

અકાશક :

શ્રી મહાત્મા ગાંધીજીનો સેવાયત્રી.

રાજકોટ

પ્રથમાવૃત્તિ : અપાઝ શુદ્ધિ ૨ ૧૯૯૩ :: પ્રત ૧૧૦૦

દ્વિતીયાવૃત્તિ :: પોષ શુદ્ધિ ૧૫ ૧૯૯૪ :: પ્રત ૧૫૦૦

વિક્રમ સંવત્ ૧૯૯૪ :: વીર સંવત્ ૨૪૬૪

ઈ. સ. ૧૯૩૮

મુદ્રક :

શાહ બર્ધસા અન્ટીંગ પ્રેસ,

લલુભાઈ બિલ્ડીંગ

રાજકોટ

આકાંક્ષાથી સુખપ્રાપ્તિ થશે એમ સમજીને શરીરને સતાવવામાં લાગે છે, તેઓનું દુઃખમા પણ આનંદ માણવાનું કારણ દુઃખ સાથે સુખ સંયુક્ત થઈ ગયું હોય છે, તે છે. પોતાને અત્યારે પીડી રહેલા તપસ્વીઓ પોતાને માટે સ્વર્ગની અને અત્યારે સુખ મેળવી રહેલા ભોગી માટે નરકની કલ્પના કરીને તેમના તગ્દ તિરસ્કારની નજરે નોતા હોય છે આ બધાની વૈજ્ઞાનિક દ્રષ્ટિ અર્થા કરતા રજનીશજી કહે છે કે પશુ તો પ્રકૃતિમાં જીવે છે પરંતુ મનુષ્ય પ્રકૃતિથી નીચે પડીને, વિકૃત થતાં પશુથી બદલતર હાલતમાં જાય છે; તેમ જ પ્રકૃતિથી ઉપર ઊઠીને — અતિક્રમણ કરીને સંસ્કૃતિમાં પણ પ્રવેશ કરી જાય છે. તપ એ મનુષ્યને ઊર્ધ્વગમનની દિશામાં લઈ જવાની પ્રક્રિયા છે તપનો ખીજો અર્થ થાય છે — જીવન ઊર્જા, ઊર્ધ્વગામી હોવું તે તેનો સ્વભાવ છે. પણ જન્મેજન્મની આદતોને કારણે આપણે તેને અધોગામી બનાવેલ છે. રજનીશજીના હિસાબે આ શક્તિને ઊર્ધ્વગમનની દિશામાં લઈ જવી એ તેનો ખરો અર્થ છે, તેમના કહેવા મુજબ ખોટો તપસ્વી આદત બનાવે છે અને કામ-કેન્દ્રને શક્તિ ન મળે તે માટે દમન અને ઓછું ભોજન વગેરેનો આશરો લે છે, પણ તેથી તે વાસના-મુક્ત નથી થતો પરંતુ સાચો તપસ્વી પોતાનો સ્વભાવ શોધે છે અને આદત સાથે લડતો નથી, પણ તેના સ્વીકાર દ્વારા ધ્યાનનું રૂપાંતરણ કરે છે. તે શક્તિ પેદા કરે છે અને તેને નવા કેન્દ્રો પર ઊર્ધ્વગામી કરે છે. એક વખત તપની આ ભૂમિકા સમજાઈ જાય તો તપના એક-એક અંગમાં ઊતરવાનું આસાન થઈ જાય છે.

તપ એ આચરણ હોઈ સાધક માટે ઘણું ઉપયોગી છે. નિઃશંક રીતે રજનીશજીએ તપની જે વૈજ્ઞાનિકતા છે તેના આધારે વિધાયક માર્ગની જે પ્રરૂપના કરી છે તે જૈન અને જૈનેતર દરેક સાધક માટે ઘણી મદદરૂપ થશે તેવી આશાથી આપના હાથમાં આ પુસ્તક મૂકતાં અત્યંત આનંદ થાય છે

ગોવિંદ ચૈતન્યના પ્રણામ

પ્રાર્થનાનું જેમને વ્યમન જ પડ્યું હોય તે જ માત્ર કહી શકે. જીવનને સાર્થક અને પ્રભુમય બનાવવામાં પ્રભુ પ્રાર્થના એક અમોઘ સાધન છે; અને તેથી પૂજ્યશ્રી વ્યાખ્યાનના આરંભમાં હમેશાં પ્રાર્થના ઉપર હૃદયસ્પર્શી મૌલિક વિચારોદ્ધાર સચોટ ઉપદેશ આપી પ્રભુ-ભક્તિ તરફ જનતાને દોરવા પ્રયત્નશીલ રહે છે; અને એ રીતે પ્રાર્થનાનું મહત્ત્વ સમજાવે છે. પૂજ્યશ્રીના આ વિચારોનું મનન કરી જીવનસાધ્ય કરવા માટે અમે સૌ કોઇને સાગ્રહ અનુરોધ કરીએ છીએ.

ખીન' ચાર વ્યાખ્યાનોમાં 'જનસેવા' ઉપર પ્રકાશ પાડવામાં આવ્યો છે. અત્યારે જનસેવા કેવી ઉપરછલી બની ગઇ છે! વાસ્તવિક જનસેવા કેવી હોય! અને સેવા પાછળ આત્મસમર્પણની ભાવના અને ધગશ કેટલી હોવી જોઇએ વગેરે વાતોને ગંગાના પ્રવાહ જેવી પોતાની શીતળ અને સ્વચ્છ વાણીથી તેમજ સમર્થ વાક્યપદ્ધતીથી સત્ય સ્વરૂપમા પ્રત્યક્ષ કરી બતાવી, જનસેવાનો સાચો આદર્શ કેવો હોવો જોઇએ તે માટે જનસેવક 'મધા'નું પ્રાચીન દૃષ્ટાંત આપવામાં આવ્યું છે.

'માનવધર્મ', 'બ્રહ્મચર્ય' અને 'સંતતિનિયમન' નામના વ્યાખ્યાનોમાં આજના સમાજના અને વર્તમાન સમયના એ સળગતા પ્રશ્નોનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે એ વ્યાખ્યાનોમા મહાત્મા ગાંધીજીએ 'બ્રહ્મચર્ય' અને 'સંતતિનિયમન' વિષે જે વિચારો દર્શાવ્યા છે તે વિચારોનો સુંદર સુમેળ થયેલો જોઇ શકાશે.

અને અતમા જૈનદષ્ટિએ ખાદીવિષયક વ્યાખ્યાનોનો સાર આપવામાં આવેલ છે. સયમ, સાદગી, સેવા વગેરેને જીવનમાં ઉતારવા માટે ખાદી કેટલી બધી સાધનભૂત છે તે વિષે જૈનદષ્ટિએ વિચાર કરી, જૈનોએ ખાદીને શા માટે અવશ્ય અપનાવવી જોઇએ એ સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યું છે.

- (૧૫) જે ઇન્દ્રિય સૌથી વધુ બહાર લઈ જાય છે, તે જ ઇન્દ્રિય સૌથી વધુ અંદર લઈ જવાનું દ્વાર થાય છે.
- (૧૬) મહાવીરના મતે આત્માની ત્રણ સ્થિતિઓ — બહિરાત્મા, અંતરાત્મા અને પરમાત્મા.
- (૧૭) ઇન્દ્રિયો બહાર પદાર્થ સાથે જોડે છે, અંદર આત્મા સાથે જોડે છે.
- (૧૮) મનુષ્યની સંભાવના — બહિરાત્માની સ્થિતિમાથી અંતરાત્માના માર્ગ દ્વારા પરમાત્મા સુધી પહોંચવાની
- (૧૯) ઇન્દ્રિયોનાં બે રૂપ — ઐન્દ્રિક અને અતીન્દ્રિય.
- (૨૦) રશિયન અંધ છોકરી દ્વારા વાંચવાની અતીન્દ્રિય શક્તિનો થયેલો વિકાસ.
- (૨૧) મહાવીરની સંભમની દૃષ્ટિનો આધાર — અતીન્દ્રિય શક્તિનો વિકાસ.
- (૨૨) નિષેધની ધારણાને કારણે તપશ્ચર્મા દ્વારા દુર્બળ ચર્મ ગયેલા બુદ્ધ.
- (૨૩) નિષેધથી આત્મ-બળ તો પ્રાપ્ત નથી થતું, પરંતુ શરીર-બળ પણ નષ્ટ થાય છે.
- (૨૪) પ્રત્યેક વ્યક્તિની અતીન્દ્રિય સંભાવના — તે જાણુવા માટેના પ્રયોગો.
- (૨૫) સાધક માટે જરૂરી — પોતાના વ્યક્તિત્વના રૂપને શોધવું.
- (૨૬) વ્યક્તિત્વના આધારે મનુષ્યના ચાર રૂપ.
- (૨૭) ધર્મ નષ્ટ થવાનું બુનિયાદી કારણ — ધર્મને જન્મની સાથે જોડવો.
- (૨૮) દુનિયાના ધાર્મિક થવા માટેની શરત — ધર્મની પર્મદગીની સ્વતંત્રતા.
- (૨૯) પોતાની પર્મદગીથી ગયેલો નારસિંહ જન્મથી ધાર્મિક વ્યક્તિ ક્રમતા વધુ બળવાન.

વિષયાનુક્રમ

રાજકોટ સદરમાં અપાયેલાં જાહેર વ્યાખ્યાનો

વ્યાખ્યાનક્રમ	વિષય	પૃથ્થાંક
વ્યાખ્યાન : પ્રાર્થના પ્રબોધ ૧
વ્યાખ્યાન : જન સેવા (૧) ૨૦
વ્યાખ્યાન : જન સેવા (૨) ૩૬
વ્યાખ્યાન : જન સેવા (૩) ૫૩
વ્યાખ્યાન : જન સેવા (૪) ૭૩

રાજકોટ શહેરમાં અપાયેલાં જાહેર વ્યાખ્યાનો

વ્યાખ્યાન : માનવધર્મ ૧૦૦
વ્યાખ્યાન : બ્રહ્મચર્ય ૧૩૦
વ્યાખ્યાન : સંતતિનિયમન ૧૫૩

ખાદી વિષયક વ્યાખ્યાનો

વ્યાખ્યાન : ખાદી અને જૈનદષ્ટિ ૧૭૬
વ્યાખ્યાન : પૂજ્યશ્રીનું ખાદી વિષે પ્રવચન ૧૬૩
વ્યાખ્યાન : સરદારશ્રી વલ્લભભાઈ પટેલનું પ્રવચન ૧૬૮
વ્યાખ્યાન : મહાત્માજીનું મિલન ૨૦૩

(૧) સંયમ સંકોચ નથી, પણ વિસ્તાર છે

સૂક્ષ્મસ્તિના સમયે, જેવી રીતે કોઈ ફૂલ પોતાની પાખડી ખીડી દે — એવો સંયમનો અર્થ નથી. પરંતુ સંયમનો અર્થ એ છે કે સૂર્યોદયના સમયે જેવી રીતે કોઈ કળા પોતાની પાખડીઓ ખુલ્લી કરે. સંયમ એ કોઈ મૃત્યુના ભયથી સંકોચાઈ ગયેલા ચિત્ત રુગ્ણ દશા નથી; સંયમ અમૃતની વર્ષામાં પ્રકુલિત થયેલા, ન કરતા ચિત્તની દશા છે. સંયમ કોઈ ભયથી કરાયેલો સંકોચ નથી કોઈ પ્રલોભનને કારણે કમને પાડવી પડેલી આદત નથી. સંયમ અભયની દશામાં ચિત્તનો થયેલો વ્યાપ અને વિસ્તાર છે. સંયમ કોઈ આનંદની ઉપલબ્ધિથી અંતરવીણા પર ઉત્પન્ન થયેલું સંગીત

સંયમ નિષેધ નથી, પણ વિધેય છે; negative ન positive છે. પરંતુ પરપરા નિષેધને માનીને ચાલે છે. કે નિષેધ સરળ છે, જ્યારે વિધેય અતિ મુશ્કેલ છે. મરવું ધણું સાં છે, પણ જીવવું ધણું અધરું છે. આપણને લાગે છે — ના, જીવવું સહેલું છે, પણ મરવું ધણું અધરું છે. પરંતુ જેને આ જીવવું કહીએ છીએ, એ ફક્ત મરવું જ છે; ખીણ કશું નથી.

સંકોચાઈ જવા કરતા ખીણું કશું સહેલું નથી અને ખીણ કરતા વધુ કંઠણ પણ કાઈ નથી કેમ કે ખીણવાને માટે અંતર-જીવ (આત્મ શક્તિ)નું જાગરણ જોઈએ છે. પણ સંકોચાઈ જવા માટે કે જાગરણની, કોઈ નવી શક્તિની જરૂર નથી જૂની શક્તિ એા યર્ષ જામ તોપણ સંકોચાવાનું યર્ષ જામ છે; જ્યારે વ્યાપ તો ન શક્તિનો ઉદ્ભવ થાય ત્યારે જ થાય છે.

નાંધ

આ પુસ્તકની પ્રસિદ્ધિ અર્થે રાજકોટનિવાસી

શ્રીયુત્ ગોપાલજી ભીમજી પારેજી

રૂા. ૧૦૧૫ની આર્થિક સહાયતા આપી છે.

છોડી રહ્યા છે તે જ સંબંધ છે. પણ આપણને એવું નથી લાગતું કે મહાવીર જે કાર્ષ પ્રાપ્ત કરી રહ્યા છે તે સંબંધ છે. વળી ધ્યાન રાખજો કે પામ્યા સિવાય છોડવું અશક્ય છે. જે પામ્યા વિના છોડશે એ રુગ્ણ થઈ જશે, ખીમાર થઈ જશે. એ અસ્વસ્થ થ જશે, સકોચાઈ જશે અને અતે મરી જશે એટલે પામ્યા સિવાય છોડવું અશક્ય છે.

(૩) વિધાયક સંયમ દ્વારા અંતર-જગતની શ્રેષ્ઠતર વસ્તુની ઉપલબ્ધિ

જ્યારે હું કહું છું કે ત્યાગની અત્મત જુદી ધારણા છે અને સંયમનું સાવ જુદું રૂપ અને પરિમાણ પ્રગટ થાય છે, ત્યારે હું એમ કહું છું કે મહાવીર જેવા લોકો જે કાર્ષ પામે છે, તે પામવું એટલું વિરાટ છે કે એની તુલનામાં ગર્ભ કાલ સુધી એમના હાથમાં જે હત્તુ તે મૂલમહીન અને વ્યર્થ થઈ જાય છે. વળી ધ્યાન રાખજો કે મૂલમહીનતા સાપેક્ષ (relative) છે, તુલનાત્મક છે

જ્યાં સુધી તમને શ્રેષ્ઠ તર નથી મળ્યું, ત્યાં સુધી તમારા હાથમાં જે છે તે જ શ્રેષ્ઠતર છે. ભલે તમે ગમે તેટલું કહો કે એ શ્રેષ્ઠતર નથી, પરંતુ તમારું ચિત્ત કહેતું જશે, એ જ શ્રેષ્ઠતર છે. કેમ કે એનાથી શ્રેષ્ઠતરને તમે જાણ્યું નથી. જ્યારે શ્રેષ્ઠતરનો જન્મ થાય છે, ત્યારે જ પહેલું નિષ્કૃષ્ટ થાય છે અને મળ્લની વાત તો એ છે કે નિષ્કૃષ્ટને છોડવું નથી પડતું અને શ્રેષ્ઠને પકડવું નથી પડતું. શ્રેષ્ઠ આપોઆપ પકડી લેવાય છે અને નિષ્કૃષ્ટને છોડી દેવાય છે. જ્યાં સુધી નિષ્કૃષ્ટને આપણે પ્રમત્તપૂર્વક છોડવું પડે, ત્યાં સુધી જાણવું કે આપણને શ્રેષ્ઠની કોઈ ખબર નથી અને જ્યાં સુધી શ્રેષ્ઠને આયાસ કરીને પકડવું પડે છે, ત્યાં સુધી જાણવું કે હજી શ્રેષ્ઠ મળ્યું નથી. શ્રેષ્ઠનો સ્વભાવ જ એ છે કે એ પકડાઈ જાય છે, નિષ્કૃષ્ટનો સ્વભાવ જ એ છે કે એ છૂટી જાય છે.

પરંતુ નિષ્કૃષ્ટ આપણાથી છૂટતું નથી અને શ્રેષ્ઠ આપણી

૨]

ત્યારે શાન્તિ પ્રાપ્ત ન થકે ત્યારે મને એનો વિચાર આવ્યો કે, માગ પ્રયત્નના અવશ્ય નેષ્ટ પ્રકારની ખાતી હોવી જોઈએ કે જેથી મને શાન્તિ મળવી નથી માગ પ્રયત્નમાં શું ખાતી હશે ? એ વિશે વિશેષ વિચાર કરવાથી મારી સમજનાં એ આવ્યું કે, “ હૈ ! પ્રભો ! મેં તારી પ્રાર્થના કરી નથી અને એટલા બધા માટે મારો આત્મા અગ્નિ અનુભવી રહ્યો છે. હવે એ અગ્નિને દૂર કરવા માટે હૈ ! પ્રભો ! હું તારી પ્રાર્થના કરું છું અને તારા શરણે આવ્યો છું. તું મને શાન્તિ આપ ”

પરમાત્મા પાસેથી શાન્તિ મેળવવા માટે પ્રાર્થના કરવામાં આવે છે પણ પરમાત્મા પાસે કેવી શાન્તિની પ્રાર્થના કરવી જોઈએ એ વિશે પણ વિચાર કરવો આવશ્યક છે; કારણ કે સંસારમાં ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારના લોકો ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારની શાન્તિ ચાહે છે. જેમની પાસે ધન નથી તે ધનની પ્રાપ્તિમાં, જેમને પુત્ર નથી તે પુત્રની પ્રાપ્તિમાં અને જેમનો ડોહા કેસ ચાલતો હોય છે તે કેસ જીતવામાં શાન્તિ માને છે. એ રાષ્ટ્રો પરસ્પર લડતા હોય ત્યારે તે પણ પરરાષ્ટ્રની હાર થાય અને પોતાની જીત થાય એમાં પોતાની શાન્તિ માને છે. આ પ્રમાણે ભિન્નભિન્ન વ્યક્તિઓ ભિન્ન ભિન્ન કાર્યની સફલતામાં શાન્તિ માને છે પણ વાસ્તવિક શાન્તિ શામાં છે એ વિશે અત્રે વિચાર કરવો જોઈએ.

પરમાત્મા પાસે ધન, પુત્ર આદિની પ્રાપ્તિમાં શાન્તિ માની, એવી શાન્તિની પ્રાર્થના કરવી એનો અર્થ એ થયો કે, પોતપોતાની ભાવનાની પૂર્તિ માટે ભાવનાની સાથે ભગવાનને પણ ગુંથી લેવા એ છે આ સાચી શાન્તિ નથી અને આ પ્રકારની શાન્તિ પરમાત્મા પાસેથી મળી પણ ન શકે.

એ ભાઈઓ પરસ્પર લડતા હોય ત્યારે માતા દોની જીત અને દોની હાર ગાહે ? તે તો એ જ ઇચ્છે કે, બન્ને ભાઈઓ પરસ્પર

ખેંચવા ન દો, એનાથી ઊલટું ખેંચો. તો નિષેધ એક આત્મ-સંઘર્ષ (inner conflict) છે, જેમા શક્તિ વપગમ છે, પ્રાપ્ત નથી થતી. બધા સંઘર્ષોમા શક્તિ વ્યય થાય છે. જ્યાં જ્યાં મન ખેંચે છે, ત્યાં ત્યાંથી એને પાછું ખેંચો, પાછું વાળો કોણુ પાછું વાળશે, કોને પાછું વાળશે? તમે જ ખેંચો છો. તમે જ આકર્ષિત થાઓ છો અને તમે જ પાછા જાઓ છો તમે તમારી અંદર વિભાજિત થઈ જાઓ છો. શન-ખંડ તૂટી જાઓ છો. જેને મનો-ચિકિત્સક 'સિઝોફ્રેનિયા' (schizophrenia) કહે છે, એ તમારી અંદર પ્રગટ થાય છે તમે ખંડિત થઈ જાઓ છો. તમે જમણા — ત્રણગણા થઈ જાઓ છો. તમારી અંદર અનેક લોકો થઈ જાય છે. તમે તમને જ વિભાજિત કરીને લડવાનું શરૂ કરી દો છો. એમા ક્યારેય જીત નહિ થાય. જ્યારે મહાવીરનો રસ્તો જીતનો રસ્તો છે. જે પોતાની સાથે લડશે એ કદી જીતશે નહિ.

(૫) મહાવીરનો સંયમ તમને ખંડિત બનાવવા માટે નહિ, પણ અખંડિત બનાવવા માટે

આ સૂત્ર ઊલટું લાગે છે. કેમ કે આપણને લાગશે કે લડવા વગર જીત કેવી રીતે થઈ શકે? જે પોતાની સાથે લડશે એ કદી જીતશે? કેમ કે પોતાની સાથે લડવું એ પોતાના જ ખેંચાણને લડાવવા જેવું છે. એમા ન તો ડાબો જીતી શકે છે કે ન તો જમણો; કેમ કે બંનેની પાછળ મારી જ તાકાત છે. મારી જ શક્તિ લાગે છે. એમ ઇચ્છું કે ડાબાને જિતાડી દઉં, ત્યારે પણ ડાબો નથી જીતતો અને એમ ઇચ્છું કે જમણાને જિતાડી દઉં ત્યારે પણ જમણો નથી જીતતો. કેમ કે બંનેની પાછળ હું જ હોઉં છું.

આ જે વ્યક્તિત્વમા ખંડન થઈ જાય છે, disintegration થઈ જાય છે, એ માણસને વિક્ષિપ્તતા તરફ લઈ જાય છે. માણસ એવો દેખાય છે કે જાણે એની અંદર એનો કુરમન ઊભેલો હોય.

અપ્રગટ કેવ નનામ્બા અવન પ્રાપ્તિની એવ છે. કેમકે આ વિનાશ વિનાના જ્યાં જારીયાઓનાં જન કરી દેવામાં આવે તો દવાનો પ્રવેશ થઈ ન જાય અને જ્યાંનો જાન પણ જ્યાં જાય પણ જારીયારના જન દેવા કરતાં વાસ્તે ઉધાર નહિ તો એવ દેવું નેમકે એ, પ્રગટ કે અપ્રગટ કે આ હોડમાં કોઈ કેડકોથી આવમ્મ દસ આવે છે. આ જ પ્રમાણે અત્યારે ભલે પ્રગટરૂપે દેવી ભાવના જોવામાં આવતી ન હોય તોપણ અપ્રગટરૂપે એ દેવીભાવના નનામ્બા આવમ્મ પ્રવર્તે જ છે. જે સંસારમાં દેવીભાવના પ્રવર્તતી ન હોય તો નેમ દવા વિના જામ કંધાવા જાય તેમ દેવીભાવના વિના સંસારમાં મહા અજ્ઞાન્તિ કેવાઈ જાય. સંસારમાં અત્યારે એવી ઘોર અજ્ઞાન્તિ પ્રવર્તતી નથી એટલા માટે દેવીભાવના આવમ્મ પ્રવર્તે છે એમ માનવું જોઈએ. દેવી ભાવનાનો વિશ્વાસ કરે અને એ માટે પન્માત્માનુ ગમ્મ લે.

આ જુગિત્તિ હોડમાં હવાની આવ-જમ માટે અનેક જારીયારણાં છે, છતાં વધારે હવા માટે પહેલેથી જોડવામાં આવેલાં પંખાનો હેતુ એ હોવો જોઈએ કે, જેમને જારીયારણાંમાંથી આવતી હવા ઝોછી જણાય તે હોડો પખાની હવા પણ લઈ શકે? આ જ પ્રમાણે જે તમારામાં દેવી-ભાવના રૂપી હવા ઝોછી છે તો તમારે ભગવાન શાન્તિનાથની પ્રાર્થનારૂપી હવાનો વિશેષ ઉપયોગ કરવો જોઈએ કે જેથી તમારામાં દેવીભાવના વિશેષ વધવા પામે.

પ્રાર્થનાનુ આટલું મહત્ત્વ સમજમાં આવી જાય તો વધારે કહેવાનું કંઈ જાડી રહેતું નથી. પણ ધન, યુવ આદિ સાંસારિક કાર્યોની સિદ્ધિ માટે કરવામાં આવતી પ્રાર્થના સાચી શાન્તિ આપી શકતી નથી, એટલા માટે હું એટલું જ કહું છું કે, સંસારના કોઈપણ કામમાં શાન્તિ માની એ શાન્તિ મેળવવા માટે જ પન્માત્માની

રસ્તો એ નથી કે હું પોતાની ઇન્દ્રિયો સાથે લડું; જીતવાને રસ્તો એ છે કે હું મારા અતીન્દ્રિય સ્વરૂપની શોધમાં લાગી નહીં જીતવાનો રસ્તો એ છે કે મારી અંદર છુપાયેલા જે ખીન્ન ખનન છે, એની શોધમાં હું લાગી નહીં. જેમ જેમ એ ખનનના મારી આગળ ખૂલતા જાય છે, તેમ-તેમ ગર્ભ કાલ સુધી જે મહત્વપૂર્ણ હતું, તે બિન-મહત્વપૂર્ણ થવા લાગે છે. ગર્ભ કાલ સુધી જે આકર્ષતા હતો તે હવે નથી આકર્ષતો. ગર્ભ કાલ સુધી જે ચિત્ત બહારની દિશામાં જતું હતું તે હવે અંતરની દિશામાં આવવા લાગે છે.

(૮) બધી ઇન્દ્રિયો બાહ્ય જગત સાથે જોડે છે, તેમ આંતર-જગત સાથે પણ જોડે છે

જરા ઉદાહરણ લઈને સમજાવે. એક માણસ ભોજન માટે ખૂબ આતુર છે, પરેશાન છે, એમાં એને ખૂબ રસ છે. તો એ સંમમને માટે શું કરે? રસનો નિગ્રહ કરે, એ જ આપણને દેખાય છે. આજે આ રસ ન લે, કાલે પેલો રસ ન લે, પરમ દિવસે ત્રીજો રસ ન લે આ ભોજન છોડી દે, પેલું ભોજન છોડી દે પરંતુ થું ભોજનના પરિત્યાગથી રસનો પરિત્યાગ થઈ જશે? સંભવ તો એવો છે કે ભોજનના પરિત્યાગથી પહેલાં તો રસ વધશે. જો એ હાં કરીને જોમો રહે તો રસ રૂઢાર્થને ઠીંગાર્થ જશે, મુક્ત નહિ થાય. પરંતુ એમ ઠીંગાર્થ ગયેલો, કુટિત થઈ ગયેલો રસ એના વ્યક્તિત્વને પણ ઠીંગારાવી દેશે, કુટિત કરી દેશે.

જે ભોજન કરવામાં પણ ભમભીત થઈ જાય છે તે અભાગને શી રીતે પામશે? ના, મહાવીર આને સંમમ નથી કહેતા. મહાવીર જેને સંમમી કહે છે તેવી વ્યક્તિ રસના પાગલપણાથી મુક્ત થઈ જાય છે. મહાવીર એક ખીન્ને બીતરનો રસ શોધે છે કે જે ભોજનથી નથી મળતો. એક ખીન્ને પણ રસ છે કે જે અંતર સાથે જોડાયેલ મળી જાય છે.

જે આપણે બગાળે સમજાવે તો, આપણી બહારની જેટલ

જગત પદાર્થોની સર્જનથી દુર્ગન્ધાપુરુષ પાસે જન્મે તે દુર્ગન્ધા છે. આ જગત ના વિવેકી પુનઃ ચરનના લાડીની આડી અવસ્થા બુદ્ધિ છે ત્યારે તે એક જ કહે છે - “આ દુર્ગન્ધા નાદુર્ગન્ધની નથી પણ જગત પદાર્થોની છે. ચરનના ના નુમનના જ કોષ છે.” એ ચરનની લાડીને ધસવાના આવે અને તેની ઉપર સાગેતો જગત પદાર્થને દુઃ ક્રમવામા આવે તો આ જ ચરનની લાડી સુગન્ધ આવે. આ સુગન્ધ કાંઈ જગતથી આડી નથી, પણ તે તો તેમા જ હતી પણ વ્યાસુધી જાહારની માટેની જારાગ ચીજને દુર કરી, એ ચરનની લાડીને ધસવામા ન આવે ત્યાંસુધી તેમાથી સુગન્ધ પ્રગટી નથી ત્યારે ચરનને ધસવામા આવે છે ત્યારે તેમાથી સુગન્ધ જ પ્રગટે છે.

જાનીજનો કહે છે કે, આ આત્મા પણ ચરનની સમાન સુગન્ધી છે, પણ દુ સગને લીધે એમા અશાન્તિરૂપ દુર્ગન્ધ પેદા થવા પામી છે તે દુ સગ શુ છે? આ પ્રશ્નના જવાબમા જૈન સિદ્ધાન્ત કહે છે કે, દુ સગ કર્મજનિત પાપ છે વેદાન્તીઓ એને ‘માયા’ કહે છે અને સાંખ્ય લોકો એને ‘પ્રકૃતિ’ કહે છે આ પ્રમાણે લિન લિન દાર્શનિકોએ દુ સગ વિષે લિન લિન કલ્પનાઓ કરી છે પણ એ જધાનો સાર માત્ર એટલોજ છે કે, આત્મા પોતે તો સુગન્ધમય જ છે પણ સગને લીધે તેમાથી દુર્ગન્ધ આવે છે, અર્થાત્ આત્મામાં તો શાન્તિ જ છે પણ કર્મસંયોગને લીધે શાન્ત આત્મા પણ અશાન્ત બની ગયો છે અને દુ.ખ અનુભવી રહ્યો છે. કર્મસંયોગને લીધે જ આત્માને અશાન્તિ ભોગવવી પડે છે.

કોઈ કહે કે, દેવોની વાત એક બાજુ મૂકીએ તો ‘પણ’ મનુષ્યોમા પણ એવા કેટલાક મોટા મોટા માણસો છે કે જેઓ અહીં શાન્તિ

આવે તો રસ રંધાર્થ જમ છે, કુંઠિત થઈ જમ છે, મરી જમ છે. અને ઇન્દ્રિય બહારની બાહ્ય એ જ પડી રહે છે. ઇન્દ્રિયોને ભીતરની તરફ વાળવી એ જ સંમનની પ્રક્રિયા છે

(૧૦) કલ્પેન્દ્રિયને ભીતરની દિશામાં વાળવાની પ્રક્રિયા

પણ ઇન્દ્રિયોને ભીતરની તરફ કેવી રીતે વાળીશું? ક્યારેક નાના એવા પ્રયોગો કરશે તો ખ્યાલમાં આવવા માંડશે. ઘરમાં બેઠા હો બહારના અવાજને સાંભળવાનું શરૂ કરો. ખૂબ જાગ્રત થઈને સાંભળો કે કાન શું શું સાંભળી રહ્યા છે બધી વસ્તુઓ પ્રતિ જાગ્રત થઈ જાય. રસ્તા પર ગાડીઓ ચાલી રહી છે, હોર્ન વાગી રહ્યા છે, આકાશમાંથી વિમાન પસાર થઈ રહ્યું છે, લોકો વાતો કરી રહ્યા છે બાળકો રમી રહ્યા છે, રસ્તા પરથી લોકો પસાર થઈ રહ્યા છે, સરઘસ જમ છે — બધા અવાજો તરફ પૂરા જાગી જાય. જ્યારે આ બધા અવાજોની પ્રતિ પૂરી રીતે જાગેલા હો, ત્યારે એક વાત એ પણ ખ્યાલ કરો કે કોઈ એવો પણ અવાજ છે કે જે બહારથી નથી આવી રહ્યો, પણ જે અંદર જ ઉત્પન્ન થઈ રહ્યો છે? અને ત્યારે તમે એક અલગ જ પ્રકારની નિસ્તબ્ધતાના, નીગ્ધતાના ધ્વનિને સાંભળવા માંડશો. આ બહારની બીડમાં પણ એક અવાજ છે કે જે અંદર આજો વખત ગુંજી રહ્યો છે.

પરંતુ આપણે બહારની બીડના અવાજમાં એટલા તો સંલગ્ન છીએ કે એ અંતરની નિસ્તબ્ધતાનો અવાજ આપણને સંભળાતો નથી. બધા અવાજોને સાંભળતા રહો ન હો, ન હો. યસ, સાંભળતા રહો ફક્ત એક ગોઠ ભીતર શરૂ કરો કે શું આ બધા અવાજોમાં એક અવાજ એવો પણ છે કે જે બહારથી નથી આવતો, પણ ભીતરમાં જ ઉત્પન્ન થઈ રહ્યો છે? અને તમે ઘણા જ જલ્દી એ નિસ્તબ્ધતાના અવાજને, કે જેવો ક્યારેક ક્યારેક નિર્જન વનમાં મંત્રગાય છે, તેને ભરખબરમાં, સડક પર પણ સાંભળવા અજિમાન બનશો. ખરું તો એ છે કે જંગલમાં તમને જે

નિયમાનુસાર ત પા પ ! પિતાના પત્નિગણા મૂલી ગયો. અને
મનમનિ છોડી અગળ નંગતિના પડી ગયો. હવે એને મુનિ
જેવા રિતેથીજાની પાનુ નગનિ ખટકા પાતી. એટલુંજ નહિ પણ
ત્યાં મુનિમ વગેરે કોઈ અગળ નગનિ છોડી દેવાની નિતસજાદ
આપતા ત્યારે ત એન વિચારેના ન, ' આ અથા કોઈ મારી
નાજમજાના બાધા જેની કંચા ચાહે છે.' ત્યારે મનુષ્ય વિષયની
લાજસામા પડી, પિતાની નિતસજાની ચાહેના કહે છે ત્યારે
મુનીમ આદિની દિતસજાની તેન શી પચા કોય ? વિષય પુરુષો
તા જે નિયમજાગની વાત કહે તે જ પ્રિય લાગે છે અને જે તેનો
વિરોધ કરે છે તે અપ્રિય લાગે છે. શેકના પુત્રની આવી અવદશા
જેઠી, સ્વામીભક્ત મુનીમ વગેરે તેની નોકરી છોડી ચાલ્યા ગયા

શેકનો પુત્ર વિષયવાસનામા પડી જઈ ધનને ઉડાડ્યા લાગ્યો.
થોડા દિવસોમા તો તેનુ બધુ ધન ઉડી ગયુ અને પરિણામે મકાનો
વગેરે સ્થાવર મિલકત પણ ગિરવી મૂકવા પડ્યાં. શેકના પુત્રની દશા
લિખારી જેવી થઈ ગઈ ત્યારે તેના મોજશોખના સાથીઓ પણ
તેને છોડીને ચાલ્યા ગયા. જ્યારે શેકના પુત્રને ખાવાનાં પણ સાસા
પડવા લાગ્યા ત્યારે તેને લિક્ષા માંગીને ખાવાનુ માથે આવી પડ્યુ
બીજાનુ ડરજ ચુકવવામા મોડુ કરીએ તો ચાલી શકે પણ પેટનુ
કંજ તો ચુકવવુ જ પડે છે હવે લિક્ષા માંગીને પેટ ભરવા સિવાય
બીજો રસ્તો ન હતો. શેકનો પુત્ર લિખારી બની ગામમાં ભટકવા
લાગ્યો ત્રાહ્યાર તેને પકવાન જેવું સારું ખાવાનુ મળતુ તો કોઈનાર
રોટલીનો ટૂકડો પણ મળતો નહિ જ્યારે સારું ખાવાનુ મળતું
ત્યારે તે પ્રસન્ન થતો અને જ્યારે લૂખોમૂકો રોટલાનો ટૂકડો
મળતો ત્યારે તે દુઃખી થતો. આ પ્રમાણે શેકના પુત્રના દિવસો
પચાર થવા લાગ્યા એક દિવસ તે લિખ માગતો માગતો મુનીમને

(૧૨) સંયમની ઉપલબ્ધિ — ત્યારે ભીતર અને બહાર બધું સમ થઈ જાય ત્યારે

જેમ જેમ આપણે ભીતર જઈએ છીએ, તેમ તેમ બહાર અને ભીતરનું અંતર ઓછું થતું જાય છે. અને એક સમય એવા આવી જાય છે જ્યારે ન તો કંઈ બહાર કે ન તો કંઈ ભીતર રહી જાય છે. એક જ રહી જાય છે કે જે બહાર પણ છે અને ભીતર પણ છે. જે દિવસે આ ઘડી આવે છે કે જે બહાર છે તે જ ભીતર છે અને જે ભીતર છે તે જ બહાર છે એ દિવસે તમે સંયમને, એ સમતા(equilibrium)ને ઉપલબ્ધ થઈ જાઓ છો કે જ્યાં બધું સમ થઈ જાય છે, જ્યાં બધું સ્થિર થઈ જાય છે, જ્યાં બધું મૌન થઈ જાય છે, જ્યાં કોઈ હલનચલન નથી હોતું, જ્યાં કોઈ દોડધામ નથી હોતી, જ્યાં કોઈ કંપન નથી હોતું.

(૧૨) નેત્રેન્દ્રિયને ભીતરની દિશામાં વાળવાની પ્રક્રિયા

કોઈ પણ ઇન્દ્રિયથી શરૂ કરો અને ભીતરની તરફ આગળ વધતા જાઓ. તુરંત જ એ ઇન્દ્રિય તમને ભીતર સાથે જોડવાનું કારણ બની જશે. આખથી જેવું શરૂ કરો, પછી આંખ બંધ કરી દો. બહારના દશ્ય જુઓ, જોતા રહો અને ધીરે ધીરે અંતરના દશ્ય પ્રતિ જાગૃત થાઓ. ખૂબ જલદી તમને બહારનાં એ દશ્યોની વચમાં ભીતરના દશ્યોની ઝંક ક આવવી શરૂ થઈ જશે.

ક્યારેક ભીતરમાં એવા પ્રકાશ ભરાઈ જશે કે જે બહાર સૂર્યની પણ આપવાની શક્તિ નહિ હોય. ક્યારેક ભીતરમાં એવા રંગ ફેલાઈ જશે કે જે ઇન્દ્રિયનું પણ નથી હોતા ભીતરમાં એવા ફૂલ ખીલી ઊઠશે કે જે પૃથ્વી પર ક્યારેય પણ ખીલી નથી. જ્યારે તમે ઓળખવા લાગશો કે આ બહારનું ફૂલ નથી, આ બહારનો રંગ નથી, આ બહારનો પ્રકાશ નથી, ત્યારે તમે પહેલી વાર તુલના કરી શકશો કે બહાર જે પ્રકાશ છે તેને પ્રકાશ કહેવો કે ભીતરની તુલનામાં એને પણ અંકાર કહેવો બહાર જે ફૂલ ખીલે છે એને

મુનીમે તેને આ લગન આપ્યા કે, 'તું મનમુગ્ધ નથી તારી બહુમતી મને સંજોગ ના હોય એવું નથી જોયું તને દયાએ કે શું આપે છે ન તું નહિ નથી. એ હું માનું કે પાવનું મારા કહેતા પ્રમાણે તો સાચીમને !'

શેડના પુત્ર જગમગ આપ્યા કે, 'આટલો ખરાબ સ્થિતિ પહેંચ્યા પછી પણ જેને આપણી જિન નસાડ ન શકું તો મારા જેવો બીજો નાણું દનમાગી દેય' હું આપણા કહેતા પ્રમાણે અવશ્ય સાચીમ અને આપ જે કહેતા તે પ્રમાણે વર્તીશ.

મુનીમે કહ્યું કે, 'જે તું મારા કહેતા પ્રમાણે સાચીય તો તો આજે પણ શ્રીમન્ત જ છો.' મુનીમે શેડના પુત્રને આનાદિ કમળી નવાં કપડા પહેરાવ્યા અને પોતાના ઘરે તેને રાખ્યો. થોડાક દિવસ સાથે રહેતી વ્યારે મુનીમને પાંચે વિદ્યાસ થઇ ગયો કે, શેડનો પુત્ર હવે મારૂ કહેવું માનશે અને ખરાબ માણસોની સંગતિ નહિ કરે ત્યારે તેણે પોતાની પુછતી તેનું ઘર ગીરવીમાંથી છોડાવ્યું અને તે ઘરમાં દટાએલા રત્નો કાઢી શેડના પુત્રને સોંપ્યા અને તેને તેના પિતાની પૂર્વ સ્થિતિએ પહોંચાડ્યો. આ પ્રમાણે મુનીમે શેડના પુત્રને સુધારના માર્ગે ચડાવ્યો તો તે મુનીમનો ઉપકાર માનશે કે નહિ ?

આ તો દૃષ્ટાન્ત છે. આ દૃષ્ટાન્તની પાછળ રહેલો હેતુ તપાસો અને એ દૃષ્ટાન્તને તમારા જીવનમાં ઉતારો.

આપણે બધા ભગવાનના પુત્રો છીએ. ભગવાન શાન્તિનાથ કોના છે ? બધા પોતપોતાના કહેશે પણ શાન્તિનાથ ભગવાન જેમના છે અને જેઓ શાન્તિનાથ ભગવાનના છે તેમનો વ્યવહાર કેવો હોવો

ચદ્ર-તારાઓ પાસેથી નથી મળતો, જે ફૂલોથી નહિ, જે ઝાકળથી નહિ, જે સૂર્યની ગરમીથી પણ નહિ, કે સવારના શીતળ પવનના સ્પર્શથી પણ નથી આવ્યો. અને જે દિવસે તમને એ સ્પર્શનો અનુભવ થશે, તે દિવસે જ સમજાવે કે તમે ભીતરના સ્પર્શ પામી લીધો છે. એ દિવસે બહારના સ્પર્શ અર્થ થઈ જશે પછી પ્રત્યેક વ્યક્તિએ એ જ ઇન્દ્રિય પકડી લેવા જોઈએ કે જે એની સૌથી વધુ તીવ્ર અને સજગ ઇન્દ્રિય હોય.

(૧૪) વિધાયક સંયમ માટે વધુ સક્રિય ઇન્દ્રિયને પકડવી ઉપયોગી

અહીં હું તમને એ કહી દઉં કે જો તમે સંયમને નિષેધાત્મક રૂપે સમજ્યા હશે, તો તમે તમારી જે ઇન્દ્રિય સૌથી વધુ તીવ્ર છે, એને દુશ્મન બનાવી લેશો. પરંતુ જો તમે સંયમને વિધાયક રૂપે સમજ્યા હો તો તમારી જે ઇન્દ્રિય સૌથી વધુ સક્રિય છે, એ જ તમારી મિત્ર છે. કેમ કે તમે એના દ્વારા જ ભીતર પહોંચી શકશો.

હવે જે માણસને રગોમા કોઈ રસ નથી, જે હજી બહારના રગોને પણ બાણી, માણી કે સમજી શક્યો નથી, તેને ભીતગ્ના ગંગ સુધી પહોંચવામા ધણી મુશ્કેલી પડશે જે માણસને સગીતમા કોઈ અર્થ માલૂમ નથી પડતો, ફક્ત શોરબકાર માલૂમ પડે છે, બહુ બહુ તો વ્યવસ્થિત શોરબકાર અથવા તો ઓછામા ઓછા હેરાન કરનારા ધ્વનિઓ માલૂમ પડે છે, તે માણસને અતરધ્વનિ તરફ જવાનું કંઠણ પડશે. એને મુશ્કેલી પડશે, અડચણ થશે. તમારી જે ઇન્દ્રિય તમને સૌથી વધુ પરેશાન કરતી માલૂમ પડે છે, એ જ તમારી મિત્ર છે કેમ કે એ જ ઇન્દ્રિય સૌથી પહેલાં અંદરની બાજુ થોડી જઈ શકે છે. તો તમે તમારી સક્રિય ઇન્દ્રિયને શોધી લો.

ચુર્ચિયેકની પામે કોઈ જગુ તો એ પછતો કે તારી સૌથી મોટી નળજાર્ક કઈ છે? પહેલા તું મને તારી સૌથી મોટી નળજાર્ક

(એ ભલે આંખ હોય, ભલે સ્વાદ હોય, ભલે શ્વનિ હોય — કંઈ પણ હોય), જે રસ્તે તમે સૌથી વધુ બહાર જાઓ છો એ રસ્તે તમે તમારાથી સૌથી વધુ દૂર આત્મા ગયા છો, એ જ રસ્તે તમારા સમયની વિધાયક દિશામાં સહયોગી બનશે. એનાથી તમારે પાછા ફરવાનું છે.

એની સાથે લડવું નહિ. એની સાથે લડીને તો તમે તેને તોડ નાખશો. તોજા પછી પાછા ફરવું તમારે મુશ્કેલ થઈ જશે. તમને ઘણું અજ્ઞાન લાગશે. પરંતુ હું ભારપૂર્વક કહેવા માગુ છું લોકો ઇન્દ્રિયોને કારણે બહાર ભૂલા નથી પડતા. માત્ર જે ઇન્દ્રિયો રસ્તા તેઓ તોડી નાખે છે તે ઇન્દ્રિયોને કારણે બહાર ભૂલા પડે. આપણે બધા આ રસ્તાઓને તોડીએ છીએ. મારી પાસે લો આવે છે અને કહે છે કે અમારી કોઈ બીજી તકલીફ નથી આ આ સ્વાદ અમને ખૂબ હેરાન કરે છે. કોઈ પણ રીતે સ્વાદ છુટકારો કરી દો. એમને ખબર જ નથી કે જે એમને હેરાન કરેલો છે, એ જ એમના પાછા ફરવાનો માર્ગ છે આને હું છું સંયમની વિધાયક દૃષ્ટિ.

(૧૬) મહાવીરના મતે આત્માની ત્રણ સ્થિતિઓ — બહિરાત્મ અંતરાત્મા અને પરમાત્મા

આના એક બીજા પાસાને ધ્યાનમાં લેવું જોઈએ. જે ઇન્દ્રિયો આપણી પાસે છે, એનું એક તો પ્રગટ રૂપ છે — આપણે બહિરિન્દ્રિય કહીએ છીએ મહાવીરે આત્માની ત્રણ સ્થિતિ કહી છે એકને તેઓ કહે છે બહિરાત્મા બહિરાત્મા એ આત્મ કહે છે કે જે હજુ ઇન્દ્રિયોના બહારની બાજુએ ઉપયોગ કરી રહ્યો છે બીજાને મહાવીરે અંતરાત્મા કહે છે. અંતરાત્મા એ આત્મ કહે છે કે જે હવે ઇન્દ્રિયોના અંદરની દિશામાં ઉપયોગ કરી ગયો ત્રીજાને મહાવીરે કહે છે પરમાત્મા. પરમાત્મા એ આત્મા છે જેનું બહાર અને અંદર મળી ગયું છે. જેનું ન તો કોઈ બહાર :

છે એવી ભાવના પ્રગટને ત્યારે, પત્ની જાતે ને સ્ત્રી જાતે કે પુત્રી જાતે, ને દુષ્પત્ની જાતે કે સુષ્પત્ની જાતે અપમાનના પદમાન્નાનુ કપ એવના આવશે. આખો દ્વંદ્વ પદમાન્નાના અપનું દર્શન થાય એ જ આંખનો માત્રો જ્ઞાન છે. પણ આંખનો આ દર્શન જ્ઞાન ન પેતા કોટો કોટ સુન્દરી તરફ કાગદટિ કેટકે જે અને આંખોને દગિત કરે છે.

‘હરિજન ગન્ધુ’ માં ગાંધીજીએ એક અપ્રત્યક્ષ લખ્યો છે તેમાં એક બાઈએ તેમની પામે કહિયાર કરી છે કે, “આજકાલ સ્ત્રીઓના એવાં અસ્તિત્વ ચિત્રો વિજ્ઞાપન માટે પ્રચલિત કરવામાં આવ્યાં છે કે, સ્ત્રીઓ જાતે એ માટે જ મર્જી મર્જી ન હોય.” વાસ્તવમાં આજકાલ દૈનિક પત્રોમાં, પુસ્તકોમાં અને વિજ્ઞાપનોમાં સ્ત્રીઓના જ કોટઓ આપવામાં આવે છે. આવું કરનાર કોટો, પુરુષોમાં નીચ વિચાર જાગ્રત કરી પોતાની ઘટ સાધના કરવા સાહે છે પણ તેઓ એટલું જાણતા નથી કે, અમારી જન્મદાત્રી માતા પણ સ્ત્રીઓમાંની એક છે એ માતાની આ પ્રમાણે અવહેલના કરવી એ શુ પુત્રને માટે યોગ્ય છે ? પણ કોટો એ વસ્તુ જ્ઞેતા નથી. આ આંખોનો દુરુપયોગ છે ખરાય ચિત્રો જ્ઞેઈ અપ્રગત થવું અને સારા ચિત્રો જ્ઞેઈ પ્રસન્ન થવું એ પણ સારી ખાવાની ચીજ મળવાથી પ્રસન્ન થવું અને ખરાય ચીજ મળવાથી ખિન્ન થવા જેવું લિખારીપણુ છે

શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં યતાવવામાં આવ્યું છે કે, પ્રત્યેક ઇન્દ્રિયોનો દુરુપયોગ કરવાથી આત્મા કેવીરીતે લિખારી બને છે અને સ સારમાં ભટકે છે ? જ્યારે સદ્ગુરુ મળે છે ત્યારે તેને આત્મભાન થાય છે સાચા સદ્ગુરુ તો તે જ છે કે, જે માનપૂર્વકે સાહતા ન હોય પણ એમ સાહતા હોય કે એ મને માને કે ન માને અથવા તે નાસ્તિક પણ હોય તો પણ પતિતાત્માને પોતાના આત્મા સમાન

હાથ ઊંચો થઈ શકતો નથી. મારો સંકલ્પ મારા હાથ સાથે કલ્પ જોડાયેલો છે.

હવે એ ખૂબ નવાઈની વાત છે કે શરીર તો છે પદાર્થ અને સંકલ્પ છે ચેતના. તો ચેતના અને પદાર્થ કેવી રીતે અને કેવી જોડાતા હશે ! ઘણું અદર્શ હશે એ જોડાણ. બહાર મારો હાથ કલ્પ પદાર્થ સાથે જ જોડી શકે છે. પરંતુ એટલા માટે હાથ પર નારા થવાની કેઈ જરૂર નથી. એ હાથ બીતર આત્મા સાથે પણ જોડાયેલો છે. જો આ હાથમા હું મારી ચેતનાને બહારની દિશામા પ્રવાહિત કરું, તો એ ખીજના શરીર પર જઈને અટકી જાય છે. જો જો ચેતનાને હું માગ હાથ પર પાછી ફેરવી લઉં, ગંગોત્રીની તરફ પાછો ફરી જાઉં, મૂળ તરફ પાછો ફરી જાઉં, તો એ મારા આત્માની લીન થઈ જાય છે.

હાથમા વહી રહેલી શક્તિ, બહારની દિશામા બહિરાત્મા તરફ જાય છે. એ જ હાથમા વહી રહેલી શક્તિ, અંદરની દિશામા અંતરાત્મા તરફ જાય છે. જ્યાં શક્તિ વહેતી જ નથી, ત્યાં પરમાત્મા છે. પરમાત્મા સુધી પહોંચવું હોય તો અંતરાત્મામાથી પસાર થવું પડશે.

બહિરાત્મા આપણી આજની સ્થિતિ છે — ચાલુ હાલ પરમાત્મા આપણી સંભાવના છે — આપણું ભવિષ્ય, આપણી નિર્મિત અંતરાત્મા આપણો યાત્રા-પથ છે. એમાથી આપણે પસાર થવું પડશે. એમાથી પસાર થવાના રસ્તા એ જ છે કે જે બહાર જવાના રસ્તા છે. આ થઈ એક વાત

(૧૯) ઇન્દ્રિયોનાં બે રૂપ — ઐન્દ્રિક અને અતીન્દ્રિક

ખીજ વાત એ છે કે ઇન્દ્રિયો બહાર સ્થૂળ સાથે જોડાયેલા બીતરમા સુક્ષ્મ સાથે એટલા માટે ઇન્દ્રિયોના બે રૂપ છે. એક જેને આપણે ઐન્દ્રિક શક્તિ કહીએ છીએ તે અને ખીજ, જે આપણે અતીન્દ્રિક શક્તિ કહીએ છીએ તે.

કેંદ્ર છે, તું મનના નુમનનો મિજામી કેમ બની ગયો છે? જો તું તારા આત્માને પ્રાર્થનાદાયક રીતે જોઈ શકે તો તારા આત્મા નર નુમનને જાણે છે તારી એ મનના પોતાની મેળે જ પ્રગટ થઈ જશે એટલા માટે જે જે ન બાંધેલા મનુષ્ય ઉપર વિશ્વાસ રાખે અને આત્માના જે શક્તિ વહેતી છે એ શક્તિને પ્રગટ કરવા માટે સક્રિય પ્રયત્ન કરે તો તેના કયામ જ છે. આત્માની શક્તિને પ્રગટ કરવાનું સાધન પરમાત્માની પ્રાર્થના જ છે એટલા માટે આત્માની શક્તિને પ્રગટ કરવા માટે પરમાત્માની પ્રાર્થના કરો, પણ આસારિક ક્રિયાની પ્રતિ માટે પરમાત્માની પ્રાર્થનાનો ખગળ ઉપયોગ ન કરો.

આ વાત મેં કહી અને તમે બધાએ સાંભળી. હવે તો એ પ્રમાણે આચારમાં ઉતારવાનું જ બાકી રહે છે. કોઈ વ્યક્તિ પોતાની બુદ્ધિ પ્રમાણે આ વિષયમાં બીજા પ્રકારની રૂપના પણ કરી શકે એમ છે પણ આ વિષય બુદ્ધિવાદનો નથી આ તો આત્મવિશ્વાસનો વિષય છે માટે બુદ્ધિવાદને એક બાળુ મૂકી જો વિશ્વાસપૂર્વક આ પ્રાર્થનાને હૃદયમાં ઉતારો તો અપૂર્વ શાન્તિ મળશે.

ભગવાન શાન્તિનાથની જે પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે તેમાં આ જ વિષયની ચર્ચા છે.

ભગવાન શાન્તિનાથ જ્યારે ગર્ભમાં હતા ત્યારે માતાના તેજથી સસારનો મહામારી રોગ પણ નાશ પામ્યો હતો. જો તમને આ વાત ઉપર વિશ્વાસ હોય તો તમે પણ ભગવાન શાન્તિનાથ તમારા હૃદયમાં ધારણ કરો. તમે કહેશો કે શું ભગવાન મોક્ષમાથી અમારા હૃદયમાં જન્મના આવશે? આ પ્રશ્નનો જવાબ એ છે કે, જે રાત્રે ભગવાન ગર્ભમાં આવે છે તે રાત્રે તીર્થંકરનો માતાને ૧૪ સ્વપ્નો

હોવું જોઈએ એણે વિચાર્યું કે શું આપણે ખીજા બાળકોને કેળવી (trained) શકીએ? અને એણે અંધોની એક શાળામાં વીસ બાળકો પર પ્રયોગ શરૂ કર્યો અને એ ચક્રિત થઈ ગયો કે એ વર્ષના પ્રયોગ પછી વીસમાર્થી સત્તર બાળકો હાથથી અધ્ધમન કરવાને સમર્થ થઈ ગયા. અને સારે તો વાસિકિયેકે કહ્યું કે ૯૭ ટકા માણસો હાથથી વાચી શકે એ શક્ય છે. બાકી જે ત્રણ રહ્યા તેમને માટે માનવું જોઈએ કે હાથના હિસાબે તેઓ અંધ છે ખીજું કોઈ કારણ નથી, સિવાય કે હાથના મત્રમાં ખામી હોય.

વાસિકિયેકના પ્રયોગોનું એ પરિણામ આવ્યું કે છાપાઓમાં જેવા સમાચાર છપાયા કે કેટલાયે અંધ બાળકોએ પોતપોતાના ઘરમાં પ્રયોગ કરવા માંડ્યા. અને મોરકો યુનિવર્સિટી પર જુદી જુદી જગ્યાએથી સેકડો ખખરો આવવા લાગી કે અમુક બાળક વાચી શકે છે, પેલો બાળક પણ વાચી શકે છે ઘણી નવાઈની વાત છે કે હાથ કેવી રીતે વાચી શકતો હશે. હાથની પાસે તો આખ નથી હાથ સાથે કોઈ સબધ જોડાતો હોય તેવું જે દેખાતું નથી. હાથ સ્પર્શ કરી શકે છે. પરંતુ પછી ચાદર ઢાકી દેવામાં આવી એટલે તો સ્પર્શને પ્રશ્ન પણ ન રહ્યો જેમ જેમ પ્રયોગોમાં ઊંડા ઊતરતા ગયા, તેમ તેમ સ્પષ્ટ થતું ગયું કે સવાલ હાથનો નથી, એ સવાલ અતીન્દ્રિય (parapsychic) છે.

એ છોકરીને પછી પગથી વંચાવવાની ઠોશિશ પણ કરાવાઈ. એ મહિનામાં એ પગથી પણ વાચવા લાગી પછી એને સ્પર્શ વગર વાચવાની ઠોશિશ કરાવાઈ એ દીવાલની પેલી બાજુએ ગએલા બોર્ડને પણ વાચી લેતી હતી. પછી એને માર્શલો દૂર રાખેલી ચોપડી ઉધાડીને વંચાવવામાં આવી અને એ ત્યાંથી પણ એને વાચી શકી. તમારે સ્પર્શ સાથે કોઈ મધ્યંધ ન રહ્યો. વાસિકિયેકે કહ્યું, આપણે જેટલી શક્તિઓ વિશે જાણીએ છીએ, એના કરતાં બહુ કોઈ ખીજી શક્તિ કામ કરી રહી હોય છે.

મંગાગને ગાનિ આપી મારગ નાનિ; તેમ મને પત્તુ તેથી ગાનિ
 મળાને નાનિ તેને તે મદદનીનું મન્ય મન; ગાનિ આપનારુ હોય
 છે, તમન-મદદનીના અર્થની પૂર્તિ મો એટલે મન અને ના
 નિદાનથી વાય છે અને તે મન અને નિદાનના મને મન્ય માને છે
 એટલે ભગવાનને સાચુ કે, આ મન્યથી અંભાગી ગાનિ થઈ
 નકરો નહિ. કદાચિત મન્યમચાનથી મારુ પોતાનું કડ્યાણુ તો
 કરી શકીશ પણુ સમસ્ત મસારને માટે ત્યાગનો આદર્શ ઉપચિત
 થઈ શકરો નહિ આ પ્રમાણે વિચાર કરી, ભગવાન શાન્તિનાથે
 શાન્તિ માટે રાત્યનો ત્યાગ કર્યો જેન સામ્રાજી એ જ વિરોધતા
 અને મૌલિકતા છે કે, જે માર્ગ જગતના કડ્યાણુનો હોય છે તે માર્ગે
 મહાન પુરુષો પોતે પણુ જાય છે. એટલા જ માટે ભગવાન શાન્તિનાથે
 છ ખડની સપદાનો ત્યાગ કરી જગતના કોડાને ઉપદેશ આપ્યો કે,
 સસારની સપદાથી શાન્તિ મળી શકતી નથી માટે શાન્તિ મેળવવા
 માટે સંસારના કંદામાંથી ફટી જવુ. શાસ્ત્રકારોએ ભગવાન
 શાન્તિનાથને જગતના શાન્તિદાતા ત્યારે જ માન્યા ત્યારે તેમણે
 જગતની શાન્તિ માટે છ ખડની ઋદ્ધિસિદ્ધિનો ત્યાગ કર્યો.

ભગવાન શાન્તિનાથે, શાન્તિનો જે રાજમાર્ગ અતાવ્યો છે તે
 માર્ગે આપણે જઈએ તો અવશ્ય શાન્તિ મળે અને બીજાને પણુ
 શાન્તિ પહોંચાડી શકીએ. માટે તમારી પાસે જે બળ અને જે
 શક્તિ છે તેનો બીજાની શાન્તિ માટે ઉપયોગ કરો. ભગવાન
 શાન્તિનાથ બીજાને શાન્તિ પહોંચાડવાને કારણે જ ભગવાન બન્યા
 છે માટે તમે પણુ બીજાની શાન્તિ માટે યથાશક્તિ ત્યાગ કરો.

કોઈ જગ્યાએ દુઃખલપીડિતો માટે ફડ એકત્રિત થતુ હોય
 તેમા એક વૃદ્ધ સ્ત્રીએ એક પૈસો આપ્યો ત્યારે આ ફડમા જેમણે

જીવવાવાળા માણસને કચારેય ખજાર નથી પડતી. સંયમની એ વિધામક દૃષ્ટિ અતીન્દ્રિય સંભાવનાઓને વધારવાથી પ્રાપ્ત થામ છે.

મહાવીરે અતીન્દ્રિય સંભાવનાઓને વધારવા માટે ધણા જ ગહન પ્રયોગો કર્યા છે. મહાવીરની પૂરે-પૂરી સાધનાને આ વાતથી જ સમજવી શરૂ કરશો તો આગળ જતા ધણુ પ્રગટ થઈ શકશે મહાવીર વર્ષો સુધી ભોજન વગર રહેતા હોય તો એનું કારણ છે કારણ એ છે કે એમણે ભીતરમા એક ભોજન પામવાનું શરૂ કરી દીધું છે. જો મહાવીર પથ્થર પર સૂઈ જાય છે અને એમને ગાદીની કોઈ જરૂર નથી રહેતી તો એમણે ભીતરમા એક નવા સ્પર્શના અનુભવનું જગત શરૂ કરી દીધું છે. મહાવીર જો ગમે તેવા ભોજનનો સ્વીકાર કરી લે છે, તો અસલમાં એમની ભીતરમા એક સ્વાદ જન્મી ચૂક્યો છે.

હવે એમને માટે બહારની ચીજો એટલી મહત્વની નથી. ભીતરની ચીજ જ બહારની ચીજો પર છવાઈ જાય છે, impose થઈ જાય છે, એને ઘેરી લે છે. એટલા માટે મહાવીર સંકેતચાલેલા નથી માલૂમ પડતા, ફેલાયેલા માલૂમ પડે છે. એમના વ્યક્તિત્વમા કયામ કોઈ મંકેચ નથી માલૂમ પડેનો, વિસ્તાર માલૂમ પડે છે. તેઓ આનંદિત છે. તેઓ કહેવાતા સંન્માસીઓ જેવા દુ.ખી નથી (૨૨) નિષેધની ધારણાને કારણે તપશ્ચર્યા દ્વારા દુર્બળ થઈ ગયેલા ખુદ

ખુદથી આ ન થઈ શક્યું. આનો વિચાર કરી લેવો ખૂબ જરૂરી છે. એમ કરવાથી આ વિષય સમજવો સહેલો થઈ જશે કેમ કે એમનું વ્યક્તિત્વ (type) ભિન્ન હતું એટલે ખુદથી આ ન થઈ શક્યું. જે સાધના મહાવીરે કરી તે જ ખુદ પણ શરૂ કરી. પગલું ખુદને દરેક સાધના કર્યા પછી એવું લાગ્યું કે આનાથી તો હું વધુ દીન-હીન થઈ રહ્યો છું, કયામ કશું પામતો નથી. એટલા માટે જ વર્ષ પછી ખુદે બધી તપશ્ચર્યા છોડી દીધી સ્વાભાવિકપણે

વ્યાખ્યાન : જન સેવા (૧) ❀

પ્રાર્થના

દયુ નિતરાજ તૂ ઐસો, નહીં કોઇ દેવ તો હેરો ।
ત્રિલોકીનાથ તૂ કહીએ, હમારી બાંહ દંડ ગદિએ, ॥ કુંથુ ॥

શ્રી કુંથુનાથ ભગવાનની આ પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે. આજે મસ્તકમાં જોઇએ તેવી શાન્તિ નથી એટલે બોલવામાં અપૂર્ણતા રહી જાય એવો સભવ છે, પણ પરમાત્માની પ્રાર્થનાનો વિષય એવો છે કે, તેમાં અપૂર્ણતા કે ન્યૂનતાને સ્થાનજ નથી. ગમે તેવી તખીયત, ચોગ્યતા કે શક્તિ હોય તો પણ પરમાત્માની પ્રાર્થના હમેશાં થઇ શકે છે એવું જ્ઞાનીઓનું કથન છે અને એ ઉપર મારો પણ વશ્વાસ છે.

પ્રાર્થના કરવા વિષે આ તો વાત થઇ. પણ પરમાત્માની પ્રાર્થના કેવી રીતે કરવી જોઇએ! એ વિષે પણ વિચાર કરવો જોઇએ

વિચાર, બુદ્ધિ અને દષ્ટિગિન્દુની સિન્નતા હોવાથી પરમાત્માની પ્રાર્થના પણ સિન્ન સિન્ન રીતિએ થઇ શકે છે, પણ જ્ઞાનીઓનું કથન છે કે, આ સિન્નતામા પણ એકતા રહેલી છે. સિન્નવાક્યતામા

બધું શરીર સુકાર્થ ગયેલું છે. લોહીએ જાણે કે ફરવાનું બંધ કરી દીધું છે. ચામડી જાણે કે સંકેતાર્થને ચોટી ગઈ હોય તેવી થઈ ગઈ છે. આખું શરીર મરદા જેવું થઈ ગયું છે એવી જ ક્ષણમા નિગળના નદીને પાર કરતી વખતે એમને ખમાલ આવ્યો કે 'ના, આ બધું વ્યર્થ છે' અને હકીકતમા એ બધું બુદ્ધ માટે વ્યર્થ હતું. પરંતુ એ બધાથી મહાવીર મહાશક્તિને ઉપલબ્ધ થના.

અસલમા બુદ્ધે જેમની પાસેથી એ વાત સાલણી અને શીખ્યા એ બધું નિષેધ હતું તેઓ કહેતા અમુક-અમુક છોડો, ફલાણું-ફલાણું છોડો અને બુદ્ધ એ બધું છોડતા ગયા તેમણે કહ્યું તે મુજબ તેઓ કરતા ગયા જે ગુરુએ જે બતાવ્યું તે પ્રમાણે એમણે કર્યું. એ બધું છોડીને એમણે જાણ્યું કે બધું છૂટી તો ગયું, પણ મળ્યું કાંઈ નહિ. અને હું ફક્ત દીન, હીન અને દુર્બળ થઈ ગયો

બુદ્ધને માટે એ માર્ગ નહોતો. બુદ્ધના વ્યક્તિત્વનો પ્રકાર ભિન્ન હતો, હાથો અલગ હતો પછી બુદ્ધે બધાનો ત્યાગ કરી દીધો. બધા ત્યાગનો ત્યાગ કરી દીધો. ભોગનો ત્યાગ કરીને ત્રેઈ લીધું હતું કે એનાથી કાંઈ મેળવ્યું નહિ. એટલે બધા ત્યાગનો ત્યાગ કરી દીધો અને જ્યારે ત્યાગનો પણ ત્યાગ કરી દીધો ત્યારે બુદ્ધે મેળવ્યું

મહાવીરની પ્રક્રિયામા અને બુદ્ધની પ્રક્રિયામા ઘણું એકબીજાથી ભિન્ન છે. એટલા માટે એક જ સમયમા પેદા થયા છતાં બંનેની પરંપરા ઘણી ભુદ્ધ છે. બુદ્ધે પણ મેળવ્યું બુદ્ધ પણ ત્યા પહોંચ્યા કે જ્યાં કોઈ પહોંચે છે મા મહાવીર પહોંચે છે. પરંતુ તેમણે ત્યાગથી ન મેળવ્યું કેમ કે ત્યાગની જે ધારણા બુદ્ધના મનમા પ્રવેશી ગઈ હતી તે નિષેધની હતી ત્યા જ જૂલ થઈ ગઈ

(૨૩) નિષેધથી આત્મ-બળ તો પ્રાપ્ત નથી થતું, પરંતુ શરીર-બળ પણ આપ્યું નથી છે.

પરંતુ મહાવીરની ધારણા તો વિષેમની હતી. જ્યારે પણ કોઈ ત્યાગ યા નિષેધથી આશય તો જૂલો પડશે, પરેશાન થશે અને

મિત્રનો, ત્યારે તમે મો કાંચુ કરો છો અને જુઓ છો કે એ દ્વાર ઉપર બિભેલો છે. તમે વિચારો છો કે સંયોગ છે ત્યારે તમે મોકો ચૂકી ગયા! ક્યારેક તમે વિચારો છો કે કેટલા વાગ્યા અને ખ્યાપ આવે છે કે નવ વાગ્યા હશે અને ધડિયાળમાં જુઓ છો તો ખગખર નવ વાગ્યા છે. તમે વિચારો છો કે સંયોગ છે. ના, તમે મોકો ચૂકી ગયા!

એ એક અતીન્દ્રિય ઝલક મળી હતી. જો એવી કોઈ ઝલક તમને મળે તો એના પ્રયોગ કરો. એને મંયોગ ન કહો. જો તમે વિચારો કે ધડિયાળમાં નવ વાગ્યા છે અને ખરેખર જો ધડિયાળમાં નવ વાગેલા હોય, તો પછી એના પર પ્રયોગ કરવા શરૂ કરી દો ક્યારેય પણ ધડિયાળમાં પહેલાં ન જુઓ, પહેલાં વિચારો અને પછી ધડિયાળ જુઓ અને થોડા જ વખતમાં તમને ખબર પડે કે એ સંયોગ નથી કેમ કે એ એટલી બધી વાર બનવા લાગશે અને એમ બનવાના પ્રસંગોની સંખ્યા એટલી વધવા લાગશે કે જેથી એ મંયોગ નહિ રહી જાય.

અડધી રાત્રે બિઠ્યા છો. પહેલા વિચારો કે કેટલા વાગ્યા. પછી જો એમ લાગે કે વિચારવામાં ભૂલ થઈ શકે છે, તો થોડો વિચાર કરી લો કે કેટલા વાગ્યા છે. અને જે પહેલો ખ્યાલ આવે, એને જ ધડિયાળ સાથે મેળવો; બીજા સાથે ન મેળવશો. બીજો ગરબ હશે. પહેલો જે હશે તે જ ઠીક હશે. જો તમને દરવાજા ઉપર આવેલા મિત્રનો ખ્યાલ આવવો શરૂ થઈ જાય તો પછી જરા એના પર પ્રયોગ કરો. જ્યારે પણ દ્વાર પર પગ-રવ મંડળાય, દરવાજાની ઘટડી વાગે તો તરત દરવાજો ન ખોલવો. પહેલા આખા બંધ કરો અને પહેલું જે ચિત્ર ખ્યાલમાં આવે તેને ધ્યાનમાં લઈ લો, પછી દરવાજો ખોલો.

થોડા જ દિવસમાં તમે અનુભવશો કે એ સંયોગ નહોતો એ તમારી ક્ષમતાની ઝલક હતી, જેને તમે મંયોગ કહીને ચૂકી રહ્યા

નમનના મનદાનાઓએ અદિને માત્ર પદાર્થોથી જ નહીં અનન્યની
અનામી કનુ જે ન, 'અદિ - ન દેવમન માત્ર પદાર્થો જ નથી
પણ આ માત્ર પદાર્થોથી પણ એક સીત વસ્તુ છે, જે આત્મા છે
અને તે સાત્ત્વ-ગિતિ.' આ મનદાનાઓના કાળ કિપર વિશાલ
ગળી તમે પણ તમારી બુદ્ધિને અદિમુખી ન મનાવતાં અનન્યમુખી
અનામી અને પદ્મી પન્નાત્માની પ્રાર્થના કરો. બુદ્ધિ પોતે નક્કી
નથી. બુદ્ધિની મદાયતા વિના આગળ વિકાસ પણ થઈ શકતો નથી,
પણ એ બુદ્ધિ અદિમુખી હોવા ન જોઈએ. બુદ્ધિ અનન્યમુખી
હોય તો જ આત્માની ઓળખાણ બઠ્ઠી થઈ શકે.

આપણે બુદ્ધિને કારણે જ મનુષ્ય કહેવાઈએ છીએ. આત્માની
દૃષ્ટિએ તો મનુષ્ય અને પશુમા કાંઈ અંતર નથી. જે કાંઈ ભેદ છે
તે બુદ્ધિનો છે. પશુમા બુદ્ધિનો વિકાસ ખરાબર થયો ન હોવાને
કારણે તે ભૂતકાળ કે ભવિષ્યકાળનો વિચાર કરી શકતા નથી, પણ
મનુષ્યમા બુદ્ધિનો વિકાસ થયો હોવાથી તે પૂર્વાપર વિચાર કરી શકે છે
જેમકે, કોઈ પશુએ દુષ્કાળના સમયે ધારાચારો ન મળવાને કારણે
દુષ્પ સંકટો સહ્યાં હોય પણ જે તેને ધાસની ગાડી મળી ગય
તો તે ભૂતકાળનાં દુષ્પ મકટોને યાદ કરી તે ધાસને મંલાળપૂર્વક
ખાતો નથી પણ એક સાથે બધું ધાસ ખરાબ કરી નાખવાની
ઇચ્છા રાખે છે આ પ્રમાણે પશુ ભૂતકાળના સંકટોને યાદ રાખી
ભવિષ્યમા કાંઈ સુધાર કરી શકતા નથી એટલા માટે તે પશુ
કહેવાય છે જ્યારે મનુષ્યમાં ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાનની
પરિસ્થિતિ વિશે વિચાર કરવાની બુદ્ધિ હોવાથી મનુષ્ય કહેવાય છે.

ઇતિહાસ લખવાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ ભૂતકાળ બતાવવાનો હોય છે
પ્રાચીન સમયમા કેવા કેવા બુદ્ધિમાન માણસો હતા અને તેમણે

(૨૫) સાધક માટે જરૂરી—પોતાના વ્યક્તિત્વના રૂપને શોધવું
કોઈ પણ દિશામાં—પચીસ દિશાઓ ચોવીસે કલાક ખૂંચે
છે. જેઓ બાણે છે તેઓ તો કહે છે કે પ્રત્યેક ક્ષણે આપણે
ત્રિમેટા ઉપર હોઈએ છીએ કે નમાથી દિશાઓ ખૂલે છે. એટલા
માટે સાધકને માટે પ્રત્યેક ક્ષણે પોતાની દિશા શોધી લેવી વશી
જરૂરી છે, નહિ તો એ ભૂલો પડી શકે છે. એમાં બીજાનો વાંક ન
કાઢવો, પોતાને જ શોધવો અને પોતાની ‘ટાઈપ’ને શોધવી—
પોતાના હાથાને, પોતાના વ્યક્તિત્વના રૂપને શોધવું; નહિ તો ભૂલ
અર્થ બધ છે

મહાવીરને માનવાવાળા ધરમાં તમારો જન્મ થયો હોય તેટલા
ખાતર તમે મહાવીરના માર્ગ પર જઈ શકશો, એ અનિવાર્ય નથી.
કોઈ નહિ કહી શકે કે તમારા માટે મહંમદનો માર્ગ ઠીક હશે કે
કૃષ્ણનો માર્ગ ઠીક નહિ હોય એ પણ જરૂરી નથી કે તમે કૃષ્ણને
માનવાવાળા ધરમાં જન્મ્યા છો એટલા માટે ખંસરીમાં તમને કોઈ
રસ આવી જશે એ જરા પણ જરૂરી નથી. એમ બની શકે કે
તમારા માટે મહાવીર સાર્થક હોય કે જેમની સાથે ખંસરીને કયાય
પણુ જોડી નથી શકાતી

જો મહાવીરની પાસે વાસણીને રાખે તો કા તો મહાવીરને
હટાવવા પડશે મા વાસણીને હટાવવી પડશે. એ બનેતો કયાય કોઈ
મેળ જામતો નથી. કૃષ્ણના હાથમાંથી વાસણીને હટાવી તો તો
કૃષ્ણ ૯૦ ટકા હટી ગયા, ત્યાં કોઈ રહેશે જ નહિ કૃષ્ણના હાથમાં
વાસણી ન હોય, તો કૃષ્ણને ઓળખવા મુશ્કેલ છે જો એકલી
વાસણી રાખેલી હોય, તો કૃષ્ણનો ખ્યાલ આવી શકે છે તો
વ્યક્તિત્વની ટાઈપ છે

(૨૬) વ્યક્તિત્વના આધારે મનુષ્યનાં ચાર રૂપ

આપણે પહેલાં આ દેશમાં પાણુસને ચાગ વણીમાં વહેચ્યો
હતો એ ઘણી મગની વાત છે કે એ ચાર વણુ આપણી ચાર

ઘટના પૃથ્વી પર નથી થઈ. કેમ કે એનાથી ફક્ત ઉપદ્રવ થામ છે ખીજું કશું થતું નથી. પ્રત્યેક વ્યક્તિએ પોતાનો ધર્મ સચેત રૂપથી શોધવો જોઈએ. જીવનનું જે પરમ-લક્ષ્ય છે, એ જન્મથી નિશ્ચિત નથી થતું. એ તમારે શોધવું પડશે. એ ઘણી મુશ્કેલી નક્કી થામ છે. પરંતુ જે દિવસે એ નક્કી થઈ જશે, તે દિવસ તમારે માટે બહુ સુલભ થઈ જશે. દુનિમામાંથી ધર્મ નષ્ટ થવાનું યુનિયાઈ કારણોમાંનું એક કારણ એ છે કે આપણે ધર્મને જન્મ સાથે જોડ્યો છે; ધર્મ આપણી પોતાની ખોજ નથી.

એટલા માટે એવું પણ થામ છે કે મહાવીરનો વિચાર એમના સમયમાં જોટલા લોકોના જીવનમાં ક્રાંતિ લાવી શક્યો, એટલા લોકોના જીવનમાં તે પછીના ૨૫૦૦ વર્ષોમાં પણ નથી લાવી શક્યો. એવું મૂળ કારણ એટલું જ છે કે મહાવીરની પાસે એ સમયે જે લોકો આવ્યા હતા તે તેમની પસંદગી (choice) હતી, જન્મ-રૂઠિ નહોતી; એ એમનો ચુનાવ હતો. એમના વ્યક્તિત્વમાં અને મહાવીરના વ્યક્તિત્વમાં કોઈ ખેચાણ, કોઈ ચુબકત્વ (magnetism) હતું, જેણે તેઓને આકર્ષ્યા હતા અને તેથી તેઓ એમની પાસે આવી ગયા. પરંતુ એમના સંતાનો? એમનાં સંતાનો ફક્ત જન્મને કારણે મહાવીરની પાસે આવી જાય તો તેઓ ક્યારેય એમની પાસે પહોંચવાના નથી.

એ ખાતર મહાવીર, મા છુદ્ધ, મા કૃષ્ણ, મા કાઈરટના જીવનની ક્ષણોમાં એમની પાસે જે લોકો આવી ગયા છે, તેમના જીવનમાં આમૂલ રૂપાંતરણ થઈ ગયું છે. પછી એ ઘટના ફરી વાર નથી બનતી. દરેક પેઢી ધીરે ધીરે ઔપચારિક થતી જાય છે. ધર્મ ઔપચારિક થતો જાય છે.

(૨૮) દુનિયાના ધાર્મિક થવા માટેની શરત — ધર્મની પસંદગીની સ્વતંત્રતા

આપણે આ ધરમાં જન્મ્યા છીએ, એટલા માટે મંદિરમાં

આધારે નામ પાડાવે તેનું જીવન અવિચલતા આપેલા કે જેમ કેપત્રી
જાગ્યા છે અને તે ન, નામ પાડાવાની પ્રથા સુધી પહોંચી ગઈ છે.
પણ પાંડેશની પ્રથા જુગ પ્રકારની હતી.

મોના પૂર્વજન્મનો મન્ત્રાડી બાળક દેવો. એટલે તેની આત્મિક
પ્રકૃતિ પામનારા પાંડે એમ કહેતા હતા કે, આ બાળક જો જ મન્ત્રાડી
છે, એટલે તેની દ્વારા અવિચલતા કેટલી મારુ કામ ચલાવું છે. આત્મિક
પૂર્વ મન્ત્રારોની અવ્યતનો પરિચય આપે છે. એટલા જ માટે
કહેવાય છે કે, 'પુત્રના લક્ષણ પામ્યામાંથી જ પરખાય છે.' કહેવત તો
પુત્રના લક્ષણ પામ્યામાં પરખાય એમ કહે છે, પણ માતાના ગર્ભમાં
પુત્ર હોય ત્યાંથી પણ પુત્રના લક્ષણો પરખાય છે.

જેમ ચંદ્ર કે કમલ જોઈને સોનાને આનંદ થાય છે, તેમ આ
મધા બાળકને જોઈને બધા લોકોને આનંદ થવા લાગ્યો. આ
બાળકને જોઈને અવિચલતાઓ કહેવા લાગ્યા કે 'લોકો જે તત્ત્વને
અણુતા નથી તે તત્ત્વ આ બાળક બધાને સમજાવશે.'

મધાની બાલકીડા, તેનાં મન્ત્રારો પ્રમાણે સમાપ્ત થઈ હોવે
તે થોડોક મોટા થયો એટલે તે પહાડ, ચંદ્ર, સૂર્ય, નદી, તળાવ,
વૃક્ષ આદિ પ્રાકૃતિક રચના જોઈ આનંદ પામવા લાગ્યો.

જ્ઞાની અને અજ્ઞાની વચ્ચે આ જ મોટું અંતર છે કે, જે પદાર્થોને
અજ્ઞાની પોતાના વિનોદનું અને મોજમજનું સાધન માને છે, તે જ
પદાર્થોને જ્ઞાનીઓ પોતાના જીવનસાધનાનું કલ્યાણકારી સાધન માને
છે જેમકે ઝરણાને 'ઝરૂ-ઝરૂ' અવાજ સાંભળી સાધારણ માણસ તો
તેને વિનોદનું કારણ માને છે, પણ જ્ઞાનીઓ એ ઝરૂ-ઝરૂ અવાજ
સાંભળીને એવું વિચારે છે કે, "આ ઝરણું, હું અહીં આવ્યો તો
પહેલાં પણ ઝરૂઝરૂ અવાજ કરતું હતું, અત્યારે પણ એવો જ અવાજ
કરી રહ્યું છે અને મારા આલ્યા જવા પછી પણ એવો જ અવાજ

૧૯૧૭ની રશિયન ક્રાંતિ પછી નાસ્તિકતા પણ ધર્મ છે. એટલા માટે રશિયામાં નાસ્તિક બિલકુલ કમજોર છે. રશિયામાં નાસ્તિક જન્મને કારણે નાસ્તિક છે, એનો બાપ નાસ્તિક હતો, માટે તેઓ નાસ્તિક છે. એટલે નાસ્તિકતા પણ નિર્બળ અને નપુસક બની ગઈ છે. એમાં પણ બળ નથી રહ્યું.

બળ તો હોમ છે પોતાની પસંદગીમાં. હું જો મરવાને માટે પણ ખાડામાં દૂદવા જાઉં અને એ મારી પોતાની પસંદગી હોમ, તો મારા મૃત્યુમાં પણ જીવનની આભા હશે. પણ જો મને ધક્કાને કારણે, ઔપચારિક રીતે સ્વર્ગ પણ મળી જાય તો સ્વર્ગની ગલીઓમાં પણ હું ઉદાસ થઈને ફરવા લાગીશ તે મારે માટે નરક બની જશે. એની સાથે મારા આત્માનો કોઈ મેળ મળશે નહિ.

સમયને પસંદ કરો, પોતાને શોધો. સિદ્ધાંતનો બહુ આગ્રહ ન રાખો, પણ પોતાને શોધો, પોતાની ઇન્દ્રિયોને શોધો, પોતાના વહેણને જુઓ કે મારી ઊર્જા કઈ બાજુ વહે છે. એની સાથે લડો નહિ. એ જ તમારો માર્ગ બનશે. એનાથી જ પાછા ફરો અને વિધાયક રીતે થોડો થોડો અતીન્દ્રિય રૂપનો અનુભવ લેવાનું શરૂ કરો. પ્રત્યેક વ્યક્તિની પાસે અતીન્દ્રિય ક્ષમતા છે. એને ખબર હોમ કે ન હોમ પ્રત્યેક વ્યક્તિ ચમત્કારિક રીતે અતીન્દ્રિય પ્રતિભાથી ભરેલી હોમ છે. જરાક કચાક દ્વાર અખડાવવાની જરૂર છે અને ખળના ખૂલવા શરૂ થઈ જાય છે. અને આમ થતાની સાથે જ ઇન્દ્રિયોનું જગત શીકું થઈ જાય છે.

(૩૦) મનુષ્યની જડતા—એકની એક ભૂલ વારંવાર કરવા અંગેની

એ ત્રણ વાતો સમયના સળધમાં બીજી સમજાવે. તે પછી આપણે તપની વાત કરીશું. માણસ ભૂલો પણ નવી નવી નથી કરતો, જૂની જ કરે છે. જડતાનું આનાથી મોટું બીજું કયું પ્રમાણ હશે? જો તમે તમારી જિંદગીમાં પાછા ફરીને જોશો તો એક

જેમ પોતાના જીવનમાં નિઃશ્વર મયોત્તિને જોઈને તેને કંઈક
જેમ પોતાના જીવનમાં નિઃશ્વર મયોત્તિને જોઈને તેને કંઈક
જેમ પોતાના જીવનમાં નિઃશ્વર મયોત્તિને જોઈને તેને કંઈક

આ પ્રમાણે નિઃશ્વર મયોત્તિને જોઈને તેને જોતાં જોતાં
માનવની જીવનમાં આમના જેમ પોતાની જાતમાં
સાદ કરી કરતો મયોત્તિ આ જીવનમાં જોઈને તેને
નિઃશ્વર મયોત્તિને જોઈને તેને

માનો કે, જોઈને જોઈને જોઈને જોઈને જોઈને જોઈને
જોઈને જોઈને જોઈને જોઈને જોઈને જોઈને જોઈને
જોઈને જોઈને જોઈને જોઈને જોઈને જોઈને જોઈને
જોઈને જોઈને જોઈને જોઈને જોઈને જોઈને જોઈને

મધો કાંઈ પ્રકારની આશાએ નહિ, પણ નિઃશ્વર મયોત્તિ
અને પાડોશીનું આંગણ સાદ કરતો. મધાના આ કાર્યથી તેના
ધરના લોકો તેની ઉપર નાગજ થતા અને હપડો પણ આપતા.
એટલું જ નહિ પણ ધરના અભણ માણસો તેને થપાટ પણ મારી
લેતા. આમ હોવા છતાં, મધો તો પોતાના કામમાં મશગૂલ રહેતો
અને પોતે મેળવેલી શિક્ષાની પરીક્ષા થઈ રહી છે એમ માની બધા
કષ્ટો શાન્તિપૂર્વક સહન કરતો પહેલા તો તે પોતાનું અને પાડોશીનું જ
આંગણ સાદ કરતો પણ જેમ જેમ તેની શક્તિ વધતી ગઈ તેમ
તેમ તે પોતાનું કાર્યક્ષેત્ર પણ વધારતો ગયો.

અત્યારે લોકોની અધિકાંશ શક્તિ તો, માનસિક ચિન્તાઓથી
નષ્ટ થઈ જાય છે આત્મામાં અનંત શક્તિ છે પણ લોકો એ
આત્મિક શક્તિને વિકસાવવાનો માર્ગ ભૂલી ગયા છે એ કારણે જ તે
શક્તિ દબાઈ ગઈ છે અત્યારે જેટલા આરામના સાધનો ઉભા થયા

બાકીના છુટ્ટાઓ હસ્થા, આંખ મીચકાવી એમણે કહ્યું, એમાં મૂંઝાઓ નહિ. બધાની જિંદગીમાં બાળપણમાં આવા પ્રસંગ બને છે નસરુદ્દીને કહ્યું, શું કહો છો ! આ તો ગઈ કાલની જ વાત છે ! What are you saying ! This is about yesterday ! બાળપણની વાત નથી, આ તો કાલની જ વાત છે

બાળપણ કરતા ધડપણમાં ચાલાકી ભલે વધી જતી હોય, ભૂલો બદલાતી નથી. હા, ધરડા જરા હોશિયાર થઈ જાય છે, જાનની પકડાતા નથી, એ જુદી વાત છે. બાળક એછો હોશિયાર હોય છે, એટલે તરત પકડાઈ જાય છે. હજુ એની પાસે ચાલાકીના બહુ રસ્તા નથી મા તો એમ પણ હોઈ શકે છે કે બાળકને પકડવાવાળા લોકો છે, ધરડાને પકડવાવાળા લોકો નથી. બાકી અનુભવમાં કોઈ તકાવત પડતો હોય એવું નથી દેખાતું.

(૩૧) મુલ્લાની બાધકથા — પાપ કર્યા વગર મનુષ્ય જીવી કેમ શકે ?

નસરુદ્દીન ગુજરી ગયો. સ્વર્ગના દ્વાર પર પહોંચ્યો છે. સો વર્ષ ઉપરનો થઈને મર્યો છે ઘણું જીવ્યો છે. કથા એવી છે કે સ્વર્ગના દરવાજા પર પહોંચે ભરતા સેન્ટ પીટરે તેને પૂછ્યું, ‘ઘણું દિવસો રહ્યા, લાભો સમય રહ્યા. પૃથ્વી પર કેવા કેવા પાપ કર્યા છે ?’

નસરુદ્દીને કહ્યું, ‘પાપ કર્યા જ નથી.’

સેન્ટ પીટર સમજ્યો કે કદાચ પાપ શબ્દ ઘણો પારિભાષિક છે, એટલે આ છુટ્ટો સમજતો નહિ હોય એટલે એણે સ્પષ્ટ ભાષામાં પૂછ્યું, ‘ક્યારેય ચોરી કરી હતી ?’

નસરુદ્દીને કહ્યું, ‘ના’

‘ક્યારેય જૂઠું બોલ્યો છો ?’

નસરુદ્દીને કહ્યું, ‘ના.’

‘ક્યારેય શરાબ પીધો હતો ?’

નસરુદ્દીને કહ્યું, ‘ના.’

‘ક્યારેય સ્ત્રીઓની પાછળ પાગલ થઈને ભટક્યા છો ?’

મનો જેન જેન પોતાનું કામ કરે તાગેલ નો! તેન તેન તેની નિરાનુ લેન પણ પાનુ મળુ. ત્યાં નેત્રનું કેવું નજરુ ત્યાં પત્ર મલાની નિરા કંઠાના આપની તેને નિંદાથી ગમગમ છે પણ ને નિંદાથી ગમગમ ન હોય નો પીટિઃ પદાર્થ જેન શક્તિ આપે છે તેન તે પાનુ શક્તિ આપે છે. નો! નિંદાથી ગમગમો નહિ. તે એન માનનો દતો કે, નારા નિકાળના નિંદા પાનુ એક સાધન છે. પોતાની નિંદા સાંભળીને સામાન્યતઃ લોકોના મનમાં એક પ્રકારનો આરેલ આવી જાય છે. પણ જ્ઞાનીઓ એ આનેશનો સારો ઉપયોગ કરી છે બ્યારે અજ્ઞાનીઓ તેનો દુરુપયોગ કરે છે.

મઘો બ્યારે પોતાની નિંદા લોકો પાસેથી સાંભળતો ત્યારે તે પોતાના કામની કદર હવે થઈ છે એમ સમજી નિંદાથી ગભરાતો નહિ.

મઘાની લોકોમાં નિંદા થતી સાંભળી ત્યાંના જે નવયુવાનોને એવો વિચાર આવ્યો કે, “મઘાએ એવું શુ દુષ્ટત્વ કર્યું છે કે, લોકો તેની નિંદા કરે છે. શુ તે દારૂ પીએ છે? વેસ્ત્યાગમન કરે છે? જુગાર રમે છે? અથવા શું લોકો ચલમ પીએ છે! અથવા વર્તમાન યુગની ભાષામાં બીડી પીએ છે? કે હોટલમાં જઈ ચા કે સોડા લેમન ઢીચે છે? મઘાને તો આ વ્યસનોમાંનું એક પણ વ્યસન નથી છતાં લોકો તેની શા માટે નિંદા કરે છે? આ ગામના લોકો મઘાની નિંદાજ કરે છે એટલે મઘાના સારા કાર્યની પ્રશસ્તિ કોની પાસે જઈ કરુ! ભલે આખું ગામ મઘાના કાર્યને વખોડતુ હોય તો પણ તે જે કાર્ય કરી રહ્યો છે, તે વાસ્તવમાં લોકોપયોગી છે માટે તેના સત્કાર્યને કોઈ પણ રીતે વેગ આપવો જોઈએ.”

આ પ્રમાણે બન્ને યુવકો મઘાના કાર્યની કદર કરવા લાગ્યા પહેલાં યુવકે કહ્યું કે, “ભાઈ! મારો અને તારો મત એક થવાથી

અનુભવ સાથે એનો કોઈ મેળ નથી ખાતો. અને આપણો એ સવાલ પણ સાચો છે. કેમ કે જ્યારે પણ આપણને સંમતો ખ્યાલ આવે છે, ત્યારે નિષેધ કરવાનો વિચાર આવે છે—આ છોડો, આ છોડો, આ છોડો. તો આ જે આપણું જીવન છે, એ શું બધું છોડી દેવા માટે છે? તો પછી જીવન કયાં છે?

આ નિષેધાત્મક થવાને કારણે તો આપણી બધી તકલીફ છે. હું નથી કહેતો કે આ છોડો, આ છોડો. હું કહું છું કે આ પણ પામી શકાય છે, આ પણ પામી શકાય છે. આને મેળવો હા, આને મેળવવામા જરૂર કાઠક છૂટી જશે. પરંતુ ત્યારે બીતરમા ખાલી જગ્યા નહિ પડે, સારે બીતરમા એક નવો ભરાવો (fulfillment) હશે.

આપણી બધી ઇન્દ્રિયો એક વ્યવસ્થા(pattern)મા જીવે છે. જો તમને અતીન્દ્રિય દર્શન દેખાવા શરૂ થઈ જાય, તો એવું નથી કે ફક્ત આખથી છુટકારો મળી જશે. ના, જે દિવસે આખથી છુટકારો મળી જાય છે, તે દિવસે અચાનક કાનથી પણ છુટકારો મળવો શરૂ થઈ જાય છે. કેમ કે અનુભવતું એક નવું રૂપ જ્યારે તમારા ખ્યાલમા આવે છે કે આખના જગતમા જો અતદર્શન છે, તો પછી કાનના જગતમા પણ અતર્-ધ્વનિ હશે, અતર્નાદિ હશે. પછી સ્પર્શના જગતમા પણ અતર્-સ્પર્શનું જગત હશે. પછી સંભોગના જગતમા પણ બીતરની સમાધિ હશે. એ તત્કાળ ખ્યાલમા આવવા લાગે છે. જ્યારે કોઈ એક જગ્યાએથી અસંયમનો ઢાંચો તૂટી જાય તો બધી જગ્યાએથી દીવાલ હટવી શરૂ થઈ જાય છે. પ્રત્યેક ચીજ એક ઢાંચામા ઊભેલી છે. એક ઇંટ બેચી લો અને બધું પડી જાય છે.

(૭૩) બોધકથા—મુલ્લાના ધરની વ્યક્તિઓના એક સરખા ઢાંચાની

વસ્તીગણતરી ચાલતી હતી મુલ્લા નસરુદ્દીનને ઘેર અધિકારી આવ્યો છે. એને ધરની વિગત પૂછે છે. મુલ્લા એકલો ઉદાસ બેઠો

ગીતા પુરાણના અર્થમાં, ગાંધી આપણે રૂઢિચુસ્ત
 નિયમિતતાને જ સાચા રીતે જાણે છે ત્યારે પશ્ચાત્તત્વ આપણે પુરો
 મુકે બનાવવાને જાણે છે પણ ગાંધી આપણે પ્રાચીન અથવા અતીત
 જેવા આદિઓ કીએ ત્યારે જ સાચા રીતે જાણ પ્રાપ્તિ કરનાર મુશ્કેલી
 જરૂર પડે છે અને જે સાચા રીતે જાણ મુકે બનાવવાની જ પ્રાપ્તિ
 કરવા અત્યંત જાણ આનંદભર્યાને પવિત્ર નામે સર્વ જન સહાય છે

આ પ્રમાણે વિચાર વિનિમય કરી અન્ને પુનઃ મનાની પાને
આગ્યા. તે વખતે મનો સદાશ્વના કામમા લાગ્યો હતો. અન્ને
યુવકોએ મધાને પ્રણામ કર્યા મધાએ વિનયપૂર્વક બવાળ આપ્યો કે,
ભાઈઓ ! તમે મારામાં એવું શું જોયું કે, તમે મને પ્રણામ કર્યા ?
હું તો એક સાધારણ માણસ છું મારી પાસે પહેરવાને પૂરતા કપડાં પણ
નથી મારા જેવા ગરીબને તમે શા માટે નમસ્કાર કરો છો ?

યુવકો મધ્યાની આટલી બધી નવ્રતા જોઈ આશ્ચર્યચકિત થઈ
ગયા અને તેની નિરભિમાનતાની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા.

ગાંધીજી પણ થોડા અને સાદા કપડા પહેરે છે અને તમે કીંમતી કપડાં પહેરો છો, છતાં તેમનો તમે કેટલો બધો આદર કરો છો ? તમે તેમનો જે આદરસત્કાર કરો છો તે તેમનું મહત્કાર્ય નોંધને કરો છો. આ પ્રમાણે તમારો આત્મા તો પવિત્રતા ચાહે છે પણ બાહ્ય ઢોંગને લીધે આત્માની એ ભાવના દબાએલી રહે છે. લગ્નની રક્ષા માટે કપડાં પહેરવામા આવે છે, પણ મૂળ ઉદ્દેશ ભૂલી નજીબાણ શ્રૃંગારને મહત્ત્વ આપવામા આવે છે. લગ્નની રક્ષા માટે કપડા પહેરવા નોંધએ એ ઉદ્દેશ શું આજની કોલેજોમાં સમજાવવામા આવે છે ?

(૩૪) મનોવિજ્ઞાન કહે છે—એક પાગલને સુધારવા માટે પૂરા સમૂહની ચિકિત્સા જરૂરી, ધર્મ કહે છે—એક વ્યક્તિના સુધરતાં પૂરા સમૂહ સુધારવા લાગે છે

એક પ્રકારની વ્યવસ્થામાં ચીજોનું અસ્તિત્વ હોય છે હમણાં મનોવૈજ્ઞાનિક કહે છે કે જો તમારા ધરમા એક માણસ પાગલ થાય છે, તો કોઈ ને કોઈ રૂપમાં તમારા આખા પરિવારમાં પાગલપણાનો ઢાંચો હશે, એટલા માટે નવું મનોવિજ્ઞાન કહે છે કે પાગલના પરિવારની ચિકિત્સા ન કરાય, ત્યાં સુધી તેની ચિકિત્સા નથી કરી શકાતી. પરિવારની ચિકિત્સા, family therapy, હવે નવી વિકસવા લાગી છે.

જેઓ વધુ વિચારે છે, તેઓ કહે છે કે પરિવારથી પણ શો ફરક પડશે? કેમ કે પરિવાર ખીજ પરિવારોના ઢાંચામાં જીવે છે. તો જ્યાં સુધી આખા સમાજ(society)ની ચિકિત્સા ન થાય, ત્યાં સુધી એક પાગલને સુધારવો મુશ્કેલ છે. આ રીતે તેઓ સમૂહ-ચિકિત્સા(group therapy)ની વાત કરે છે. તેઓ કહે છે કે એ જો આખો સમૂહ છે એ સમૂહના ઢાંચામાં એક માણસ પાગલ હોય છે. કેમ કે બધી ચીજો પરસ્પર સંકળાયેલી છે.

પરંતુ એક વાત તેમના ખ્યાલમાં નથી—જે હું કહેવા માગુ છું. ક્યારેક ખ્યાલમાં આવે એમ બને, પરંતુ એને સો વર્ષ પણ લાગી જાય. એ વાત જરૂર સાચી છે કે જો એક ધરમા એક માણસ પાગલ છે, તો કોઈ ને કોઈ સ્વરૂપમાં એના પાગલપણામાં આખા ધરના લોકોનો ફાળો (contribution) છે. એ બધાએ કાંઈ ને કાંઈ સહયોગ આપ્યો છે, નહિ તો એ કેવી રીતે પાગલ થાત? અને એ પણ સાચું છે કે જ્યાં સુધી એ ધરના બધા લોકો બરાબર ન થઈ જાય, ત્યાં સુધી એ માણસ સુધરી નથી શકતો. એ પણ સાચું છે કે એક પરિવાર એક મોટા સમૂહનો ભાગ છે. અને આખો સમૂહ એ પરિવારને પાગલ કરવામાં કાંઈક ને કાંઈક ફાળો આપે છે.

અત્રી મનનરૂપા આત્મના નરૂપા પર તો કીડ છે પણ તેમ
તો અનુભવ મંદા છે. ન્યારે ન્યારેના પર મંદા કોઈ પું ત્યારે તો
એના નિચાર ચાપ છે કે, એ ન્યારેના પર મંદા હોય ખરા,
મર્યાદા આનંદ એન કોઈ કે ન, એ તો તાંત્રીનો રોગ છે. પણ કે
મુકુટુ ન, જે મંદરી કે મારે છે તે તો કોઈ નહિ! પણ જે મંદરી
માફ કરે છે તે કોઈ કહેવાય ન એ કોના ધરનો ન્યાય? અદિમ-
ધર્મનો મર્મ ન સમજવાને લીધે જ આ મંદરી કહેવા પામે છે
જેમના ધરમાં લોટ, દાળ કે એવી બીજી ખાદ્ય ચીજો મહેલી પડી
રહે છે અને તેમાં જીવાત પડવા દે છે, તે લોટો અદિસાધર્મનો
મર્મ સમજ્યા નથી એમ કહેવું જોઈએ.

જે લોકો પોતાનું ધર સાકશુક રાખી શકતા નથી તે લોકો
પારકા ધરને સાકશુક શું કરી શકે?

કેટલાકો એમ કહે છે કે, જૈનધર્મ તો નિવૃત્તિપ્રધાન ધર્મ છે
એટલે આવી પ્રવૃત્તિમા શા માટે પડવું? આ કીડ છે. ન્યારે
સસારથી નિવૃત્ત થઈ જાઓ ત્યારે નિવૃત્તધર્મનું પાલન કરો એ
બરાબર છે. પણ ન્યાસુધી તમે સંસારથી નિવૃત્ત થયા નથી,
પ્રવૃત્તિમાં પડેલા છો ત્યાંસુધી તમે પરાધીન રહો! અને પરાધીનતાને
પોષ્યા કરો એમ જૈનધર્મ કહેતો નથી. પ્રવૃત્તિમાં રહેવા છતાં
પરાધીન રહો એમ જૈનશાસ્ત્ર કહેતું નથી.

ભગવાન મહાવીરે ગૃહસ્થધર્મનું જે વિધાન કર્યું છે એ વિધાન
પ્રમાણે આચરણ કરવામાં આવે તો, ગૃહસ્થોના ધરમા અશુચિ કે
અપવિત્રતા સંભવે નહિ. પણ આજકાલ કેટલાક લોકો ગૃહસ્થ
હોવા છતાં સૂક્ષ્મ હિસાનો તો વિચાર કરે છે પણ પરમ્પરાએ

શક્ય નથી. આ સમયે શક્ય નથી પરંતુ કોઈ એક વૃત્તિને તો તમે આ સમયે અને અત્યારે રૂપાંતરિત કરી શકો છો અને ધ્યાન રાખજો કે એ એકનું બદલાવું એ તમારી બીજી ઇંદ્રિયોને બદલાવાને માટે દિશા રૂપ બની જશે.

તમારા જીવનમાં પ્રકાશનું એક કિરણ બીતરી આવે, તો અંધારું ચાહે તેટલું જૂનું હોય, ભયનું કોઈ કારણ નથી. પ્રકાશનું એક કિરણ અનંતગણા અંધારા કરતા વધુ શક્તિશાળી હોઈ શકે છે સંયમનું એક નાનું એવું સૂત્ર, અસંયમની જિંદગીઓને, અનંત જિંદગીઓને માટીમા મેળવી દે છે. પરંતુ જો એક સૂત્ર શરૂ કરવું હોય તો વિધાયક દૃષ્ટિ ગમવાની છે.

શરૂઆત કરવાની હોય તો સૌથી શક્તિશાળી ઇન્દ્રિયથી કામ શરૂ કરવું. જો શરૂ કરવું હોય તો માર્ગથી ફટાશો નહિ. જો માર્ગથી આપણે બહાર ગયા છીએ તે જ માર્ગ પાછું કરવાનું છે. શરૂ જો કરવું હોય, તો અંધાનું કરણ ન કરવું કે કમા ધરમા જન્મ્યા છીએ પોતાના વ્યક્તિત્વની સમજને ધ્યાનમાં લેવી અને પછી જ્યાં પણ માર્ગ મળે, ત્યાં ચાલ્યા જવું.

(૩૬) ધર્મનું પાગલપણું—સાધનના અતિઆગ્રહને કારણે

મહાવીર જ્યાં પહોંચે છે, ત્યાં જ મહાંમદ પહોંચી જાય છે જ્યાં બુદ્ધ પહોંચે છે, ત્યાં જ કૃષ્ણ પહોંચી જાય છે જ્યાં લાઝોત્ત પહોંચે છે, ત્યાં જ કાઈરટ પણ પહોંચી જાય છે.

ન માલૂમ તમને કઈ જગ્યાએથી દ્વાર મળી જશે તમે પહોંચવાની ચિંતા રાખજો, હું તો અમુક જ દરવાજાથી પ્રવેશ કરીશ એવી હડ ન લેશો એ દરવાજા તમારા માટે દીવાલ બની રહે એ પણ બનવાનો સંભવ છે. પરંતુ આપણે બધા એ હડમાં જ રહીએ છીએ કે અમે તો જિનેન્દ્રને માનવાવાળા છીએ, અમે જઈશ તો જિનેન્દ્રને માર્ગે જઈશું, મા તો અમે વિષ્ણુને માનવાવાળા છીએ અમે તો રામને માનવાવાળા છીએ, તો અમે રામના માર્ગે જઈશું.

વ્યાખ્યાન : જન સેવા (૨)*

પ્રાર્થના

અરહનાય અવિનાશી, ગિર-સુખ લીના,
ત્રિમલ વિજ્ઞાન-વિહારી, સાધન સીધો. ॥ ૧ ॥
તૂ ચેતન ભજ અરહનાયને, તે પ્રભુ ત્રિભુવનરાય;
તાત 'મુદર્શન' 'દેવી' માતા, તેહનો નન્દ કહાય ॥ સાહબર ॥

શ્રી અરહનાથ ભગવાનની આ પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે. જેમને પ્રાર્થના ઉપર વિશ્વાસ છે અને જે પ્રાર્થનામાં શક્તિ રહેલી છે એમ માને છે તેમને પ્રાર્થના એક અપૂર્વ વસ્તુ છે. પ્રાર્થના એ વિશ્વાસની વસ્તુ છે માટે તેના ઉપર વિશ્વાસ રાખવાથી તો અપૂર્વ વસ્તુની પ્રાપ્તિ થાય છે, પણ જો વિશ્વાસ વિના પ્રાર્થના કરવામાં આવે તો, તે પ્રાર્થના પણ ઢોંગરૂપ બની જાય છે અને પરિણામે અપૂર્વ વસ્તુની પ્રાપ્તિ થતી નથી. કલ્પવૃક્ષમાં કંઈ વસ્તુ રહેલી નથી ? બધી વસ્તુઓ રહેલી છે; પણ જોવામાં એકપણ વસ્તુ આવતી નથી તો પણ કલ્પવૃક્ષને નીચે, ખેંસી જે વસ્તુની કલ્પના

તપ દ્વારા પ્રાણ-શક્તિનું ઊદ્ધર્ગમન

પ્રવચનના મુખ્ય મુદ્દાઓ

- (૧) તપની ખોટી વ્યાખ્યાઓને કારણે પહોંચેલું નુકસાન
- (૨) ભોગી ચિત્ત દ્વારા તપની ભૂલભરેલી વ્યાખ્યા : દુઃખની આકાંક્ષાથી સુખપ્રાપ્તિ
- (૩) જ્યારે પાવલોવ શરાબીની શરાબની ટેવ છોડાવવામાં નિષ્ફળ જાય છે.
- (૪) દુઃખ + ઇચ્છા એટલે તપ એવું જે સમજે છે તે ખરાબ નથી.
- (૫) પોતાને આશુક મારીને કામવાસનાનું દમન કરવા નીકળેલા લોકોનો ઊલટો અનુભવ
- (૬) તપસ્વીઓનું દુઃખમાં પણ આનંદ માનવાનું રહસ્ય . દુઃખનું સુખ સાથે જોડાઈ જવું
- (૭) શરીર દ્વારા અપેક્ષિત સુખ ન મળતા શરીરને સતાવવામાં લાગેલા કહેવાતા તપસ્વીઓ
- (૮) ભોગી અને તપસ્વી — બંને શરીર-કેન્દ્રિત
- (૯) પોતાને સતાવી રહેલા તપસ્વીને ખીજાને સતાવવામાં આવતો રસ
- (૧૦) તપસ્વી દ્વારા પોતાને માટે સ્વર્ગની અને ભોગી માટે નરકની કલ્પના
- (૧૧) તપસ્વીને બ્રહ્મ કરવા આવતી અપસરાઓ — એના જ દમિત ચિત્તની પેદાશ
- (૧૨) દમન એટલે દબાવવું નહિ : દમન એટલે શાંત થઈ જવું
- (૧૩) દોષગુણી શોધ — પ્રેમ અને ઝંઘડો, કામ અને યુદ્ધ એક જ ચીજનાં બે રૂપ
- (૧૪) જીવનનું દરેક રૂપ વિપરીત સાથે જોડાયેલું
- (૧૫) વિકૃતિ — પ્રકૃતિ — સંસ્કૃતિ
- (૧૬) મનુષ્ય પ્રકૃતિથી નીચે પડતાં — વિકૃત થતા, પશુથી પણ ખદતર હાલતમાં જાય છે

આવી નિયતિ હોવાથી યસા પાળી જે. એટલે માટે જ મારે પરમાત્માની પ્રાર્થનાનાં મન પંચેનાં નેહએ.

આ પ્રમાણે માથે આવી પડેલા મંડળને પ્રાર્થનામાં પ્રવૃત્ત થવાનું કારણ જાનાવનું નેહએ, પણ ત્યારે કાંઈ સ્ત્રીને મેળવવા માટે અથવા કાંઈ કુટુંબ નિવારણની હેતુએ જ પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવામા નહિ આવે, ત્યારે સંકેતે પણ તમારાથી દૂર લાગશે.

ખેડુતને ધાસની પણ જરૂર રહે છે પણ તેઓ કાંઈ ધાસ જ માટે ખેતી કરતા નથી. પરંતુ તેઓ તો સારો પાક કેમ થાય એ જ ઉદ્દેશથી ખેતી કરે છે. છતાં ધાન્યની સાથે ધાસ પણ પેદા થઈ જાય છે. આજ પ્રમાણે પરમાત્માની પ્રાર્થના કરતી વખતે એમ વિચારવું નેહએ કે, પરમાત્માની કૃપા મેળવવા માટે હું પ્રાર્થના કરું છું. કારણ કે પ્રાર્થનાદારા પરમાત્માની કૃપા મેળવવામા આત્માનું કલ્યાણ રહેલું છે. આવી ઉત્તમ લાવના રાખનાથી જેમ અન્નની સાથે ધાસ પણ ઉગી નીકળે છે, તેમ સામાનિક વસ્તુની પણ રહેજે પ્રાપ્તિ થઈ જાય છે. પણ સસારની બધી વસ્તુઓની પ્રાપ્તિ કરવા કરતાં, આત્માનું કલ્યાણ સાધવું એ શ્રેષ્ઠ છે, માટે પરમાત્માની પ્રાર્થના આત્માના કલ્યાણ માટે જ કરવી નેહએ. જે પરમાત્માની પ્રાર્થનાદારા આત્મકલ્યાણ સાધી શકાય છે તો તુચ્છ વસ્તુઓની પ્રાપ્તિ માટે એ પ્રાર્થનાનો ઉપયોગ કરવો એ તો ચણાના બદલામા રત્ન આપવા જેવી મૂર્ખતા છે. આત્માનું કલ્યાણ ચાહનારે આવી મૂર્ખતા કરવી ન નેહએ.

પરમાત્માની પ્રાર્થના ગમે તે સ્થાને અને ગમે તેવી પરિસ્થિતિમા કરી શકાય છે, પણ પ્રાર્થનામાં આત્મસંપૂર્ણતા અનિવાર્ય

(૧) તપની ખોટી વ્યાખ્યાઓને કારણે પહોંચેલું તુકસાન

અહિંસા છે આત્મા, સયમ છે પ્રાણ, તપ છે શરીર. સ્વભાવતઃ અહિંસાના સખધમા ભૂલો થઈ છે, ખોટી વ્યાખ્યાઓ થઈ છે પરંતુ આ ભૂલો અને વ્યાખ્યાઓ અપરિચયની ભૂલો છે. સયમ સખધમા પણ ભૂલો થઈ છે, ખોટી વ્યાખ્યાઓ થઈ છે. પરંતુ એ ભૂલો પણ અપરિચયની ભૂલો છે. જેનાથી આપણે અપરિચિત છીએ એની ખોટી વ્યાખ્યા કરવી પણ કઠણ હોય છે. ખોટી વ્યાખ્યાને માટે પણ પરિચય જરૂરી છે. અને આપણો સૌથી વિશેષ પરિચય તપ સાથે છે, કેમ કે એ સૌથી બાહ્ય રૂપ-રેખા છે. શરીર છે.

તપની બાહ્યતમા સર્વથી વધારે ભૂલો થઈ છે અને સૌથી વધારે ખોટી વ્યાખ્યાઓ થઈ છે. અને એ ખોટી વ્યાખ્યાઓ કારણે જેટલું અહિંસા થયું છે, એટલું કોઈ બીજું ચીજથી નથી રહ્યું.

એક ફર છે કે તપની બાહ્યતમા જે ખોટી વ્યાખ્યાઓ છે તે આપણી પરિચયની ભૂલો છે. તપથી આપણે પરિચિત છીએ અને તપથી આપણે સહેલાઈથી પરિચિત થઈ જઈએ છીએ અસહ્યમાં તપ સુધી જવામાં આપણે આપણી જાતને બદલી નથી પડતી આપણે જેવા છીએ તેવા જ તપમાં પ્રવેશી જઈએ છીએ. કેમ કે તપ દ્વારા છે અને એટલા માટે આપણે જાણીએ તેવા જ તપમાં આત્મા જઈએ તો તપ આપણને જાણી નથી થકું, પણ આપણે તપને બદલી નાખીએ છીએ.

જેનને આ પાત્ર ઉપર જ વિદ્યાન જ નથી મેળવે તો આ પાત્ર વિચરે છે પણ જેનને પ્રાર્થના ઉપર વિદ્યાન છે તેનને આ પાત્ર તરફ સાચી છે.

કાંઈ એમ કહે કે, પરમાત્માની પ્રાર્થનાથી આત્મકર્મના કાંઈ કંઈ હો પણ પરમાત્મા જે એની પ્રતીતિ કેમ થાય ? કાંઈ કે પરમાત્મા તો અગમ્ય અગોચર કહેવાય છે, એટલે એમની પ્રતીતિ કેવી રીતે થાય ? એને માટે હું માન એક સ્વાનુભવની વાત કહું છું.

મારા જે પ્રદેશમાં જન્મ થયો છે ત્યાં વરસાદ ખૂબ વરસે છે. ત્યાં વર્ષાઋતુમાં વાદળાઓથી હંમેશા આકાશ ટંકાએકું રહે છે એટલે સૂર્ય અસ્ત પામ્યો છે કે નહિ ? તેની કશી ખબર પડતી નહિ. પણ પોયણાના કુલને જોઈને ખબર પડતી કે, હવે સૂર્ય અસ્ત પામ્યો છે. તે પ્રદેશમાં પોયણાના નામના એક જાતના ફુલ થાય છે, તે ફુલ જ્યારે વિકસિત થતાં ત્યારે સૂર્ય ઉગ્યો છે તેમ અને જ્યારે કરમાતા ત્યારે સૂર્ય આથમ્યો છે તેમ ખબર પડતી હતી.

અત્રે એ વિચારવા જેવી વાત એ છે કે એક ફુલને સૂર્યના ઉદય-અસ્તની ખબર પડી જાય છે અને આપણા જેવા મનુષ્યોને ખબર પડતી નથી એ આપણી કેટલી બધી અપૂર્ણતા બતાવે છે ? એક ફુલને સૂર્યના ઉદય-અસ્તની ખબર પડે છે, તો શું આપણને તેની ખબર પડતી નહિ હોય ? ખબર તો પડતી હશે, પણ સંસારની બીજી ધમાલમાં પડી જવાથી એ જાણેલી વાતને પણ ભૂલાઈ જવાય છે. અને પરમાત્માના વિષયમાં પણ તેની પ્રતીતિ કેમ થાય ? આવા પ્રશ્નો પૂછવા લાગીએ છીએ આવા પ્રશ્નો ઉદ્ભવવાનું મુખ્ય કારણ પોતાનામાં રહેલી શક્તિનું અજ્ઞાન જ છે. પોતાનામાં રહેલી

પરેશાન થઈ ગયો છે કે ચિકિત્સક કહે છે કે એના લોહીમા શરાય ફેલાઈ ગયો છે, એટલે જો શરાય બંધ કરવામા નહિ આવે તો એ જીવવો મુશ્કેલ છે, એ બચવો બહુ મુશ્કેલ છે. પરંતુ એ છેલ્લા ત્રીસ વર્ષોથી શરાય પીએ છે. એટલા લાંબા વખતની આદત છે. ચિકિત્સકો ડરે છે કે જો એ આદતને તોડવામા આવે તો પણ મોત નીપજી શકે છે. એને પાવલોવની પાસે લાવવામા આવ્યો.

પાવલોવે એને પોતાના એક નિષ્ણાત શિષ્યને સોંપ્યો અને કહ્યું કે આ વ્યક્તિને શરાય પા. અને જમારે એ શરાયની ખાલી હાથમા લે, તમારે એને વીજળીના 'શોક' આપો. આવું નિરંતર કરવાથી શરાય પીવો અને વીજળીનો આચકો અને પીડા એ છે જોડાઈ જશે. શરાય અને પીડા જોડાઈ જશે, conditioned થઈ જશે તમારે પીડામાંથી છૂટવું એટલે શરાય છોડવો એમ બની જશે અને એક વાર જો મનમા એ લાવ ઈસી જમ કે શરાય પીડા દે છે દુ.ખ લાવે છે, તો શરાય છોડવો મુશ્કેલ નહિ બને.

એક મહિના સુધી પ્રયોગ ચાલુ રાખવામા આવ્યો. એ મહિના સુધી એ માણસ પાવલોવની પ્રયોગશાળામા રોકાયો હતો એ આખો દિવસ શરાય પીતો જમારે પણ શરાયનો ખાલો હાથ લેતો તમારે એની ખુરશી 'શોક' આપતી. સામે એઠેલો પેલો મને વૈજ્ઞાનિક બટન દબાવતો, ક્યારેક એનો હાથ હલી જતો, ક્યારે એના હાથમાંથી ખાલી પડી જતી.

મહિના પછી પાવલોવે પોતાના યુવાન શિષ્યને બોલાવી પૂછ્યું કે કાર્ક થયું ?

યુવાન શિષ્યે કહ્યું, 'થયું તો ઘણું બધું.'

પાવલોવ ખુશ થયો અને એણે કહ્યું, 'મેં કહ્યું જ હતું 'કંડિશનિંગ'થી બધું જ થઈ જમ છે. પણ એના શિષ્યે કહ્યું કે "ખુશ ન થાઓ કેમ કે લગભગ ઊલટું થયું છે.

પાવલોવે કહ્યું, "ઊલટું ? તારા કહેવાનો અર્થ શો છે ?"

છોડી નહીં નથી, જેમને જિજ્ઞાસુ નથી, કે ધ્યાનમાંથી નથી
નિર્મલ નથી અને જેમને આધ્યાત્મિકતાને નામે કાપવા એ છે તે
સાચા આધ્યાત્મિકતાના નામને નહિતર કરે છે એનું કહેવું મેં કર્યું છે.

આધ્યાત્મિકતા એ કંઈ નાનીશી નહીં નથી આધ્યાત્મિકતાને
બીજાએ બંધી નિષ્ક્રિયતા પ્રથમ સ્થાન આપ્યું છે. જ્યાં બીજાના
હિત માટે નાની શીઘ્રતા પણ ત્યાં થઈ શકે તેવી નથી ત્યાં જ્યાં
આધ્યાત્મિકતા ફરી રીતે નથી રહેતી ત્યાં જોયું દેખાય છે ત્યાં આધ્યા-
ત્મિકતા ટકી જ રહેતી નથી જ્યાં બીજાના હિત માટે પ્રાણ અર્પવાની
પણ આનાકાની ન હોય ત્યાં આધ્યાત્મિકતા સહેજે આવે છે
જેમકે, રાત્રિ મેઘરથે ક્યુતર માટે શરીર ત્યાગ કર્યો હતો. શું તેમનામાં
આધ્યાત્મિકતા ન હતી ? તેમનામાં આધ્યાત્મિકતા હતી અને
એટલા જ માટે તેઓ બીજાના ક'યાણ માટે શરીર ત્યાગ કર્યો હતો.
કારણ કે તેઓ સારી રીતે જાણતા હતા કે, બીજાના ક'યાણ માટે
આત્મસમર્પણ કરવું એ જ આધ્યાત્મિકતા છે. આ પ્રમાણે જ
આધ્યાત્મિક હોય છે તે બીજાના હિતમાં પોતાનું હિત માને છે.
બીજાના હિતમાં પોતાનું હિત કેવી રીતે રહેવું છે એ બતાવવા
માટે મધાની વાત કહેવામાં આવે છે —

મધાનું વૃત્તાન્ત

મધો કુદરત પાસેથી એ બોધપાઠ શીખ્યો હતો કે, જે વાત
મને પોતાને અનુકૂળ હોય તે જ બીજાના માટે પણ કરવી કુદરત
પાસેથી જેવો બોધપાઠ મળે છે તેવો બોધપાઠ બીજે કયાયથી
મળતો નથી, એવું જગતમાં ભૂતકાળના તેમજ વર્તમાનના
અનેક દાખલાઓથી સ્પષ્ટ જણાય છે. જ્ઞાતીઓએ આખા બ્રહ્માણ્ડને
પુરુષાકાર બતાવેલ છે. એટલા માટે જો એનું ધ્યાન ધરવામાં આવે તો
આત્માને અપૂર્વ આનંદ આવે

સાચી વાત એ છે કે દુઃખ ધ્રુષ્ટી જ શકાતું નથી; You cannot desire. It is impossible. એ અશક્ય છે. આપણે એમ કહી શકીએ કે સુખની જ ધ્રુષ્ટા હોય છે; દુઃખની અનિષ્ટા જ હોય છે, ધ્રુષ્ટા નથી હોતી હા, જે કોઈ ક્યારેક દુઃખ ધ્રુષ્ટે છે તો સુખને માટે જ. પરંતુ એ ધ્રુષ્ટા તો સુખની જ છે. દુઃખને ધ્રુષ્ટી જ શકાતું નથી. એ અસંભવ છે. તમારે આપણે એવું કહી શકીએ કે જે કોઈ ધ્રુષ્ટવામાં આવે છે તે સુખ છે અને જે ધ્રુષ્ટવામાં નથી આવતું તે દુઃખ છે

એટલા માટે દુઃખની સાથે ધ્રુષ્ટાને જોડી નથી શકાતી. અને જે કોઈ માણસ દુઃખની સાથે ધ્રુષ્ટાને જોડીને તપ બનાવે છે, દુઃખ+ધ્રુષ્ટા=તપ એમ સમજે છે, તે તપને સમજ્યો જ નથી. દુઃખની તો ધ્રુષ્ટા જ નથી હોઈ શકતી. સુખ જ પાછળ દોડે છે. આકાંક્ષા માત્ર સુખની છે ધ્રુષ્ટા માત્ર સુખની છે. એક જ રસ્તો છે કે તમને દુઃખમાં પણ સુખ લાગવા માટે, તો તમે દુઃખ ધ્રુષ્ટી શકો છો. દુઃખમાં પણ સુખ લાગે એમ બની શકે છે — associationથી, conditioningથી, ટેવાવાથી; મેં જે હમણાં તમને પાવલોવની વાત કરી એવી કોઈ રીતે, તમને દુઃખમાં પણ સુખનો ભ્રમ થઈ શકે છે.

(૫) પોતાને ચાલુક મારીને કામવાસનાનું દમન કરવા નીકળેલા લોકોનો ઊલટો અનુભવ

યુરોપમાં ખ્રિસ્તી ફકીરોનો એક સંપ્રદાય હતો — ચાલુક મારવાવાળાઓનો. એ સંપ્રદાયની માન્યતા હતી કે જ્યારે પણ કામવાસના બહુત થાય ત્યારે પોતાને ચાલુક કટકારો. લોકોને ઘણી નવાઈ લાગતી, પણ ધીરે ધીરે ચાલુક મારવાવાળાઓને ખબર પડી કે ચાલુક મારવામાં પણ કામવાસનાનો જ આનંદ આવવા લાગ્યો છે. અને એટલે સુધી હાલત થઈ ગઈ કે જે લોકોએ કામવાસનાને દબાવવા માટે ચાલુક મારવાની આદત પાડી હતી, તેઓ

મો નિર્ભયી જગાપ ! મમનના નદિ. ને તો નમેગા પિતાન
નિપત કરેલા ત્રવેગા મંડળ રહેલા. મમની આતી પ્રવેશકને
નોંધ, એ અને યુવને મમના શિષ્ય મનમાં તૈયાર થતા. મમને ને
અનેને કમું કે, માર ત્યા આપ મમનું કાલ નથી. પણ કેમ
મારી સાથે કામ કરવામાં તમારે હોદ્દાની નિંદા, માલો વગેરે
સમતાબાવે સાંભળવાનું છે મું તમે માર શિષ્ય થઈ બીજાની નિંદા
કે માલો મમતાબાવે, સાંભળવા તૈયાર છો !

મમનું આ કથન સાંભળી અને યુવને પરસ્પર કહેવા લાગ્યા કે,
“ ગુરુ હોય તો ખરેખર આવા હોવા નોંધએ કે, જે શિષ્ય બનાવવા
માટે બીજાને ખોટા પ્રસોભનો ન આપે ” આ પ્રમાણે પરસ્પર
વિચાર વિનિમય કરી અને યુવનેએ મધાને કહ્યું કે, “ તમાર સ્પષ્ટ
કથનથી અમારી તમારા શિષ્ય થવાની બાવના વધવા પામી છે.
માટે કૃપા કરીને આપ અમને ગુરુમન્ત્ર સંભળાવો અને અમને
શિષ્યદીક્ષા આપો. ”

મધાએ ઉત્તર આપ્યો કે, ‘ હું ભણેલો ગણેલો નથી એટલે
તમને ગુરુમન્ત્ર શુ સંભળાવું ! ’

યુવકોએ કહ્યું કે, “ અમે ભણેલા ગણેલાનાં મન્ત્રો તો ઘણીવાર
સાંભળીએ છીએ પણ અમે તો તમારા જેવા કર્તવ્યપરામય વ્યક્તિ
પાસેથી મન્ત્ર સંભળવા ઉત્સુક છીએ માટે તમારા કર્તવ્યનો મન્ત્ર
અમને સંભળાવો અર્થાત્ અમારે તમારા શિષ્ય થઈ શું કાર્ય
કરવાનું છે તે જણાવો. અમે યથાશક્તિ આપના કર્તવ્યમન્ત્રનું
જીવનપર્યંત પાલન કરીશું ”

મધાએ કહ્યું કે, સાંભળો, તમારે શુ કામ કરવાનું છે તે
જણાવું છું ને કે હું ભણેલો ગણેલો નથી પણ દૂરત પાસેથી મે

માટે તો તપસ્વીઓની સપાટી બેદીને તમે એમની ભીતરમા જોઈ શકશો કે એમનો રસ શું છે. અને એક વાર જો તમને આ દેખાવા માટે, તો તમે સમજી શકશો કે જ્યારે પણ કોઈ ઇચ્છવામા આવે છે ત્યારે સુખ ઇચ્છવામા આવે છે. જો કોઈ દુઃખને ઇચ્છી રહ્યું છે તો એના મનના કોઈ ને કોઈ ખૂણામાં સુખ અને દુઃખ એક થઈ ગયા હશે, જોડાઈ ગયા હશે. સુખ સિવાય દુઃખને કોઈ પણ ઇચ્છતું નથી.

એક વાર તમારી ભીતરની કોઈ વાસના સાથે કોઈ દુઃખ જોડાઈ જાય તો પછી જુએ મરવાને બદલે કાટા પર સૂવામા પણ તમને આનંદ આવી શકે છે; તડકામાં ઊભા રહેવામાં પણ આનંદ આવી શકે છે. અને માણસ પોતાને દુઃખ એટલા માટે આપે છે કે એ કોઈ વાસનાથી મુક્ત થવા માગે છે. જે દુઃખથી એ મુક્ત થવા માગે છે, એ દુઃખ એની સાથે જોડાઈ જાય છે.

એક માણસને પોતાના શરીરને સળવવામા ખૂબ રસ છે. એ શરીરની સળવટની આ કામનામાથી મુક્ત થવા ઇચ્છે છે. એ નગ્ન ઊભો રહી જાય છે યા પોતાના શરીર પર રાખ ચોળી લે છે યા પોતાના શરીરને કુરૂપ કરી લે છે. પરંતુ એને ખબર નથી કે રાખ ચોળવી એ પણ, નગ્ન થઈ જવું એ પણ, અને આ રીતે શરીરને કુરૂપ કરી લેવું એ પણ, શરીરની સાથે જ સંકળાયેલું છે. એ પણ સળવટ છે. જો તમે કોઈ વાર કુંભ ગયા હો, તો એક વાત જોઈને ખૂબ ચકિત થશો કે જે સાધુ રાખ ચોળીને ખેંચી રહે છે, તેઓ પણ પોતાના ડબ્બામાં એક નાનો અરીસો રાખે છે અને સવારે સ્નાન કર્યા પછી જ્યારે તેઓ રાખ ચોળે છે, ત્યારે તેઓ અરીસામાં જુએ કે માણસ અદ્ભુત છે રાખ જ ચોળવી છે, તો પછી અરીસાનું શું પ્રયોજન? પરંતુ રાખ ચોળવી પણ સળવટ છે, થુંગાર છે. શરીરને કુરૂપ કરવાવાળો પણ અરીસામાં જોશે કે અગત્યર થયું છે ને?

કોય ત્યારે તમારી પાસે જે નકામે રહે તેવું ને આવી કોયે
જે પ્રેમ જેવી જોડાણ. જે નકામે રહે આપણી દુઃખ ન
માય તો 'તને દુઃખ મીઠાના : રો નકામ ગણા નથી' એ અર્થ
જાણાય છે. તમારું પેટ ભોજનથી નીચું નથી નહીં છે તો પચી જાય
રોટલી નહીં મરીમને આપણની જાણના પેટ ન પછ, પણ રોટલી
મેકોને કે સુકીને બીજે દિવસે આપણે ગણવાની ભાવના
થઈ, તો તમે દુઃખ મીઠાના આપણને તમારું આત્મા મનાવ
માનવાનું સમજ્યા નથી.

મવાએ સુવંદને કહ્યું કે, "તને જે મારા શિષ્ય થવા માહો છો
તો તમારે બધા હૃદયને આત્માતુલ્ય માનવા પડશે એટલું જ નહિ
તમારે કોઈ પ્રકારનું વ્યસન ગણવું નહિ જોઈએ. કારણ કે વ્યસનના
નશામાં કર્તવ્યાકર્તવ્યનું ભાન રહેતું નથી. માટે કોઈ પણ પ્રકારના
માદક પદાર્થોના સેવનથી દૂર રહેવું પડશે જે બુદ્ધિને બ્રષ્ટ કરે છે
તે બધા માદક પદાર્થો છે. કહ્યું પણ છે કે—

बुद्धि लुम्पति यद्रव्य मदकारी तदुच्यते ।

જે પદાર્થોને સુધવાથી, ખાવાથી કે પીવાથી બુદ્ધિ બ્રષ્ટ કે નશ
થાય તે માદક પદાર્થો છે. જે માદક પદાર્થો છે તેમાં જ કેવળ મ
છે એમ નથી પણ હૃદયની ભાવનામાં પણ મદ હોય છે જેમાં
અન્યથામા રાવણને હજાર વિદ્યાવાળો વર્ણુદામા આવ્યો છે, છતાં
સીતાને જોઈને તે ભાન ભૂલી ગયો હતો. આ પ્રમાણે ભાન ભૂલ
જવું એ હૃદયનો મદ છે આ પ્રકારના મદથી કે નશાથી તમારું
હૃદયમાં બચતા રહેવું પડશે "

આજના સુવંદમાંના કેટલાક પરસ્પરી જોઈને ભાન ભૂલેલા
નેવામા આવે છે, એટલું જ નહિ પણ કહેવાતા રાગઓ અને મદન્ટો

પરંતુ જોડાને ગાળ દર્દને ફેંકી દેવાવાળા લોકો, દરવાજાને ગાળ દર્દને ખોલવાવાળા લોકો — આવા જ લોકો તપસ્વી બની જાય છે. શરીર સુખ નથી આપતું, એવો અનુભવ શરીરને તોડવાની દિશામાં લઈ જાય છે — આલો, શરીરને સતાવો. પરંતુ શરીરને સતાવવાની પાછળ એ જ વિપાદ (frustration) કામ કરી રહ્યો છે. શરીરથી સુખ ધ્રુવ્ય હવે, પણ તે મળ્યું નહિ. એટલે એને જ ત્રાસ આપીને બતાવી દઈશું.

(૯) ભોગી અને તપસ્વી — બંને શરીર-કેન્દ્રિત

અર્થાત્ તમે બદલાયા નથી, હજુ પણ તમારી દષ્ટિ શરીર પર જ રહેલી છે ભલે પહેલા સુખ ધ્રુવ્ય હોય, અને હવે દુઃખ દેવા ધ્રુવ્ય હોય, પણ તમાગ ચિત્તની જે દિશા છે તે હજુ પણ શરીરની જ આસપાસ વર્તુળ બનાવીને ફરે છે. તમારી ચેતના હજુ શરીર-કેન્દ્રિત છે, હજુ પણ શરીર બુલાતું નથી. હજુ પણ શરીર પોતાની જગ્યાએ જ બિભેલું છે અને તમે ત્યાંના ત્યાં જ છો. તમારી અને શરીરની વચ્ચેનો સંબંધ એનો એ જ છે. ધ્યાનમાં રહે, ભોગી અને તથાકથિત તપસ્વીની વચ્ચે શરીરના સંબંધમાં કોઈ ફેર નથી પડતો. શરીરની સાથેનો સંબંધ તો એનો એ જ રહે છે.

જો આપણે ભોગીને પૃથ્વીએ કે તમારું શરીર છીનવી લેવાય તો શું તમને કોઈ તકલીફ થશે? તો ભોગી કહેશે કે મારાથી એવી તકલીફ સહન નહિ થાય, કેમ કે શરીર જ તો મારા ભોગનું માધ્યમ છે. એ જ સવાલ આપણે તપસ્વીને પૃથ્વીએ તો તે પણ કહેશે કે એમ થશે તો હું મુશ્કેલીમાં મુકાઈ જઈશ. કેમ કે મારી તપશ્ચર્મનું સાધન શરીર જ છે હું જે કાઈ કરી રહ્યો છું તે શરીર દ્વારા જ કરી રહ્યો છું. જો શરીર જ ન રહે, તો તપ કેવી રીતે થશે? જો શરીર જ ન રહે તો ભોગ પણ કેવી રીતે ભોગવાય?

એટલા માટે હું કહું છું કે બંનેની દષ્ટિ શરીર પર છે અને બંને શરીરના માધ્યમથી જ જીવી રહ્યા છે. જે તપ શરીરના

પ્રતીતિ ચાલે છે તેને જાણનારો તમને જાણના કહેવાના કહેશે કે
તેની જેમની પ્રતીતિ ચાલે છે, ક્યાંક તમને તમારા આત્મ
પર્યાયનાની પ્રતીતિ પણ ન હોય તો, વિચારે જાણનારો
જાણે પણ પાન મુગાચી રાત્રિ એકાદ પાડવિજગતે મુઓ તે
તમને જાણે છે, જાણનારો વિચાર જાણનારો કહેશે કે.

જાણના કહેવાની રાત્રિ જાણનારો તમને પુત્રી જૂન પ્રમત્ર થઈ
અને પગમાં પરી પ્રમત્રગિને કહેવા જાણે છે, “અમારો માથો
ઉપર આગીવાંતો હાય નહીં. અને આપના શિષ્ય થવા માંડે
છીએ. અને આપની આજ્ઞાનુસાર વર્તવાની પ્રતિજ્ઞા કરીએ છીએ.”

મધાએ યુવકોને ઉત્તર કરી જાતી સરસા ચાંચા અને તેને
ગિય તરીકે સ્વીકાર્યા. આ પ્રમાણે મધાને જે સાથી મળવાથી તે
“હાયવાળો થયો.

મધરનું રૂપ ચતુર્ભુજ કહેવાય છે. તમે પણ વિવાહના
નેડાઈને ચતુર્ભુજ જાન્યા છો. પણ વાસ્તવમાં તમે ચતુર્ભુજ છો કે
ચતુષ્પાદ છો એ જાણ કહી શકે? જો એ સાચા સ્ત્રી-પુરુષ હશે
તેઓ તો ચતુર્ભુજ જાતી પોતાનું કલ્યાણ કરવાની સાથે જગતનું
પણ કલ્યાણ કરશે.

મધાને જે સાથીઓનો સાથ મળ્યો છતાં તે પ્રમાદી જાન્યા ન
હતો, પણ તે તો પહેલા કરતા વિશેષ કામ કરતો. કાળુ કે, તે
સારી રીતે જાણતો હતો કે, જેવું હું કાર્ય કરીશ તેવું આ મારા
શિષ્યો કામ કરશે આ પ્રમાણે વિચાર કરી તે આદર્શ કામ કરતો.
તેને ઘણીવાર એવો વિચાર આવતો કે “હે પ્રભો ! આ યુવકોના
હૃદયમાં જોણે પ્રકાશના કિરણો ફેંડ્યા કે, તેઓ મારા સાથીઓ
જાન્યા ? મને તો લાગે છે કે, હે ! પ્રભો ! એ તારી કૃપાનું જ

(૧૦) તપસ્વી દ્વારા પોતાને માટે સ્વર્ગની અને લોગી માટે નરકની કલ્પના

મે સાબાલ્યુ છે કે એક પાદરી એક ચર્ચમાં લોકોને સમજાવી રહ્યો હતો, નરકથી ડરાવી રહ્યો હતો કે ત્યાં કેવી કેવી મુસીબતો હશે. જ્યારે ડયામંતનો દિવસ આવશે ત્યારે પાપીઓ ઉપર એટલી ભયંકર ઠડી પડશે કે એમના દાંત ખખડી જશે.

મુદલાં નસરુદીન પણ એ સલામો હતો એ જિલ્લો થઈ ગયો. એણે કહ્યું, પણ મારા તો દાંત પડી ગયા છે, તેનું શું ?

પેલા પાદરીએ કહ્યું કે, ગભરાશો નહિ, False teeth will be provided, બનાવટી દાંતનું ચોકઠું તમને આપવામાં આવશે, ને તે ખખડશે.

સાધુ, કહેવાતા તપસ્વીઓ, તમને નરકમાં મોકલવાની યોજનામાં લાગેલા છે, એમનું ચિત્ત તમાગ નરકની બંધી વ્યવસ્થા કરી રહ્યું છે સાચું તો એ છે કે નરકમાં જે કષ્ટ આપવાની વ્યવસ્થા છે, તે કહેવાતા, જૂઠાં તપસ્વીઓની કલ્પના છે, fantasy છે

એ કહેવાતો તપસ્વી વિચારી જ નથી શકતો કે તમને પણ સુખ મળી શકે છે. તમે અહીં ધણું સુખ લઈ રહ્યા છો. એ જાણે છે કે એ સુખ છે અને એ પોતે અહીં ખૂબ દુઃખ લઈ રહ્યો છે તો કયાક તો સતુલન (balance) કરવું જ પડશે. એણે અહીં ધણું દુઃખ ભોગવ્યું છે, એટલે એ સ્વર્ગમાં સુખ મેળવશે. તમે અહીં સુખ ભોગવી રહ્યા છો, એટલે તમે નરકમાં સડશો અને દુઃખ ભોગવશો.

ધણી મળની વાત એ છે કે એના સ્વર્ગનું સુખ એ તમારા જે સુખોનું વિસ્તૃત (magnified) રૂપ છે તમે જે સુખ અહીં માગી રહ્યા છો, એ જ સુખ વધુ વિસ્તીર્ણ રૂપમાં એ સ્વર્ગમાં ભોગવશે અને મળની વાત છે કે એ જ તપસ્વીઓ પોતાની આસપાસ અગ્નિ સળગાવીને ખેમે છે. બદલામાં તેઓ તમને નરકમાં સડાવશે.

નવાઈની વાત છે કે વાત્સામને પોતાના કામસૂત્રમાં સ્ત્રીનાં અંગોત્તર એવું સુંદર અને રસપૂર્ણ ચિત્રણ નથી કર્યું કે જેટલું તપસ્વીઓએ સ્ત્રીનાં અંગોની નિંદા કરવા માટે પોતાનાં શાસ્ત્રોમાં કર્યું છે વાત્સામનની પાસે એટલો રસ હોઈ પણ શકતો નથી. કેમ કે એટલો રસ પેદા કરવા માટે વિપરીત જવું જરૂરી છે.

એટલા માટે એ ઘણી મનની વાત માલુમ પડે છે કે ભોગીઓની આસપાસ કોઈ નગ્ન અપ્સરાઓ આવીને નાચતી નથી તેઓ ફક્ત તપસ્વીઓની આસપાસ આવીને જ નાચે છે. તપસ્વી વિચારે છે કે એ એમના તપને બ્રહ્મ કરવા માટે જ આવી હોય છે. પણ જેને મનોવિજ્ઞાનની થોડી પણ ખબર છે, તે જાણે છે કે તપસ્વીઓને બ્રહ્મ કરવા માટે આ લોકમાં કયાંય અપ્સરાઓની કશી વ્યવસ્થા નથી. અસ્તિત્વ તપસ્વીઓને બ્રહ્મ શા માટે કરવા ઇચ્છે? કોઈ કારણ જ નથી. જે પરમાત્મા હોય, તો પરમાત્મા પણ તપસ્વીઓને બ્રહ્મ કરવામાં રસ શા માટે લે? અને આ અપ્સરાઓ શાશ્વત રૂપથી શું એક જ ધર્મ કરશે — તપસ્વીઓને બ્રહ્મ કરવાનો? એમને શું ખીણું કોઈ કામ જ નથી? એમના જીવનનો પોતાનો કોઈ રસ નથી?

ના, મનોવૈજ્ઞાનિક કહે છે કે તપસ્વી જેના રસની સામે આટલું ઝૂકે છે તે જ રસ પ્રગટ થવો શરૂ થઈ જાય છે. જે તપસ્વી કામ સાથે લડે છે, તો તેની આસપાસ કામવાસના રૂપ ધારણ કરીને ઊભી થઈ જાય છે, એ એને ઘેરી લે છે. એ જેની સાથે લડી રહ્યો છે, એને જ એ પ્રક્ષેપ (project) કરી લે છે. એ અપ્સરાઓ કોઈ સ્વર્ગમાંથી નથી ઊતરતી, તેઓ તપસ્વીના મંદિરમાં મનમાંથી ઊતરે છે. તે અપ્સરાઓ એના મનમાં જે છુપાયેલું છે, એને બહાર પ્રગટ કરે છે. એ જે ઇચ્છે છે, અને જેનાથી એ પાછો આવે પણ રહે છે, એનું જ સાકાર-રૂપ તે અપ્સરાઓ છે. એ જે માગે છે અને પાછો જેની સાથે લડે પણ છે, એ જેની સાથે

અંદો. તની પાને ગદ્ગો ગંત મનમ કા દનો કે, ને લોમે
દર્શન આપાત એક જગમને નેવ રમે. ત્વારે લોમે નેવ
દર્શનાર્થે આપા ત્વાર ને એમ જ કહેતા ને, નને તનામ જ-
આગની ગંતી વસ્તુઓ અન્યથા નાક ગણે તો એ જ માનું દ્યોનું.

એ તો મારે પાનુ કહેતું પડેરા ન, અર્ધીન ચોરે માખણ, નેણ
અને મારવાડ કરતાં ઘરની નયા વસ્તુની સકાઈ વધારે રાખે છે.
પણ સાથે સાથે મારે એ પાનુ કહેતું નોંછએ કે, વર જેવું નાક
ગળા છે તેવી સોરીઓને નાક ગળતા નથી. સોરીમા ખડુ ન
ગંદકી રહે છે ઘરનો અથો કચેરા સોરીના નાક ફેંડામાં આવે છે
એટલે ગંદકી વધારે થાય છે. તમે તો નેડા પહેરા છે એટલે
તમને ગંદકીનો ખાસ ખ્યાલ આવતો નથી, પણ અમે નેડા
પહેરી શકતા નથી એટલે ગંદકી કેટલી અધી હોય છે તેનો ખ્યાલ
અમને આવી શકે છે. અશુચિમા ચાલવાથી હિંસા થાય છે એન
શાસ્ત્રમા કહેલ છે. બીજા લોકો પણ અશુચિને અસ્પૃશ્ય જ માને
છે તો પણ તમે શ્રાવકો થઈને કચેરા સોરીના નાકે જ ફેંડા
અને ગંદકીમા વધારો કરો તો કહેવું નોંછએ કે, તમે ગુરુની અને
ધર્મની સેવા કેમ કરવી નોંછએ એ વાત ઘરાઘર સમજ્યા નથી

મઘાની સત્પ્રવૃત્તિથી લોકોમા ખૂબ શાન્તિ પ્રસરી એટલે લોકોમા
તે ખૂબ જ પ્રિય થઈ પડ્યો; પણ ગામમાં ત્રણ પ્રકારના લોકોને
અપ્રિય અને ખારા ઝેર જેવો થઈ પડ્યો. એક તો દારૂ વેચનારા,
બીજા રડીબાણ કરનારા અને ત્રીજા કચેરીના રાજકર્મચારીઓ.
આ ત્રણ પ્રકારના લોકો મઘાની સત્પ્રવૃત્તિથી ખૂબ જ નારાજ રહેતા.
દારૂ કે, ગામમા કોઈ દારૂ પીનાર રહ્યો નહોતો એટલે દારૂબાણને
આવક થતી નહિ કોઈ રડીબાણ માણસ પણ હતો નહિ

મેં કહ્યું, જે પ્રેમ બિલકુલ ન રહ્યો હોય, તો કલહ પણ ચાલુ રહી શકે નહિ. અથવા માટે પણ પ્રેમ જોઈએ. જોજે, થોડોધણો પ્રેમ જરૂર હશે અને અથડો જે મોટા પ્રમાણમાં હશે, તો પ્રેમ પણ ધણો હશે.

એણે કહ્યું, તમે કેવી જાંધી વાત કરો છો? હું તો છૂટાછેડા (divorce) લેવાનું વિચારી રહી છું કે જલદી છૂટાછેડા લઈ લઉં.

મેં કહ્યું, “જેની સાથે આપણું બંધન હોય તેને જ આપણે છૂટાછેડા આપવાનું વિચારીએ છીએ. જેની સાથે બંધન જ નથી હોતું એને છૂટાછેડા આપવાપણુ ક્યાંથી હોય? વાત જ પૂરી થઈ જાય છે. છૂટાછેડા આપોઆપ થઈ જાય છે.” આ એક વર્ષ પહેલાંની વાત છે.

પછી હમણાં એક દિવસે મેં એને પૂછ્યું કે શી બબર છે? એણે કહ્યું, “તમે કદાચ સાચું કહેતા હતા. હવે તો અથડો પણ નથી થતો, છૂટાછેડાની વાતનો ખ્યાલ તો દૂરની વાત છે. એની સાથે શી લેવા દેવા? એ વાત જ શાંત થઈ ગઈ છે.” સંબંધ જ ન રહી જાય તો શું તોડીશું?

જે તમે કોઈ વાસના સાથે લડી રહ્યા હો તો સમજવું કે તમારો એ વાસનામાં હજી રસ કામચંદ છે. જિદ્દગી આવી ગૂંચવણ-ભરેલી છે.

પરંતુ ફોર્સેડે તો જીવનભરના, પચાસ વર્ષના અનુભવ પછી કહ્યું (અને કદાચ પૃથ્વી પર એ એક જ માણસ મનુષ્યોના સંબંધમાં આ રીતે જીતેલો છે) કે જ્યાં સુધી પ્રેમ હોય છે, ત્યાં સુધી અથડો ચાલુ રહેશે. જે અથડાથી મુક્ત થવું હોય તો પ્રેમથી પણ મુક્ત થવું પડશે.

જે પતિ-પત્ની વચ્ચે પ્રેમ હોય, તો પ્રેમની તો આપણને બબર નથી પડતી, કેમ કે એમનો પ્રેમ એકાંતમાં પ્રગટ થતો હશે પરંતુ અથડાની તો આપણને બબર પડે છે, કેમ કે અથડો તો

વ્યાખ્યાન: જન સેવા (૩)*

પ્રાર્થના

મણિ જિન બાપ બ્રહ્મચારી, 'કુન્ત' પિતા 'પરમાવતિ' મૈયા,
તિનકી કુમારી; મણિ જિન બાપ બ્રહ્મચારી. ॥ ૮૬ ॥

શ્રી મલ્લિનાથ ભગવાનની આ પ્રાર્થના ડરવામા આવી છે. આ પ્રાર્થનામા ભગવાન મલ્લિનાથનું ચરિત્ર એવી રીતે ગતાવવામા આવ્યું છે કે, સાદો સીધો માણસ પણ એને સરલતાપૂર્વક હૃદયમા ઉતારી જીવનસુધાર અને આત્મકલ્યાણ કરી શકે છે.

આ પ્રાર્થનાદ્વારા મારી ભાવનાને એટલું બધું પોષણ મળ્યું છે કે, જો આ પ્રાર્થનાના આધારે હું મારી અપૂર્ણતા દૂર કરી લઉં તો પછી મારે કશું કરવાનું બાકી ન રહે. આ પ્રાર્થનાદ્વારા મારી ભાવનાને કેવી રીતે પોષણ મળે છે તે વિષે હું એટલું જ કહેવા ચાહું છું કે, એક સિદ્ધ હોય છે, એક સાધક હોય છે અને એક સાધન હોય છે. સાધકે આત્મકલ્યાણ કરવા માટે અનેક

* સ્થળ :- રાજકોટ જીલ્લાના ડાંગર તા. ૪-૧૨-૧૯૩૬.

જીવન દૃન્દ છે અને જીવનનાં બધા રૂપ પોતાના વિપરીત સાથે બધાયેલાં છે, પોતાના વિરોધીથી બધાયેલા છે. આનો અર્થ એ થયો કે જે વ્યક્તિ જે ચીજ સાથે લડશે, જેનાથી વિપરીત એ ચાલશે એની સાથે જ બધાયેલી રહેશે. એનાથી એ ક્યારેમ છૂટી નહિ શકે. જો તમે ધન સાથે લડી રહ્યા છો અને ધનથી વિપરીત જર્મ રહ્યા છો તો ધન તમારા ચિત્તને હંમેશા ઘેરીને રહેશે જો તમે અહંકાર સાથે લડી રહ્યા છો અને અહંકારથી વિપરીત જર્મ રહ્યા છો, તો તમારો અહંકાર સૂક્ષ્મમા સૂક્ષ્મ થઈને તમારી ભીતર હંમેશા ઊભો રહેશે. એટલા માટે થોડું સંભાળીને લડવું, કેમ કે જેની સાથે આપણે લડીએ છીએ, તેની સાથે આપણે બધાઈ જઈએ છીએ.

તપ આવી જ ભૂલોમા પડીને ડુગણ થઈ ગયું છે. અને જેમને આપણે તપસ્વી તરીકે ઓળખીએ છીએ, તેમાંથી ૯૯ ટકા માનસિક ચિકિત્સા માટેના ઉમેદવાર છે. એમની માનસિક ચિકિત્સા થવી જરૂરી છે. અને ધ્યાનમા રહે, કામવાસનાથી છૂટવું આસાન છે, કેમ કે કામવાસના પ્રાકૃતિક છે. પણ જે કામવાસનાના વિરોધથી બધાઈ ગયો છે, એનાથી છૂટવું મુશ્કેલ પડશે. કેમ કે એ પ્રકૃતિથી એક કદમ વધુ દૂર નીકળી જવાનું છે.

(૧૫) વિકૃતિ-પ્રકૃતિ-સંસ્કૃતિ

આને આપણે ત્રણ શબ્દોમાં સમજી લઈએ એકને હું કહું છું, પ્રકૃતિ, જેને માટે આપણે કશું કયું નથી, પણ જે આપણને મળેલી છે. જો આપણે કાંઈ ખોટું કરીએ, તો જે આપણે કરી લઈશું તેનું નામ છે વિકૃતિ અને જો આપણે કાંઈકે કરીએ અને બરાબર કરીએ તો જે થશે તેનું નામ છે સંસ્કૃતિ.

પ્રકૃતિ પર આપણે ઊભેલા છીએ. જરાક ભૂલ થામ અને વિકૃતિમા ચાલ્યા જઈએ છીએ. સંસ્કૃતિમા જવું ધણું કઠણ છે. કેમ કે સંસ્કૃતિમા જવા માટે વિકૃતિથી બચવું પડશે અને પ્રકૃતિની

નાખ્યુ ન, ચાર ચાખ્યુ ફુગન કેવાઈ મઈ. ગમઓ તો દુર્નિધી
એવા ગમગયા કે, પનગીની કુપા કન્ટા ગમર નીચગવા લાગ્યા.
ત્યારે બગાળને નાખ્યુ કે, ગમગાળને પ્રતિભોધ આપવાનો એ
સમય વણો ન ઉપયુક્ત છે

ભગવાનની આ રચના ઉપર વિચાર કરવામાં આવે તો જાણીતી
અને સુપ્રસિદ્ધ અવસ્થા વિશે પણ ઘણું જાણવાનું મળે. તમે કોણે
જનનતાવસ્થાને જાણુ મહત્ત્વ આપો છો પણ સુપ્રસિદ્ધ અવસ્થાને મહત્ત્વ
આપતા નથી. પણ જો તમને એક દિવસ પણ ઊંચ ન આવે તો
કેટલું કષ્ટ થાય? માટે અમુક અંશે સુપ્રસિદ્ધતાની પણ જરૂર રહે છે.
જીવમાં જે કાંઈ થાય છે તે સુપ્રસિદ્ધ અવસ્થાનું ઝામ છે. જગતાં જે કાંઈ
થાય છે તે જનનતાવસ્થાનું ઝામ છે તમે જહારની રચના જુઓ છો પણ
અંદરની રચના કેવી છે તે જોતા નથી. જહાર જે કાંઈ દેખાય છે
તે કર્મનું ફળ છે પણ એ કર્મફળની પાછળ શું છે તેને પણ
તપાસો. ભગવાને તે રાજઓને પ્રતિભોધ આપતાં કહ્યું કે, “હું”
રાજઓ તમે શા માટે વિમુખ થઈ બેસા છો? જે તમને હમણા જ
પ્રિય લાગતી હતી તે અપ્રિય કેમ લાગવા લાગી? અત્યાર સુધી
તમે જહારના રૂપને જ જોતા હતા, એટલે તમને તેનો મોહ હતો.
પણ જ્યારે તમે અંદર પણ દૃષ્ટિ કરી ત્યારે તમને ધૂણા પેદા થઈ
માટે હવે તમે એ બરાબર જાણી લો કે,

મહા અસાર ઉદારિક દેહી, પુતલી રૂપ પ્યારી; ।

સગ કિયા પટકૈ ભવદુઃખમે, નારિ નરક-વારી. ॥

તમે જહારનું જ રૂપ જુઓ છો એટલા માટે લાન ભૂલી જાઓ
છો, પણ જ્યારે અંદર ડોકિયું કરો છો ત્યારે જોતા ઉપર તમે
મુઘ્ધ થઈ જાઓ છો, તેની પણ તમને ધૂણા થાય છે. કાલે શિલાલેખ

તમે એ જાણીને નવાઈ પામશો કે હમણા તમેએ ફેલિ-ફેર્નિયામાં એક પ્રદર્શન યોજ્યું હતું — જેવી રીતે સ્ત્રીઓની સુંદરતાની પ્રતિયોગિતા (beauty competition) હોય છે કે જેમાં સુંદર સ્ત્રીઓને લગભગ નગ્ન ઊભી કરાય છે, તેવી રીતે ‘હોમોસેક્સુઅલ્સ’ એ ૫૦ નગ્ન યુવકોને ઊભા રાખીને પ્રદર્શન કર્યું કે અમે આમાં જ સૌદર્ભ જોઈએ છીએ, સ્ત્રીઓમાં નહિ.

ક્યારેય પશુઓમાં આપણે આવું વિચારી શકીએ છીએ? પશુ અને ‘હોમોસેક્સુઅલ્સ’? ના! (હા, ક્યારેક ક્યારેક એવું બને છે કે અન્યમળધરમાં અને સર્કસમાં પશુઓ ‘હોમોસેક્સુઅલ્સ’ થઈ જાય છે!)

ડેઝમડ મોરિસે એક પુસ્તક લખ્યું છે — ધી હ્યુમન ઝૂ (The Human Zoo — માણસોનું અન્યમળધર) જેમાં એણે લખ્યું છે કે જે અન્યમળધરમાં પશુઓની સાથે થઈ રહ્યું છે તે સમાજમાં માણસોની સાથે થઈ રહ્યું છે આ અન્યમળધર છે. આ કોઈ સમાજ નથી, ‘ઝૂ’ છે કેમ કે કોઈ પશુ જગલમાં પાગલ નથી થતું. પણ અન્યમળધરમાં પાગલ થઈ જાય છે કોઈ પશુ જગલમાં આત્મહત્યા કરતું હજી સુધી માલૂમ પડ્યું નથી. પરંતુ અન્યમળધરમાં ક્યારેક ક્યારેક આત્મહત્યા કરી લે છે. પશુ વિકૃત નથી થતું, કેમ કે તે પ્રકૃતિમાં સ્થિર રહે છે.

(૧૭) મનુષ્ય પ્રકૃતિથી ઉપર ઊઠે છે — અતિક્રમણ કરે છે તો સંસ્કૃતિમાં પ્રવેશે છે.

માણસ બે પ્રકારની ઠોશિશ કરી શકે છે. જો તે પ્રકૃતિ સાથે લડવાની ઠોશિશ કરે તો, આજે નહિ તો કાલે પણ વિકૃતિમાં સરી જશે અને મા તો પછી પ્રકૃતિનું અતિક્રમણ કરવાની ઠોશિશ કરે તો એ સંસ્કૃતિમાં પ્રવેશ કરશે.

તપ અતિક્રમણ છે, વિરોધ નથી, નિરોધ નથી, સંઘર્ષ નથી — અતિક્રમણ (transcendence).

જોતા નાંદર પાત્ર નાંદર કુટુ કુ અને એ જ કાંત્રને ક્ષી
મને તમારી કાંત્ર મોત્ર પાંત્ર નાંત્ર. ને મત્ર તે મત્ર. એ તને
તમાગ અત્માને તમાગ કુટી આત્મકત્વાનુ સામે. "

તમને પાત્ર મારે એ જ કાંત્રવાનું છે ને, તમે જાણના કપમ જ
ભાન જૂડી ન નાંત્રો પાત્ર અદર મુ તે પાત્ર જુઓ અને
ભગવાન મહિનાયતી પ્રાર્થના કરો તો તમાગ જોડા મોહનુ જૂત
સાગી જશે અને તમારા આત્માનુ કડયાનુ ચરો

મને આજે સવારની ભાવના ભાવના એવો વિચાર થયો ને,
જેમની સહાયતા લેવામા આવે છે તેમને જૂડી નહું એ કેવી ગભીર
ભૂલ છે ! હું અન્ન ગિવાય દૂધ આદિ ખીન્ન પદાર્થો લઉં છું. જે
પદાર્થોની સહાયતાથી આ શરીર નમે છે તથા જેના આધારે હું
આત્મકત્વાણુ કરી શકું છું, તે પ્રાણીઓના ઋણુથી હું ક્યારે મુક્ત
થઈ શકીશ ? જેમ મને ખીન્ન પ્રાણીઓની મહાયતાની જરૂર પડે
છે તેમ શું તમારે સહાયતાની આવશ્યકતા નહિ હોય ? આવશ્યકતા
હોવા છતાં જે તેમના ઋણુથી મુક્ત થવા માટે પ્રયત્ન ન કરતા,
ફરતીચરને ઉપરનું પોલીશ લગાવવાની માફક જે બહારનું ઉપરછડું
કામ કરવામા આવે તો તે શું ઉચિત કહેવાય ? તમે તમારા
બગલાને સાફસુક રાખવા ચાહો છો, પણ જે તમે તમારું શરીર
બરાબર સાફ ન રાખો તો બગલાને સાફ કરવાથી શું વળ્યું ? તમે
કપાટ વગેરે ફરતીચરને તો સાફ રાખો, પણ શરીર-સુધારા તરફ
જરા પણ ધ્યાન ન આપો તો તે સુધાર છે કે બગાડ એ પણ
વિચારવું નેઈએ. તમે જીવનની આવશ્યકતાઓ ઉપર તો બરાબર
ધ્યાન આપતા નથી પણ બહારની કૃત્રિમતાને વધારવામાં જીવનને ખર્ચી
ાંખો છો. જે પોતાની ગ્રંથિણીને ભૂલી જઈ સીનેમાની નટી પાછળ

જ્યા તમે છો ત્યાં જે ચીજો છે : તમે છો અને તમારી આસપાસ ઘેરાયેલું ખીણનું અધારુ છે. જો તમે ખીણના અધારા સાથે લડો છો, તો તમારે ખીણમા જ રહેવું પડશે. જો તમે ખીણના અધારા સાથે લડતા નથી, તમારી બીતરના સ્વયંને ઊધ્વગમન પર લઈ જાઓ છો, તો ખીણના અધારા પર ધ્યાન આપવાની જરૂર નથી.

જ્યાં આપણે ઊભેલા છીએ, આ ચારે બાજુએ ભોગની વૃત્તિઓ છે તેઓ પણ છે અને તમે પણ છો. ખોટા ભાગીનું ધ્યાન વૃત્તિઓ પર હોમ છે કે હું આ વૃત્તિને કેવી રીતે મિટાવું. સાચા ભાગીનું ધ્યાન સ્વયં પર હોમ છે કે હું આ વૃત્તિની ઉપર કેવી રીતે ઊડી જાઉં. આ ભેદને બરાબર સમજી લઈએ. કેમ કે આ બંનેની માત્રા અલગ હશે, બંનેના નિમિષ અલગ હશે, બંનેની સાધના અલગ હશે, બંનેની દિશા અલગ હશે, બંનેનું ધ્યાન અલગ હશે.

વૃત્તિની સાથે જે લડી રહ્યો છે, એનું ધ્યાન વૃત્તિ પર હશે. સ્વયંને જે જાણે ઉઠાવી રહ્યો છે એનું ધ્યાન સ્વયં પર હશે જે વૃત્તિ સાથે લડી રહ્યો છે એનું ધ્યાન બહિર્મુખી હશે. જે સ્વયંને ઊધ્વગમનની દિશામાં લઈ જાય છે એનું ધ્યાન અંતર્મુખી હશે. અને એક મનની વાત એ છે કે ધ્યાન ભોજન છે. જે ચીજ ઉપર તમે ધ્યાન દો છો, એને તમે શક્તિ આપો છો.

(૧૬) પાવલિટા અને વિલિયમ રેકનાં યત્રો—ધ્યાન (attention) દ્વારા શક્તિ અંકુશ કરવા માટેનાં

હું પાવલિટાની વાત કરી રહ્યો હતો. એ એક વિચારક અને વૈજ્ઞાનિક છે. એની પાસે નાના નાના યત્રો છે. એ કહે છે, પાચ મિનિટ સુધી આખો તાકીને એ યત્રોને જોતા રહો અને એ યત્ર તમારી શક્તિને મજબૂત કરી લે છે.

અમેરિકાનાં એક ઘણા અદ્યતન માણસ હોના, જેને અમેરિકન સરકારે બે વર્ષની સજા કરી એ માણસ હોતો વિલિયમ રેક. આ સદીમાં જે લોકોની પાસે અંતર્દૃષ્ટિ હતી તેમાંના એ એક

વિસ્તૃત કરીને તમને કરી મંગલ । નુ પણુ આ કયા નો પ્રાનીત ન છે. ત્યારે તોના ગદાગની વચ્ચેના ઉપર ત્યારે મુગ્ધ બની ગય છે ત્યારે મદાપુરુષો એ ગદાગની વચ્ચે પાછળ ગેદા તરફને જમ સમક્ષ મૂકે છે જમતને ક્યાપુનો માર્ગ અનાવનો એ સાધાચુ મનુષ્યનું કામ નથી પણ જ્યેએ અદંકાર ઉપર વિનય મેળવ્યો છે તે મદાપુરુષો જ જમતને ક્યાપુનો માર્ગ અનાવી શકે છે અને તેનો સ્થાપ કરી શકે છે.

મધાએ અદંકાર ઉપર વિનય મેળવ્યો હતો. તે શોધની નિદા કે ઘૂણાથી ગમરાતો નહિ તેમ 'મારી નિદા શા માટે કરો છો' એમ શોધની સાથે ક્ષણ કરવા પણ તૈયાર થતો નહિ. પણ તે તો હમેશાં શોધનિદાને જિતવાનો જ પ્રયત્ન કરતો ત્યારે ક્ષણ તેને એમ કહેતું કે, 'તુ ઘણું જ ખરાબ કામ કરે છે, તુ શોધને કો છે,' ત્યારે તે એમ જ વિચરતો કે, પરમાત્માની પ્રાર્થનાને સફલ કરવાનો સમય નજદીક આવતો જાય છે સાચા ભક્તો પરમાત્માની પ્રાર્થના કરતાં કહે છે કે —

“मौसम कौन कुटिल खल कामी
तुम सैं काह छिपाउं, कृपानिधि तुम उर अन्तर्यामी ।”

આ પ્રમાણે જે ભક્તો પ્રભુપ્રાર્થના કરે છે તેઓમા સંસારના કેટલાક માણસોમાં પાપ ભરેલું હોય છે, તેવું પાપ નહિ હોય, તોપણ તેઓ પાપને મોટું રૂપ આપી તેને દૂર કરવાની ભાવના રાખે છે. જે મોટો પાપી હોય છે તે આ પ્રકારની પ્રાર્થના જ કરી શકતો નથી જેનામાં થોડું પાપ હોય છે તે જ આ પ્રકારની પ્રાર્થના કરી શકે છે. જે પ્રમાણે કાળાં કપડાં ઉપર કાચ પડેલો

‘ટ્રીક’ને ઘણી જલદી સમજી જાય છે. તમારી ૧૦૦માંથી ૯૦ ખીમારી ધ્યાનની આકાક્ષાઓથી પેદા થાય છે. કેમ કે ખીમાર પડ્યા સિવાય ધરમા તમારી તરફ કોઈ ધ્યાન આપતું નથી.

પત્ની ખીમાર પડી જાય છે તો પતિ એના માથા પર હાથ મૂકીને બેસી જાય છે. ખીમાર નથી પડતી તો એની તરફ જોતો પણ નથી પત્ની આ રહસ્યને જાણીબૂજીને નહિ, પણ અચેતનમાં સમજી જાય છે કે જ્યારે એને ધ્યાન જોઈએ, ત્યારે એણે ખીમાર થવું પડશે. એટલા માટે કોઈ સ્ત્રી એટલી ખીમાર નથી હોતી કે જેટલી એ દેખાય છે મા જેટલો એ દેખાવ કરે છે. મા જ્યારે એનો પતિ ઓરડામાં હોય છે ત્યારે એ જેટલી ઊંઘકારા કરે છે અને અવાજો કરે છે તેટલા અવાજો એનો પતિ ઓરડામાં નથી હોતો ત્યારે એ નથી કરતી. ત્યારે તો એ બિલકુલ પણ નથી કરતી. આના પર થોડું ધ્યાન દેવા જેવું છે કે શું કારણ હશે? આને બાળકો ઘણી જલદી શીખી જાય છે. જ્યારે તેઓ ખીમાર હોય છે ત્યારે આખા ધગતું ધ્યાન (attention) એમના પર કેન્દ્રિત થઈ જાય છે. એક વખત આ વાત સમજ્યા આવી ગઈ કે ધ્યાન ખેંચવા માટે ખીમાર થવાનું છે, તો જિંદગીભર એ ખીમારીને આધાર બનાવી લે છે.

મનોવૈજ્ઞાનિકો સલાહ આપે છે, પરંતુ એ સલાહ ઊલટી માલૂમ પડે છે. તેઓ કહે છે કે જ્યારે કોઈ ખીમાર હોય ત્યારે જાણીબૂજીને એના પર ઓછામાં ઓછું ધ્યાન આપવું. નહિ તો એના ખીમાર થવાનું તમે કાગળું બનશો. જ્યારે કોઈ ખીમાર હોય ત્યારે તો ધ્યાન આપવું જ નહિ. સેવા કરવી, પણ ધ્યાન ન દેવું. ખૂબ તટસ્થભાવથી સેવા કરવી. ખીમારીને કોઈ રસ દેવો ખતરનાક છે. આમ કરશો તો જિંદગીમાં એ માણસ ઓછો ખીમાર પડશે અને વધુ સ્વસ્થ રહેશે એના માટે ધ્યાન અને ખીમારી જોડાઈને એકઠપ નહિ થાય.

જે માને જનમિનનસાન ડેવના આને છે શું તે
 ૩૫ કમ-કમ આપા નથી ' જરૂર આપે છે. તેમ ક્રમણે જે
 કલ્પીયાનની નેમ કરે છે તે ગજોલાન ગની મય છે નમો
 શ્રીમન્ત તો તે જ છે કે, જે મેડન પશુ શ્રીમન્ત ગનારી દે છે.
 ક્રેષ્ટ નોડાના પૂઝા જેમ ગનાના દેખાવાયા પશુ શ્રીમન્તો હોય
 છે પણ સાચો શ્રીમન્ત તો તે છે કે, જે આચિતને પણ પોતાના
 જેવા ગનાવી દે છે.

બકતો કહે છે કે, જ્યારે શ્રીમન્તો મેવકને પોતાની જેવા ગનારી
 દે છે તો શું પરમાત્મા પોતાના મેવકને પોતાના જેવા નહિ ગનાવે!
 પરમાત્મા તો-જે સાચો સેવક હોય તો-પોતાના જેવા અસ્થ
 ગનાવી દે છે

મધ્યએ પોતાના ૩૨ સિધોને પોતાના જેવા ગનાવી લીધા.
 તેઓ લોકોની સેવાકારા શાન્તિ અને આનંદ અનુભવવા લાગ્યા
 આત્યારસુધી તો તેનું કાર્ય વ્યવસ્થિત ચાલુ અને તેના કાર્યકાર
 તેમણે શાન્તિ અનુભવી. હવે જોની સાચી પગ્ગિદાનો કટાકટીનો સમય
 આવી પહોંચ્યો. જે સાચો સેવક હોય છે તે, જેમ નિયમિત
 અભ્યાસ કરતો વિદ્યાર્થી પરીક્ષાથી ગભરાતો નથી તેમ, જીવન-
 પરીક્ષાથી પણ ગભરાતો નથી જે વિદ્યાર્થી નિયમિત અભ્યાસ કરતો નથી
 તે વિદ્યાર્થી પરીક્ષાને સમયે ડરવા લાગે છે અને હવે શું કરવું!
 એવી ચિંતા કરે છે; પણ નિયમિત અભ્યાસ કરનાર
 વિદ્યાર્થી તો જેમ પરીક્ષા નજીક આવતી જાય છે તેમ પ્રસન્ન
 થતો જાય છે, કારણ કે તે એમ સમજે છે કે, હવે હું પરીક્ષામાં
 ઉત્તીર્ણ થઈ પ્રમાણપત્ર મેળવીશ.

આ જ પ્રમાણે જે જ્ઞાની અને વિવેકશીલ લોકો હોય છે તે
 જે કષ્ટના સમયે ગભરાતા નથી, પરંતુ કષ્ટને પોતાની જીવન-

નામ પર હતુ પત્ની પણ ભયભીત થતી હતી પછી હવે એ નિવૃત્ત થઈ ગયો. હાથમાથી ધીરે ધીરે બધા સૂત્ર છૂટતા ગયા. હવે એ ખૂણામા બેઠો રહે છે. લોકો એવી રીતે પસાર થઈ જાય છે કે જાણે એ છે જ નહિ. તો એ ખાસે છે—ખોખારે છે, અવાજ કરે કે હુ પણ અહી છુ. પ્રત્યેક ચીજમા એ હઠ કરે છે (બુદ્ધાઓની હઠ માટે બીજુ કોઈ કારણ નથી હોતુ) કેમ કે હઠ કરીને જ એ બતાવી શકે છે કે ‘હુ છુ’ આ ઘણી દીન અવસ્થા છે, દમનીમ અને ઘણી રુગ્ણ છે, દુઃખદ છે, પરંતુ છે એ ધરમા કોઈ એવી ચીજ ચાલવા નહિ દે કે જેમા એ સલાહ નહિ આપે આમ તો કોઈ એની સલાહ નથી માનતુ તે એ જાણે છે, અને એ આખો દિવસ કહે પણ છે કે કોઈ મારુ માનતુ નથી. તો પછી આખો દિવસ સલાહ દીધા શુ કામ કરે છે—જે કોઈ એનુ સાલણતુ ન હોય તો ?

(૨૨) ધ્યાન ઓછું થવાને કારણે ઘટેલી ગાંધીજીની જીવનની આકાંક્ષા ગાંધીજી કહેતા હતા કે તેઓ ૧૨૫ વર્ષ જીવશે અને તેઓ જીવી શકત. જે ભારત સ્વતંત્ર ન થાત, તો તેઓ ૧૨૫ વર્ષ જીવી શકત ભારત સ્વતંત્ર થયુ એ વસ્તુએ પણ એમના મરણમા ફાળો આપ્યો—કેમ કે આઝાદી પહેલા જેઓ એમની વાત સાલણતા હતા, તેઓએ આઝાદી પછી એને સાલણવી બધ કરી દીધી. કેમ કે તેઓ પોતે જ તાકાતવાન થઈ ગયા. તેઓ પોતે જ સત્તા પર પહોચી ગયા.

તો ગાંધીજીએ કહ્યું કે હુ ખોટો સિદ્ધો થઈ ગયો છુ મારી વાત હવે કોઈ સાલણતુ નથી. તેઓ કહેતા કે કોઈ મારુ સાલણતુ નથી, હુ ખોટો સિદ્ધો થઈ ગયો છું હુ બોલ્યા કરુ છુ પણ કોઈ મારી ફિકર નથી કરતુ, કોઈ મારી સલાહ નથી માનતુ (તેમ છતાંયે તેઓ સલાહ દીધા કરતા હતા) મરવા પહેલા જ એમણે કહેવાનુ શરૂ કરી દીધુ હતુ કે હવે મારી ૧૨૫ વર્ષ જીવવાની કોઈ આકાંક્ષા નથી. પરમાત્મા મને જલદી ઉઠાવી લે તો સારું

ના એટલું જ નવનું છે, આનાથી પામે તેનો જે તો તેનો અર્થ
મોક્ષગામના ઉપગોચ ન કરીએ ના પમાયી જીવનનો જાત મો
આ પ્રજાની દુર્ભાવના નેનાગએ તર મેલા માદક પદવેલી
પાછળ પોતાના પેલાનો અને જીવનનો મર્ગ નાશ કરી નામે છે.
એવું કહેવામાં આને છે કે, તે જાપતિ ગિયાડનો પુત્ર મજા
‘મુગ અને મુદરી’ના કદના ન પડ્યો હોત તો તે ‘જાપ કચ’
બેટો સવાયો નીકળે, એ લોહાકિને માર્યક કરી શકત. પણ તે
મુગ અને મુદરી પાછળ મોહાધ જની ગયો અને આખરે તેની
જૂથ જ દુર્દશા થઈ.

મધાના ગુભ પ્રયત્નથી જધાને તો શાન્તિ થઈ પણ હાર
વેચનાર, રંડીઓ તથા રાત્યકર્મચારીઓને તો તે અશાન્તિદર્શી
થઈ પડ્યો. મધો તો તેમને આખમાં પડેલા કણાતી માદક ખટકણ
લાગ્યો. તેઓએ વિચાર્યું કે, આ મધાને કારણે જ અમારો ધધો-
રોજગાર ચાલતો નથી. લોહા ઉપર તેનો પ્રભાવ ઘણો છે એટલે
તેના કહેવાથી કોઈ અમારે ત્યા આવતું નથી. માટે મધો આપણ
કામમાં જાધક છે એટલે તેને દૂર કરવો જોઈએ એમ વિચારી
તેઓએ પોતાનું એક મડલ ઉભું કર્યું અને મધાને દૂર કરવાનો
ઉપાય વિચારવા લાગ્યા કે, રાજાને કહી મધાને તથા તેના કં
શિષ્યોને અહીંથી ગામજહાર કાઢવા પણ મધાનો તથા તેના કં
સાથીઓનો કોઈ અપરાધ ઘડ્યા વિના રાજાને કહીશું તો તેએ
કહેશે કે, મધો તો સાધુપુરુષ છે તો તેને શા માટે ગામજહાર કાઢવો
માટે રાજાને એમ કહેવું કે, “આ મધો તથા તેના સાથીએ
લૂટારાઓ છે અને તેમનાથી પ્રજાને પણ ઘણો જ ત્રાસ થાય છે
તેમના ત્રાસ આગળ રાજસત્તાનું પણ કાંઈ ચાલતું નથી ” એ
પ્રમાણે સાલળી રાજા મધા ઉપર કુપિત થશે અને આપણી ઉપ

(૨૪) ટેલિપથીમાં ધ્યાન દ્વારા હજારો માઈલ દૂરથી શક્તિનું આદાન-અદાન

મેં પાછળ નિકોલિયોવ અને કામિનિયોવનાં નામ લીધા છે. આ બંને વ્યક્તિઓ ‘ટેલિપથિક કોમ્યુનિકેશન’(વિચાર મપ્રેપણ દ્વારા મહેશવ્યવહાર)માં આ પૃથ્વી પર સૌથી વધુ નિષ્ણાત લોકો છે. નિકોલિયોવ વિચાર ફેકે છે, ‘પ્રોડક્ટ’ કરે છે અને હજારો માઈલ દૂર કામિનિયોવ એ વિચારને ઝીલે છે.

વૈજ્ઞાનિકોએ મંત્ર લગાવ્યા ત્યારે ધણા નવાઈ પામ્યા કે જ્યારે નિકોલિયોવ વિચાર ફેકે છે ત્યારે એની શક્તિ ક્ષીણ થાય છે. એની ચારે બાજુનાં મંત્ર બતાવે છે કે એની શક્તિ ક્ષીણ થઈ રહી છે અને જ્યારે હજારો માઈલ દૂર કામિનિયોવ વિચારને ગ્રહણ કરે છે, ત્યારે મંત્ર બતાવે છે કે એની શક્તિ વધી ગઈ. આ ધણું આશ્ચર્યજનક છે !

હજારો માઈલ દૂર — જ્યારે કામિનિયોવ નિકોલિયોવની તરફ વિચાર ફેકે છે, તો એને પૂછવામાં આવે છે કે તે શું કરે છે ? એ કહે છે, “હું આખો બધ કરીને ધ્યાન કરું છું કે કામિનિયોવ મારી સામે હાજર છે — એ દૂર નથી, મારી સામે જ ઉપસ્થિત છે. હું મારું બધું ધ્યાન એના પર લગાવી દઉં છું. બધું ભૂલી જઈને છું ફક્ત કામિનિયોવ રહી જાય છે અને જ્યારે કામિનિયોવ પ્રત્યક્ષ દેખાવા લાગે છે કે એ સામે ઊભો છે, ત્યારે હું એની સાથે બોલું છું” એ ધ્યાન (attention) આપી રહ્યો છે એની શક્તિ હજારો માઈલ દૂર બેઠેલી વ્યક્તિને પ્રાપ્ત થઈ જાય છે.

(૨૫) કોઈ પણ વૃત્તિ પર પક્ષમાં કે વિપક્ષમાં ધ્યાન દેવાથી એની શક્તિ ઘટી જાય છે — એ રીતે એનાથી મુક્ત ન થઈ શકાય.

જે ચીજ પર આપણે ધ્યાન દઈએ છીએ, ત્યાં જ શક્તિ સંગૃહીત થઈ જાય છે અને જ્યારે આપણે ધ્યાન હટાવી દઈએ છીએ, ત્યાંથી શક્તિ હટે છે અને વિસર્જિત થાય છે. જે વૃત્તિ પર તમે

અત્યંત કંઈ એ પદ આ પ્રસંગની નિમિત્તતા દર્શાવે છે. 'મોરી' એ શબ્દ આને છે તેને મોરી કહેવાય છે. મોરી એ મોરી કરનાર વ્યક્તિનું નામ છે. આ પ્રસંગે આ શબ્દનો ઉપયોગ થયો છે.

મગધરાજે તે શત્રુના મેનના દના. એટલે નિરેદમતા વાતીને તે વિશે પૂર્ણપણે જાણી ગયામ કાંઈ વિના કર્મચારીઓના કહેવા ઉપર નિશ્ચય મળી હતો. આથી જોઈને, 'એક મેનની દેડી કંઈ જાણે અને જે મોરી મન્યવિદ્રોદ કરતા હોય તેમને પકડી અને લાવો.' રાગનો આ નારીગાની હતી સાંભળી મન્યકર્મચારીઓ ખૂબ જ પ્રસન્ન થયા અને 'મારી પુકિત કેવી સફળ થઈ' એમ પરસ્પર બોલે મારવા લાગ્યા.

રાજ્યકર્મચારીઓ પ્રસન્ન થતા અને અભિમાન કરતાં કરતાં સેનાની દેડી સાથે પોતાના ગામમાં આવ્યા.

માર્ગમાં કર્મચારીઓએ સેનાને કહ્યું કે, "શુઓ! કાંઈ બીજીની વાત માંભળવા રોકાશો નહિ. તેમ કાંઈને પૂછવા રોકાશો નહિ, નહિ તો એ બદમાશોને પકડી શકશો નહિ. તમારે તો અમે જેમના તરફ ધસારો કરીએ તેમને પકડી લેવા. અમે પ્રગટરૂપે તમને કંઈ નહિ કહીએ પણ ધસારો કરીશું જો અમે પ્રગટરૂપે એ બદમાશોના નામ આપીએ તો એ બદમાશો અમને જ મારી નાંખે. એ બદમાશો બહુ જ ચાલાક છે એ લોકોએ ગામના લોકોને પણ રાજ્યવિદ્રોહી બનાવી દીધા છે એટલે એ લોકો રાજ્યની પણ પરવા કરે એવા નથી. માટે કાંઈની વાત ન સાંભળતા અમે જેમના તરફ ધસારો કરીએ તેમને તમારે પકડી લેવા" આ પ્રમાણે કર્મચારીઓએ સૈનિકોને ખૂબ જ ઉશ્કેર્યાં. સૈનિકો ક્રેવા ઉદ્ધત હોય છે એ તો તમે બધા જાણો છો.

તપનું મૂળ સૂત્ર જ એ છે કે ધ્યાન કયાક ખીજે દો. જ્યાં તમે શક્તિને એકઠી નથી કરવા માગતા, ત્યાં ન આપો. ધ્યાનને જ ઉપર ઉઠાવો. જો કામવાસનાથી મુક્ત થવું હોય તો કામવાસના પર ધ્યાન જ ન દો. પક્ષમા પણ નહિ અને વિપક્ષમા પણ નહિ પરંતુ તમારે ધ્યાન આપવું જ પડશે. કેમ કે ધ્યાન તમારી શક્તિ છે. એ કાર્ય માગશે.

(૨૬) તપનું મૂળ સૂત્ર — ધ્યાન માટે નવાં કેન્દ્ર નિર્માણ કરો, જેથી શક્તિ ઉપર વહેવા લાગે.

તપનું મૂળ સૂત્ર એ જ છે કે ધ્યાનને માટે નવા કેન્દ્ર નિર્માણ કરો. માણસની બીતરમા નવા કેન્દ્રો છે. એ કેન્દ્રો પર ધ્યાનને લઈ જાઓ. જેવું ધ્યાનને નવું કેન્દ્ર મળી જાય છે, કે એ નવા કેન્દ્રમા જ શક્તિને ઉલેચવા લાગે છે અને જૂના કેન્દ્રોને તેથી મુક્તિ મળી જાય છે. પહાડ પર ચડાણ શરૂ થઈ જાય છે.

આપણું કામવાસનાનું કેન્દ્ર સૌથી નીચે છે ત્યાંથી આપણે પ્રકૃતિ સાથે જોડાયેલા છીએ. સહસ્રાર આપણું સૌથી ઊંચું કેન્દ્ર છે. ત્યાંથી આપણે પરમાત્મા સાથે જોડાયેલા છીએ — દિવ્યતા સાથે, ભવ્યતા સાથે, ભગવત્-તા સાથે જોડાયેલા છીએ તમે ક્યારેય ખ્યાલ કર્યો છે કે તમાગ મગજમા જ્યારે કામવાસનાનો વિચાર ચાલે છે, ત્યારે તમારું કામ-કેન્દ્ર તત્કાળ સક્રિય થઈ જાય છે? અહીં વિચાર ચાલ્યો (વિચાર તો ચાલે છે મગજમા) અને કામ-કેન્દ્ર જે ઘણું દૂર છે, તે તત્કાળ સક્રિય થઈ જાય છે ઠીક આ જ વાત છે.

તપસ્વી જેવું સહસ્રારની તરફ ધ્યાન દે છે, તેવું જ તેવું સહસ્રાર સક્રિય થવું શરૂ થઈ જાય છે. અને જ્યારે શક્તિ ઉપગતી તરફ જાય છે તો પછી નીચેની તરફ નથી જતી. જ્યારે શક્તિને શિખર પર ચડવાનો માર્ગ મળી જાય છે, ત્યારે એ ખીણ છોડવા લાગે છે જ્યારે શક્તિનો પ્રકાશના જગતમા પ્રવેશ થવા લાગે છે,

શિવનો એ ઉત્તર આપ્યો ન. “તમારો તમારી અગ્રેય
નિયમો મળ્યા છે. નવનિર્મિત ના નવનિર્મિત તરલિતરે શા
દેવું નથી. તરલિતરે તો નિર્મિતો પરસ્પર કાંઈ કરે છે. અર્થ
તો તમારી ઉપર નિર્માણ છે એટલે તમે જે પ્રમાણે કરો તે
પ્રમાણે કર્યા અને નૈવાર કર્યા.”

મવાએ કહ્યું કે, “તમે સોંપ્યો તો મારી ઉપર ન જી
જવાબદારી ટોળી દીધી છે. એટલે મારે તમને એટલું જ કહેવા
છે કે, આજે આપણે મોટું કામ કરવાનું છે એટલે જે પ્રમાણે હું
કરું તે પ્રમાણે તમારે કરતા આવવું. તેમ તમારે જરાપણ કશું નહિ
તેમ પાછા પડવું નહિ હું તમારી અધાની મોખરે રહીશ. હું જે પ્રમાણે
કરું તે પ્રમાણે તમારે અધાએ કરવું એ નિશ્ચય કરો અને તેની
પ્રતિજ્ઞા કરી લો.”

શિવે કહેવા લાગ્યા કે, “અમે તો અધુ કામ અમારી ઉપર
લેવા ચાહતા હતા અને તમને જરાપણ કશું ન આપીએ એમ
ધ્યેયતા હતા પણ ત્યારે તમે જ અમારી આગળ રહેવાના છો તો
પછી તમારી પાછળ ચાલવામા અમે પાછા શા માટે પડીએ?”

જે પ્રમાણે યુદ્ધમાં સાચા સેનાપતિઓ આગળ રહે છે તેમ
સાચા સેવકો પણ કશું સહન કરવામા હમેશા આગળ રહે છે.
એ માટે મહાકવિ ભર્તૃહરિએ કહ્યું છે કે —

સેવાધર્મઃ પરમગહનો યોગીનામપ્યગમ્યઃ ।

સેવાધર્મ એટલો અધો મુશ્કેલ છે કે, તે યોગીઓને માટે પણ
અગમ્ય છે કારણ કે, સેવાધર્મનું પાલન કરવા માટે વીરતાની જરૂર
હો છે. બહારની વાતો ફરવાથી કાંઈ સેવાધર્મ પળાતો નથી.

માટે પાણી કોઈની મહેનત નથી માગતું, ખુદ પોતે જ વહેવા લાગે છે. એ એનો સ્વભાવ છે.

તેવી જ રીતે અગ્નિને જે નીચેની તરફ લઈ જવો હોય તો કંઈક વ્યવસ્થા કરવી પડશે. અગ્નિ પોતાની મેળે ઉપર જાય છે, એ ઊર્ધ્વગામી છે. એને તપ કહેવાનું એ જ કારણ છે. કેમ કે ભીતરનો જે અગ્નિ છે, જે જીવનઅગ્નિ છે, એ સ્વભાવથી ઊર્ધ્વગામી છે. એક વાર જે તમને એના ઊર્ધ્વગામી હોવાનો અનુભવ થઈ જાય, તો પછી તેને ઉપર લઈ જવા માટેના તમારે કોઈ પ્રયાસ કરવા નથી પડતા. એ પોતાની મેળે ઉપર જવા લાગે છે.

એક વાર જે સહસ્રાર તરફ તપસ્વીનું ધ્યાન ફેરવાઈ જાય, તો પછી એણે પ્રયાસ કરવો નથી પડતો. પછી એ અગ્નિ પોતાની મેળે ઉપર વધે છે. ધીરે ધીરે એ ભૂલી જ જાય છે કે શું નીચે છે, શું ઉપર છે. ભૂલી જ જાય છે, કેમ કે પછી અગ્નિ તો સહજ જ ઉપર વહે છે. ઉપરની તરફ જવું એ એનો સ્વભાવ છે.

(૨૮) જન્મોની આદતોના કારણે જીવનઅગ્નિને નીચેની દિશામાં લઈ જવો આપણને સરળ લાગે છે.

નીચેની તરફ લઈ જવા માટે ધણુ આયોજન કરવું પડે છે. પરંતુ આપણે નીચેની તરફ લઈ જવા માટે એટલા લાળા વખતથી દેવાયેલા છીએ કે જન્મોજન્મથી આપણો અભ્યાસ એને નીચેની તરફ લઈ જવાનો છે એટલા માટે જીવનઅગ્નિને નીચેની તરફ લઈ જવો, વસ્તુતઃ જે કઠણ છે તે આપણને સરળ માલૂમ પડે છે. અતે ઉપરની તરફ લઈ જવો કે જે વસ્તુતઃ સરળ છે, તે આપણને કઠણ માલૂમ પડે છે. કઠણતા આપણી આદતમા છે.

ક્યારેક ક્યારેક આપણી આદત એટલી સખત થઈને એમી જાય છે કે તે સ્વભાવને દબાવી દે છે. આદતોના કારણે આપણા અધાના સ્વભાવ દબાયેલા છે. જેને મહાવીર કર્મનો ક્રમ કહે છે તે આપણી આદતોનો ક્રમ છે. આપણે આદતો બનાવી રાખેલી છે

કર્તા એ જ જાણનારી આપણે ઉપર નથી. એની જાણનારી
તો આ મનમનનારીઓ ઉપર છે.”

સૈનિકોએ મળને તથા તેના શિષ્યોને કહ્યું કે “તમે એકેએક
આપણા ગામ ઉપર જુદા જુદા પહેરવાં છે માટે તમે આ હાથકડી તથા
બેડી વગર વિદાયે પડેલી તો અને અમારી સાથે આવો. અમે
મનમને તમને પકડવાની આગ્રહ આપી છે.”

સૈનિકોનું કથન સાંભળી મળાએ તથા તેના શિષ્યોએ હા
લાગા કર્યાં. સૈનિકોએ તેમને હાથકડી પહેરાવી દીધી. પછી પ
લાગા કરવાનું કહ્યું મળાએ તથા તેના સાથીઓએ પગ લાંબા કર્ય
એટલે સૈનિકોએ પગમાં પણ બેડી પહેરાવી દીધી. સૈનિકો બેડી ત
હાથકડી પહેરાવી અભિમાનપૂર્વક આનંદ કરવા લાગ્યા. ન્યા
મધો તથા તેના સાથીઓ પણ હાથ અને પગમાં સત્યના આભૂષ
પહેરવાં મળ્યાં એમ વિચારી હર્ષ પામવા લાગ્યા. ચોરી, અત્યાચ
કે અન્યાય કરી હાથ પગમાં બેડી પહેરવી ખરાબ છે પણ અત્યાચ
અનાચારને દૂર કરવા માટે કદાચ હાથકડી કે બેડી પહેરવી પડે
સેવકોએ એમ સમજવું નેધએ કે “અમને સેવાના આભૂષ
પહેરવાના મળ્યા છે.” સેવકોને આવા આભૂષણો વધારે શોભ
આપનારા હોય છે

સૈનિકોએ ન્યારે મળાને તથા તેના સાથીઓને પકડી હા
પગમાં બેડી પહેરાવી ત્યારે ગામના લોકો બધા એકત્રિત થઈ ગ
અને મળા સામું નેવા લાગ્યા અને વિચારવા લાગ્યા કે, “મ
ને થોડો ઘણો ધંધારો કરી દે તો આપણે આ આખી સેનાને મા
નસાડી મૂકીએ કદાચ સેના આપણને મારવા દોડશે પણ
આપણામાથી કેટલા જણાને મારશે! મળાએ ઉત્કેશથી લોકો

કહેવાતો વિજય મેળવ્યો છે તે બિચારો પછી જીવનભર ભૂખ્યો રહેવાની કોશિશમાં લાગ્યો રહે છે. કેમ કે એ રૂંદ છે કે અહીં ભોજન મળ્યું અને ત્યાં વાસના ઊઠી. પણ એ નયું પાગલપણ છે. કેમ કે વાસનાની બહાર તો થયા નહિ આ તો ફક્ત કમજોરીને કારણે વાસનાને શક્તિ નથી મળતી.

અસલમાં માણસ જેટલી શક્તિ પેદા કરે છે, એમાં કેટલીક તો જરૂરી હોય છે કે જે એના રોજના કામમાં વપરાઈ જાય છે. અમુક ચોક્કસ પ્રમાણમાં કેટલીક કેલરી શક્તિ એના રોજના કામમાં — ઊઠવામાં, બેસવામાં નાહવામાં, ખાવામાં, પચાવવામાં, દુકાનમાં આવવા-જવામાં, સૂવામાં વગેરેમાં વપરાઈ જાય છે. એથી વધુ જે વધે છે, જે વધારાની (superfluous) છે તે એના એ કેન્દ્રને મળી જાય છે કે જેના પર તમારું ધ્યાન હોય છે. એમ માની લો કે તમારા રોજિંદા કાર્યમાં એક હજાર કેલરી શક્તિ ખર્ચ થાય છે અને તમારા ભોજન અને તમારી વ્યવસ્થાથી બે હજાર કેલરી શક્તિ તમારા શરીરમાં પેદા થાય છે તો તમારું ધ્યાન જે કેન્દ્ર પર હશે તે કેન્દ્ર પર એ વધારાની એક હજાર કેલરી શક્તિ, જે બચી છે તે દોડી જશે. એ શક્તિ વાપરવાનો બીજો કોઈ રસ્તો નથી.

ધ્યાન જ રસ્તો છે કે જેના દ્વારા એ જશે. એને કાંઈ ખચર નથી કે કયા જવાનું છે. તમારું ધ્યાન એને ખચર આપે છે કે કયા જવાનું છે અને ત્યાં એ ચાલી જાય છે. હવે જો તમારે ખોટા તપમાં ઊતરવું હોય તો તમે એટલું જ ભોજન કરો કે તમારી અદ્ય હજાર કેલરીથી વધુ શક્તિ પેદા ન થાય. તો પછી તમને બ્રહ્મચર્ય સધાયેલું માલૂમ પડશે કેમ કે તમારી પાસે વધારાની શક્તિ બચતી જ નથી કે જે કામ-કેન્દ્રને (sex-centre) મળી જાય. હજાર કેલરી શક્તિ પેદા થાય છે અને તમે હજાર કેલરી ખર્ચ કરી નાખો છો. એટલા માટે તપસ્વી ભોજન ઓછું કરી દે છે, પગે ચાલવા લાગે છે. શ્રમ વધુ કરે છે અને ભોજન ઓછું

“આપ (મહારાજ) ને નેનું નેનું નાનું નાનું આ નાનું છે તો
 કોને મળી શકે છે પ્રત્યેક મળે આ આપણો અંગરૂઠો
 મળે. ત્યારે મળી શકે છે કોને મળે ત્યારે મળે કોને મળે,
 એટલા માટે આ મળે રાત્રી ને, કાલે કરો ને નેનું, પણ
 મેં મારણ કરું નેનું. ને આપણે મળે પ્રત્યેક સાચું સન્માન
 છે તો મળે ને મળે આપણે છે તેને આપણે હૃદયમાં મારણ
 કરી તે પ્રમાણે કાર્ય કરું નેનું.”

સૈનિકો મધ્ય મળેને લઈ રાત્રી આવી. ડીપારીઓ તો
 મળેની પાસે પહોંચે પહોંચી ગયા હતા. કારણ કે રાત્રી કોને
 કોઈ લાંબેરી નય તો ભોગ મળે એવો તેમને લય હતો તેઓ
 રાત્રી પાસે આવી કહેના લાગ્યા કે, “મહારાજ ! આપણો નય
 થયો છે. વિદ્રોહીઓ પડાઈ ગયા છે. આપણા તેજોમળ આગળ
 તેમનું શું થયે ? આપણી સેના પણ બહુ જ કાબેલ છે.
 અને તેથી જ આ વિદ્રોહીઓ જાલો પકડી શક્યા છે. બાકી એ
 વિદ્રોહીઓને કાળુમા લાવના એ કાંઈ સરલ કામ ન હતું !”

સંઘળળતો ખરાય કામમા પણ આ પ્રમાણે દુરુપયોગ કરવામાં
 આવે છે પણ સંઘળળતો ખરાય કામમાં વેડી ન નાખતા સારા
 કામમાં તેનો સદુપયોગ કરવો નેનું. લોકો બહુમતને મહત્ત્વ આપે
 છે પણ કોઈ ખરાય કામ માટે બહુમત હોય તો તે ખરાય કામને
 શું અપનાવવું નેનું ? ને ખરાય કામ હોય છે તેનું પરિણામ
 હમેશાં ખરાય જ આવે છે, સારું આવતું નથી માટે ખરાય કામમાં
 કોઈ દિવસ સામેલ ન થયું ને સારું કામ હોય છે તેનું પરિણામ
 હમેશાં સારું જ આવે છે. એ નિશ્ચય રાખવો કે,

સત્યમેવ જયતે, નાનૃતમ્ ।

મગ્ન છે. સંમેલન પૂરું થવાની તૈયારીમાં છે. તેઓ બેઠા બેઠા વાતો કરી રહ્યા છે. મોટી મોટી વાતો પૂરી થઈ ગઈ, નક્કી વાતો પૂરી થઈ ગઈ. હવે તેઓ બેસીને અસલી ગપસપ કરી રહ્યા છે.

એક ૭૫ વર્ષના યુદ્ધો ધર્મશુર કહે છે, “પૂરી થઈ એ બધી વાતો, લોકો સાંભળીને ગયા. પણ હું તમારી આગળ શું છુપાવું? હું તો આશા રાખું છું કે તમે પણ નહિ છુપાવો. સારું તો એ થશે કે આપણે આપણી અસલ જિંદગી શું છે તે બતાવીએ. હું તો એક જ ચીજથી પરેશાન રહું છું. એ છે ધન. અને દિવસ-રાત ધનની વિરુદ્ધમાં બોલું છું. ધન પર મારી ઘણી પકડ છે. મારો એક પૈસો પણ બોવાઈ જાય, તો આખી રાત મને ઊંઘ નથી આવતી અથવા જો એક પૈસો મળવાની પણ આશા બંધાઈ જાય, તો પણ હું આખી રાત ઉત્તેજિત(excitement)માં રહું છું અને ઊંઘ નથી આવતી. ફક્ત ધન જ મારી કમજોરી છે. ધણું મુશ્કેલ છે. આની પાર હું નથી થઈ શક્યો. તમારામાંથી કોઈ પાર થઈ ગયો હોય તો બતાવો.

તેમણે કહ્યું, “પાર તો અમે પણ નથી થયા, અમારી પોતાની પણ મુસીબતો છે”

બીજાએ કહ્યું, “મારી મુસીબત તો આ અહંકાર છે. એને માટે હું જીવું છું, એને માટે હું ઊઠું છું, એને માટે હું બેસું છું. એને માટે તો હું અહંકારની વિરુદ્ધ બોલું છું, પણ છે તો એ જ. આનાથી હું બહાર નથી નીકળી શકતો.”

ત્રીજાએ કહ્યું, “મારી તો કમજોરી આ કામના છે. આ સ્ત્રીઓ મારી કમજોરી છે. દિવસ-રાત હું સમજાવું છું, પ્રવચન કરું છું, ચર્ચામાં બ્રહ્મચર્યની વ્યાખ્યા આપું છું. પરંતુ જે દિવસે સ્ત્રીઓ સલામ નથી આવતી તે દિવસે બોલવાની મજા જ નથી આવતી. મને પોતાને બોલવામાં કોઈ ગ્સ નથી આવતો. જે દિવસે સ્ત્રીઓ આવે છે એ દિવસે મારો દુરસો જોવા લાયક હોય છે. એ દિવસે ન્યારે હું બોલું છું, ત્યારે વાત જ કોઈ બીજી હોય છે. પરંતુ હવે હું સારી

વ્યાખ્યાન: જન સેવા (૪)*

પ્રાર્થના

શ્રી મુનિસુવ્રત સાદબા, દીનદયાલ દેના તણા દેન કે,
તરણતારણ પ્રભુ મો બાળી, કમળવલ ચિત્ત સમર્થ નિત્ય મેરકે,
શ્રી મુનિસુવ્રત સાદબા

શ્રી મુનિસુવ્રત ભગવાનની આ પ્રાર્થના કરવામા આવી છે. પોતાની લલુતાનુ ભાન થવું એ પ્રાર્થના કરવાનો સાર છે. પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવા માટે પોતાની મોટાઇ, પોતાનુ અભિમાન, પોતાનો અહંકાર વગેરેને છોડી દેવાં જોઇએ કારણ કે, ત્યારે જ પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવાની યોગ્યતા પ્રગટે છે.

આ પ્રાર્થનામા પરમાત્માને ‘દીનદયાળુ’ કહેવામા આવ્યા છે. જ્યારે પરમાત્મા ‘દીનદયાળુ’ છે ત્યારે તેની પ્રાર્થના કરનારે દીન બનવું જોઇએ દીન બનીને જ જ્યારે પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવામા આવે છે ત્યારે જ પ્રાર્થના કરવાની યોગ્યતા પ્રગટે છે. દીન એ પ્રકારે થવાય છે એક તો સાચા હૃદયથી દીન બનવું અને બીજું દીન બનવાનો ઢોંગ કરવો પોતાનામા કયા પ્રકારની દીનતા છે

* રચના :- રાજકોટ જ્યુબિલિ કોનોટ હોલ તા ૫-૧૨-૧૯૩૬.

(૩૩) આપણી કમળેરી આપણી શક્તિના વ્યયનું કેન્દ્ર—તપ તેના રૂપાંતરણની પ્રક્રિયા

આપણી કમળેરી આપણી શક્તિના વ્યયનું બિંદુ છે. ભોગ હોમ મા ભોગથી વિપરીત ત્યાગ હોમ, બિંદુ એ જ બનેલું રહે છે. ધ્યાન ત્યાં જ કેન્દ્રિત રહે છે, શક્તિ ત્યાંથી જ વિસર્જિત થાય છે, બાષ્પીભૂત (evaporate) થાય છે. તપ ધ્યાનનું કેન્દ્ર બદલવાની પ્રક્રિયા છે.

આ પ્રક્રિયા પર કુ કાલથી વાત કરીશ. કદાચ એના પર લાંબી વાત કરીશ. કેમ કે મહાવીરે તપના બાર ભાગ કર્યા છે અને એકેએક ભાગ વૈજ્ઞાનિક પ્રક્રિયા છે. તેા કાલે વૈજ્ઞાનિક પ્રક્રિયાને આપણે સમજી લઈએ. પછી મહાવીરના તપના એકેએક ભાગ પર વાત કરીશું.

તેની ઉત્તરાર્ધમાં મૂળમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે, નરો, દેવ,
પ્રનાદ, મેગ અને આત્મા એ પાંચ કારણોને લીધે પરમાત્માની
બંધન અને પ્રાર્થનાની શિક્ષા નથી મળતી નથી આ પાંચ કારણોને
દૂર કરી પરમાત્માની શિક્ષાના પાત્ર બને. જેમ મિલકતુ ધન
મુલર્જના પાત્રમાં જ રૂપી મંદ છે, સામાન્ય પાત્રમાં રૂપી મંદ
નથી તેમ પરમાત્માની શિક્ષા પાત્ર થોડા પાત્ર હોય તો જ તેમાં
રૂપી મંદ. સામાન્ય પાત્ર થોડા પાત્ર પરમાત્માની શિક્ષા રૂપી મંદ
નથી માટે પરમાત્માની શિક્ષાના ચોખ્ખા બનવા માટે ક્રોધ,
પ્રમાદાદિ દોષોને તજ દઈ આત્માને માત્ર જ રહેવો જોઈએ
પરમાત્માની શિક્ષાના પાત્ર બનવા માટે જો તે દીક્ષા લીધી છે
એટલે મારે તો પહેલાં શિક્ષાને પાત્ર બનવું જોઈએ. પરમાત્માની
શિક્ષાના પાત્ર બનવા માટે આત્મા ક્રોધાદિ દોષોથી રહિત થયો
છે કે નહિ એ પહેલાં જોવું જોઈએ.

તમે લોકોએ વ્યાવહારિક શિક્ષા લીધી છે એટલે તમે થોડામાં જ
સમજી શકશો. મારે તમને એટલું જ કહેવાનું છે કે, તમારી શિક્ષાની
દુરુપયોગ ન કરો, તેને ઉલ્ટે માર્ગે લઈ ન આવો પણ તેનો
આત્માના હિત માટે ઉપયોગ કરો.

પરમાત્માની શિક્ષાના પાત્ર બનવા માટે અને તેમની પ્રાર્થનાની
ચોખ્ખતા મેળવવા માટે સર્વ પ્રથમ આત્મામાં ક્રોધ, અભિમાન વગેરેનું
પાપ કેટલું છે તે જોવાની જરૂર છે.

જો આ આત્મા ભલે ઉપરથી દેખાતી હિંસા કરતો ન હોય તો
પણ એને એવું અભિમાન હોય કે, 'હું હિંસા કરતો જ નથી'
તો એવું અભિમાન પણ હિંસા છે. આ જ પ્રમાણે આ આત્મા
જો ઉપરથી જુઓ જોલતો ન હોય પણ હું જુઓ જોલતો જ નથી

શુભેચ્છા સાથે :—

“મહાવીરના પગમાં સાપ કરડે છે અને તેમાથી દૂધ નીકળે છે—આ ગાથાનું શારીરિક અર્થમાં કે તથ્યની રીતે કે ઇતિહાસની દૃષ્ટિએ કોઈ મૂલ્ય નથી. આ વાતમાં કોઈ મનોદશા ઉપર જ લાર છે સાપ કરડે ચા મહાવીરને કોઈ ઝેર આપે ચા કોઈ એમને મારી નાખવા માટે પણ આવે તોપણ એમનું મન એક માતા વતે એનાથી જુદી રીતે વર્તી જ ન શકે. દૂધ નીકળે એનો ખરો અર્થ એટલો જ છે કે મહાવીરનું મન માતૃત્વથી ભરપૂર છે. માતા સિવાય બીજું કંઈ એ થઈ ન શકે એમનું હોવું જ માતૃત્વમય છે. એમનો પ્રત્યુત્તર એક માતા જેવો હશે. તમે ગમે તે કરો, ઝેર આપો, દુશ્મનાવટ કરો કે મારો, એમના તરફથી તો પ્રેમ અને કરુણા જ નીતરતી રહેશે.”

—શ્રી રવનીશજી

[‘મહાવીર’ મારી દૃષ્ટિએ’માથી]

શુભેચ્છક મિત્ર તરફથી

ત્યાગના માટે જન્મો દેવો ને જ દિવાનોદાર ને અનુભવે ગયા
તો માલતી નથી ને ' જેમ આજના ભોલે માગ દેખાતા માટે
ભાટે કપાં કદનો પાનુ કોટી પડતો છે, તેમ છે. આત્મા ઉ
ખીંગની આગળ માગ દેખાતા માટે અવયુજોને નામ કન્યા
કિયાને અવયુજોને જ ઠાંડ્યા માટે તો નથી કરતો ને. જો ઉ
આવી જ સાજાડી કરી તાગ જ આત્માને કમતો હો તો હવે એ
સાજાડી છોડી દે અને અવયુજોને ઠાંડ્યા માટે નહિ પણ તેને
જે ક્યા માટે કિયાઓ કર તો તેમાં તારું જ ક્યાણ છે "

જ્યારે કોકો ગિમાર પડે છે ત્યારે જન્મો દોષ કાઢે છે પણ
જાનીઓ કહે છે કે, કેવળ જન્મે દોષ દેવાથી કાઈ રોગ ચાલ્યો જતો
નથી પણ રોગનો નાશ કરવા માટે રોગના મૂળ-પાપનો નાશ કરવો
જોઈએ. પાપને લીધે જ્યારે સકટ માથે આવી પડે છે ત્યારે કોકો
વધારે પાપ કરવા લાગે છે આ એ કોકોની ગંભીર ભૂલ છે. સંકટના
સમયે ધૈર્ય રાખી પરમાત્માની સાથે પ્રેમસંબંધ જોડવો જોઈએ
જ્યારે કોકો રોગી થાય છે ત્યારે તેમને ડોક્ટર પ્રિય લાગે છે,
વિદ્યા એાછી હોય છે ત્યારે વિદ્વાન પ્રિય લાગે છે; ધનની
જરૂર હોય છે ત્યારે ધનવાન પ્રિય લાગે છે, તે જ પ્રમાણે જ્યારે
પોતાનામાં પાપ વધે ત્યારે પરમાત્મા પણ પ્રિય થવા જોઈએ જો
પોતાના પાપોને જોઈ સવેદના પ્રગટશે તો પરમાત્મા પ્રત્યે પ્રેમ
પણ વિશેષ જાગશે. પણ કોકો પાપને છુપાવવા ચાહે છે, દૂર કરવા
ચાહતા નથી. તેઓ પાપ કરતા જાય છે પણ પાપી કહેવાવવા
ચાહતા નથી પણ પાપને છુપાવવાથી પાપ ઘટતું નથી હોતું
વધે છે માટે પાપનું નિરીક્ષણ કરી તેનો જોડો પશ્ચાત્તાપ કરશો
તેટલા તમે પરમાત્માની સમીપ જઈ શકશો. હું બહેનોને પણ એ જ
કહું છું કે, પાપને છુપાવશો કે દયાવશો નહિ પણ પાપનું પ્રાયશ્ચિત

શુભેચ્છા સાથે:—

“સત્યની અનુભૂતિને અભિવ્યક્તિ કેવી રીતે મળે, એ જ મોટામાં મોટો સવાલ મહાવીરની સામે આ જન્મમાં હતો. મહાવીર જ પહેલા શિક્ષક નહોતા કે જેમની સામે અભિવ્યક્તિની વાત ઊઠી હોય જેમણે સત્ય જાણ્યું છે એ બધાની સામે આ સવાલ છે. પરંતુ મહાવીરની સામે આ સવાલ ખૂબ ગહન રૂપમાં ઉપસ્થિત થયો હતો. મહાવીરના વ્યક્તિત્વની વિશેષતાઓમાં એક વિશેષતા એ હતી કે એમને સત્યની જે અનુભૂતિ થઈ, એની અભિવ્યક્તિને એમણે જીવનના સમસ્ત સ્તરો પર પ્રગટ કરવાની કોશિશ કરી. મનુષ્ય સુધી કાંઈ વાત કહેવી હોય, તો થોડી કઠણ તો છે, પરંતુ વધુ કઠણ નથી પરંતુ મહાવીરની ચેષ્ટા અનૂઠી છે. એમણે ચેષ્ટા કરી કે ઝાડ-પાન, પશુ-પક્ષી, દેવી-દેવતા, બધા સુધી, જીવનના જેટલા સ્તર છે એ બધા સુધી એમને જે મળ્યું છે, એની ખબર પહોંચે. મહાવીર પછી આવી કોશિશ કરવાવાળો બીજો માણસ નથી થયો.”

—શ્રી રત્નનીશજી

[‘મહાવીર- મારી દૃષ્ટિએ’માંથી]

પટેલ પ્રધર્સ

- અથાણાં ● અનાજ ● કંટલરી ● સ્ટેશનરી
- પ્રોવિઝન ● એન્જીનોઇયરી ● સૂકા મેવા
- અને ● જનરલ મર્ચાંટ

ફોન:
૨૯૩૯૩૧

બદ્રીકેશ્વર બિલ્ડિંગ,
૮૨, મરીન ડ્રાઈવ,
મુંબઈ-૨ (બી. આર.)

નથી ત્યાંનથી એક કંઈ મળવા કે, તે અપરાધી નથી! એટલા માટે
 મનના ખાખેને નવેશા દેવ કરેલા લોકોએ અને તે માટે દુઃખ
 આત્માને મનના રાખેલા લોકોએ. આપે આત્મા, મન, વચન અને
 કાયાના ખાખેથી મરિત થતા નિપાપ અને છે ત્યારે પરમાત્માની
 નિદાને અને પ્રાર્થનાને માંગ અને છે. આત્માને નિપાપ બનાવતા
 માટે એક ભાવના હમેશાં ભાવની લેખે છે. એ ભાવનાને કવિઓએ
 બહુ જ સરલ રીતે વ્યક્ત કરી છે. એ ભાવનાને તમે ક્યા કંઈ
 જાણે ત્યાં લઈ જઈ શકો છો. મારે તો એ ભાવનામાં થી
 તત્ત્વ મેળવું છે એ જૈનદષ્ટિએ સ્પષ્ટ કરવું લેખે છે. એ ભાવના
 કંઈ છે? તે માટે કવિઓએ કંઈ છે કે.—

સુનેરી મેંને, નિર્વલ કે વલ રામ

પિછલી સાથ મરુ સન્તનકી આઢે સંવારે કામ,

જવલગ મજ વલ અપનો વરત્યો નેક સર્યો નહીં કામ

નિર્વલ હો વલરામ પુકારે આયે આધે નામ. સુનેરી

આત્માને રામબલની આવશ્યકતા રહે છે એટલા માટે મનબલ
 આવે એવી હમેશા ભાવના ભાવવી લેખે છે. રામબલને આત્મબલ
 અથવા પરમાત્મિક બળ પણ કહી શકાય. નામમા લેદ મમે તે
 હોય પણ સાચી આત્મશક્તિને પ્રાપ્ત કરવાની ભાવના રાખવી લેખે છે.

માની લોકે દશરથના પુત્ર રામને જ રામ કહેતા નથી પરંતુ
 તેઓ તો કહે છે કે,

રમન્તિ યોગિનો યસ્મિન્નુ ઇતિ રામ :

અર્થાત્ —યોગી લોકો જેનામા રમણ કરે છે તે રામ છે. એ
 કથનથી દશરથના પુત્ર રામનો નિર્ણય કરવામાં આવ્યો નથી પણ
 જેઓ વીતરાગ છે એ જ સાચા રામ છે એમ કહેવામાં આવ્યું છે

આત્માના તને કડકપટની અનેક વિગિત તારો ભરી રાખી છે. પણ જેમ જેમ ન્યાયના બે તરફાર ની જડની નથી તેમ આ આત્માના કડકપટનો ને વિદ્યાર બહેતો ને તે ત્યાંગુથી દૂર કરવામાં ન આવે ત્યાંગુની આત્મામાં રામચંદ્ર કે પરમાત્મિક પણ કેવી રીતે પ્રગટી શકે ? જેમ તને નેઈ ત્યાંગુને જેર આક્રમણું નિર્મનણ તો આપી આવે, પણ પગના પાયા આરી આરણ પાવ કરી ગમે તો નિર્મનિત માણસ અંદર આવી શકે ખરો ? તે જ પ્રમાણે તમે રામચંદ્રને-પરમાત્મિકચંદ્રને તો ખૂબ ચાહો છો, પણ આત્મામાંથી વિદ્યારને તો દૂર કાઢતા નથી એવી દશામાં રામચંદ્ર કેવી રીતે પ્રગટી શકે ? માટે જો તમે આત્મામાંથી વિદ્યારશક્તિને દૂર કરી દો, તો જેમ મધામાં રામચંદ્ર ને આધ્યાત્મિક બળ પ્રગટ્યું હતું તેમ પરમાત્મિક બળ તમારામાં પણ પ્રગટ્યા વિના નહિ કહે.

મધાનુ વૃત્તાન્ત

મધાને તથા તેના સાથીઓને લયકંડર અપરાધીની માફક રાજની સમક્ષ લાવવામાં આવ્યા. રાજ કર્મચારીઓના વિશ્વાસમાં આવી ગયો અને અપરાધની કશી તપાસ કર્યા વિના જોશમાં આવી જઈ કહેવા લાગ્યો કે, “ પ્રજાને ત્રાસ આપનારા આવા લૂંટારાઓ મારા રાજ્યમાં એક ક્ષણ પણ રહી શકે નહિ. એ લોકોને તો એવા સખત દડ આપવો જોઈએ કે, તેમને જોઈ કોઈ એવા અપરાધ કરવાનું સાહસ પણ ન કરે. આ રાજમહેલની સામેના મેદાનમાં તે લોકોને સુવડાવો. હું મહેલના ઝરખામાં જઈ બેસું છું અને નગરજનોની સમક્ષ એ તેવીશે લુટારાઓનો હાથીઓના પગતળે ઝડપવાળું કરાવી નાખો.”

એ લોકોએ શો અપરાધ કર્યો છે એ વિષે રાજએ કશો વિચાર પણ ન કર્યો, પણ સત્તાના મદમાં આવી જઈ કર્મચારી-

અરિ કે પદ ॥ મેન અન ધીમ નારી જાના હોના ।
 તે મેં નન તૂડે નર દિર તુડે નારી જાના હોના ॥
 નેગનન કે નિપાગિને નિપિત હો જાના હોના ।
 દેગ નનકી ભારી નકી મિર પર રખ દોના હોના ॥
 ગાએ રાત, જોં દેડી નર દોષ નારી ડગા હોના ।
 બલિમેદી પર તુડેં લગેં ચડ કર કટ મરના હોના ॥
 નમ્બર ને નરદે, મોતમે કબી નારી ડરના હોના ।
 સત્યમાર્ગ કા છોડ, નાર્ય-પથ પર પર નારી વરના હોના ॥
 નાની નિશય જીત મર્મકી, ચની ભાવ ભરના હોના ।
 માનુષ્યને કે કિએ, નર્મ સે જના ઓર મરના હોના ॥

સાચી ડમોટીના સમયે આવી શિક્ષા ડેવીરીતે સમગ્રવવામાં આવતી હશે, અને તેની ડેવી અસર પડતી હશે એ કોણ કહી શકે? આપણે તો એ શિક્ષાની નકલ કરનારા છીએ આ શિક્ષા આત્માની શક્તિની સાથે હૃદયપૂર્વક સમગ્રવવામાં આવતી હશે ત્યારે તેની સચોટ અસર પડે એ વિશે કહેવું જ થુ?

આપણે પણ આપણા આત્માને સંકટમાં પડેલો માની આવી ઉચ્ચ ભાવના ભાવીએ તો આપણને આ ભાવનાનું મહત્ત્વ સમજાવી શકે કાઈ કહે કે, અમારા આત્મા ઉપર એવું શું મકટ આવી પડ્યું છે? આ પ્રશ્નનો જવાબ એ છે કે, આત્મા ઉપર પાપનું સંકટ માથે આવી પડ્યું છે. પાપના સંકટભયથી જ સાધુ કે શ્રાવક બને છે અને પણ શાન્તિનું યુદ્ધ ખેડના માટે જ સાધુ થયા છીએ ખાવાપીવા માટે નહિ. એટલા માટે પોતાના આત્માનું કંદ્યાણ ચાહનાર દરેકે આવી ઉચ્ચ ભાવના ભાવવી જોઈએ

મધ્યએ પોતાના શિષ્યોને આ પ્રમાણે શિક્ષા આપી કહ્યું કે -

‘માવનાતશ્ચિત્તપ્રસાદનમ્,’ (નારદ ભક્તિ સત્ર)

કરે' એમ 'નર્મની ગી નર નર' નો મુ એ નમારી મન્દન
 નથી? એટલે નાટ્ય મને તેમ નંદનો મળ્ય આવે તોપણ
 'ભાવનાતઃ દિત્તવનાદ્યન' એ આનુભવ ગિતને તો હમેશા
 પ્રસન્ન જ મળવું જોઈએ. આત્યારે તમારા વિષે કહેવાનો વિનો
 મળ્ય નથી. એટલે સ્વરૂપે જે કાંઈ મંત્રપ્રભા કહેવામાં આવ્યું છે
 તેને હૃદયમાં ઉતારો તો પણ કળાભૂત જ છે

મધ્યએ પોતાના શિષ્યોને કહ્યું કે, આ આપણા ધર્મનું કળ
 મળી રહ્યું છે એમ માન્યો નહિ. આ મંદ તો આપણા ધર્મની
 ખરીલા છે, કળ નથી. પ્રકૃતિ પામેથી મને એવી શિક્ષા મળી છે કે,
 ત્યારે આગામાં મજરી આવે છે ત્યારે ક્રોધ કહ્-કહ્ એમ મોગ
 સ્વરે ફજવા લાગે છે અને કાગડઓ તેને મારવા માટે તેની પાછળ
 પડે છે પણ ક્રોધનો એથી કાંઈ એમ વિચારતી નથી કે, કાગડઓનું
 મારવું એ મારા સ્વરનું કળ છે? કાગડઓ પાછળ પડવા છતાં
 અને મારવા છતાં પણ ક્રોધ તો મીઠા સ્વરે ફજવાનું છોડી
 દેતી નથી.

ત્યારે ક્રોધનો પણ મારવા છતાં બદલામાં મીઠો સ્વર મળી આવે
 છે, ત્યારે તમારા જેવા વિવેકબુદ્ધિને ધારણ કરનારાઓને ગાળા
 ગાળીની સામે ગાળો લાડવી અને મારના બદલામાં સામે માર
 મારવો એ શુ ઉચિત છે? ત્યારે ક્રોધ એમ કહે કે, "શુ ત્યારે અમારે
 ગાળો અને માર સહી લેવા? આ તો કાયરતા છે." આ ભૂલ છે
 સહિષ્ણુતા ફળવવામાં કાયરતા નહિ પણ વીરતા છે જે વીર હોય
 છે તે જ સહિષ્ણુતાનું મહત્ત્વ સમજી શકે છે અને તેને અપનાવી શકે છે

મધ્યએ પ્રકૃતિની શિક્ષા સમજાવતાં આગળ કહ્યું કે, "બુદ્ધિઓ!
 ક્રોધ ગમે તેવું કરે તો પણ પ્રકૃતિ તો પોતાનો સ્વભાવ છોડતી
 નથી. આ જ પ્રમાણે તમે પણ તમારો સ્વભાવ છોડી વિભાવમાં

આજે ધર્મની જે નિંદા કરનારા આવે છે તે ધર્મની નહિ પણ તેના પાળનારાઓની નિંદા છે. જે ધર્મને પાળનારાઓ ધર્મનું અગ્રજ પાત્રન કરે તો, તેમનું ધર્મમાં છૂપાઈ ગોઠાઈ ધર્મની નિંદા કરનારાઓની માન્યતા પામી શકી જાય. જે શ્રી આચાર્ય સૂત્રના અતલેથી ભાવનાને આત્મામાં ધ્યાન આપતામાં આવે તો પાપ રહેવા પામે નહિ અને જ્યારે એ રીતે આત્મા નિર્માપ બની જાય ત્યારે તેનો પ્રભાવ પણ બીજા લોકો ઉપર પણ પડ્યા નગર રહે નહિ.

મધ્યએ તેમના જિજ્ઞાસને ધર્મની મહત્તા સમજાવતા કહે છે, “ભાઈઓ! તમે એમ ન વિચારશો કે, આવા મહત્તા મને આપણો કોઈ સહાયક કે રક્ષક નથી, કે જ્યાં પાપના કે રાગના જે સહાયક છે. આથી તો પાપનું જ રાજ્ય છે અને ગુણના કચ્છી કોઈ સહાય કરતું નથી. પણ તમે એ વિશ્વાસ રાખો કે આપણે સહાયક અને રક્ષક કોઈક છે અને તે આપણો સત્યધર્મ છે.”

તમે પણ ધર્મની મહત્તા ઉપર દૃઢ વિશ્વાસ રાખો અને અગ્રજ ધર્મીયરણુ કરતા બન્યો, પછી ગમે તેટલા યુવકો ધર્મનો ઉચ્છેદ કરવા તૈયાર થઈ જાય તોપણ ધર્મનો ઉચ્છેદ કોઈ કરી શકે એમ નથી. ગીતામાં પણ કહે છે કે :—

नैन छिन्दन्ति शस्त्राणि नैनं दहति पावकः ।

न चैन क्लेदयन्त्यापो न शोषयति मारुतः॥—ગીતા

આ અત્માને કોઈ શસ્ત્રો છેદી શકતા નથી તેમ કોઈ અગ્નિ પણ તેને બાળી શકતો નથી. આ આત્મા તેનીશ સાગરોપમ સુધી નરકની અવસ્થા ભોગવી આવ્યો છે છતાં તે અસ્તિત્વ ધરાવે છે ધર્મ આત્માનો સ્વભાવ છે જ્યારે આત્માનો સ્વભાવ આવો છે । પછી ધર્મને કોઈ કેવી રીતે નષ્ટ કરી શકે ?

બાદુના પ્રજાપતિ જ દાસી પાંચે ભાગે દેવા. ખેડ ! કંઈ મળે નહિ બીજી દાસી લાગે અને એ દાસીકામ એ મેંકનો કચડા કટાની નાખે.”

રામના હુકમથી બીજી દાસી લાવનામાં આવ્યો પણ તે પડ પડેલા દાસીની માફક મનાને સૂત્રીને પાછો લાગી ગયો.

આ પ્રમાણે ત્રીજી, ચોથી એમ કમશ સાત દાસીઓ લાવના આવ્યા પણ તે બધા પડેલા દાસીની માફક મધાને સૂત્રીને પાછો લાગ્યા.

રામ આ બધી આશ્ચર્યજનક ઘટના જોઈ વિચારવા લાગ્યો કે, “આ કાંઈ બાદુની અસર નથી. આમા કોઈ બીજું કંઈક હોય જોઈએ. એમ ધારી તેને મધાને પોતાની પાસે બોલાવવાની આજ્ઞા કરી.”

રામના હુકમથી સિપાહી મધાની પાસે આવ્યો અને કહેવા લાગ્યો કે, “ઉઠો ! ઉઠો ! તમને રામ બોલાવે છે.”

મધાએ કહ્યું કે, “અમને બોલાવીને રામ શું કહેવા ધારે છે ! અમે તો એ જ જોવા ચાલ્યો છીએ કે, અમારામા પાપ છે કે નહિ ! અને જો પાપ હોય તો દાસી અમને કચડી નાખે એ જ સાડું છે.”

સિપાહીએ કહ્યું કે, “તમારે જે કાંઈ કહેવું હોય તે રામને કહેજો.”

મધાએ કહ્યું કે, “ઠીક, ચાલો હું ઉઠું છું.”

મધો ઉઠ્યો અને પોતાના શિષ્યોને કહેવા લાગ્યો કે, “હું હમણાં આવું છું તમે કોઈક આજ પ્રમાણે સુતા રહેજો, જરાપણ ડરશો નહિ અને હું તમને છોડીને ચાલ્યો જાઉં છું એમ પણ ન માનજો. હું હમણાં જ પાછો આવું છું.”

“આ લોહને એ આપણને દેના દેના તેઓએ ગામના લોકોને
ગો નામ આપેના દેના ?”

કર્મચારીઓ ગમનના આના પ્રત આનંદ તિયારના પડી ગયા
અને જગ્યા શું આપેના તેના વિમાનલુખાં પડી ગયા.

કર્મચારીઓને વિમાનલુખા પડેના જોઈ ગમન સમજી ગયો કે
“આ કર્મચારીઓ નૃકા છે.” આ લોહને આના ઉપર જોઈ
આરોપ મૂક્યો લાગે છે. માટે ગામના લોકોને આ વિશે પૂછી જોડે
તો ખચર પડે

રાજ્યને ગામના લોકોને જોલાવ્યા અને તેમને પૂછ્યું કે, આ
તેત્રીશે જણામાથી કોઈએ તમને હાનિ પહોંચાડી હોય કે
ખીનને હાનિ પહોંચાડતા જોયા તો સાચેસાચું કહી જતાવો !

ગ્રામલોકોએ કહ્યું કે, “મહારાજા ! એ લોકોએ અમારી એ ન
હાનિ કરી છે કે અમને દારૂ પીતા, વેશ્યાગમન કરતા, જુગાર
રમતા અને કસેશ-કંડાસ કરતાં અટકાવ્યા છે. જાકી અમારી કશી
હાનિ કરી નથી.”

રાજા ગ્રામજનોની આ વાત સાંભળી આશ્ચર્યચકિત થયો અને
કર્મચારીઓને કહેવા લાગ્યો કે, “આ લોકોએ શો અપરાધ
કર્યો હતો તે તમે જતાવો. ગામના લોકોએ શું કહ્યું તે તમે
સાંભળ્યું મે તમારા કહેવા ઉપર વિશ્વાસ રાખી આ નિર્દોષી લોકો
ઉપર અત્યાચાર કર્યો તમે લોકોએ મારી સામે ખોટી ફરિયાદ કરી
આ નિર્દોષી લોકોને સતાવ્યા તે બદલ તમને બધાને હાથીના પગ
તળે કચડાવી નાંખવાનો દડ આપવો જોઈએ, કે જેથી લલિષ્મણ
કોઈ ખોટી ફરિયાદ કરવાનું સાહસ ન કરે”

રાજાનો આ હુકમ સાંભળી મધો રાજાને વિનવવા લાગ્યો કે
હે ! રાજા ! આપ આ શું ગજબ કરી રહ્યા છો ?”

નાશ થાય છે. આપે અજ્ઞાનને કારણે જ પાપ કર્યું હતું. હવે આપનું અજ્ઞાન શીટયું છે અને જ્ઞાન પ્રગટ્યું છે, એટલે હવે જ્ઞાનપૂર્વક પાપનો પનાત્તાપ કરેલા તો પાપનો નાશ આવશે. યશો. તો પછી પાપના પ્રાયશ્ચિત્ત માટે કાર્યના પગલોને કારણે જવાની તમારે જરૂર નથી.”

આપણે પણ આપણા પાપના પ્રાયશ્ચિત્તરૂપે પનાત્તાપ કરવો જોઈએ અને પરમાત્મા પ્રત્યે પ્રાર્થના કરવી જોઈએ કે,

‘હુ અપરાધી અનાદિનો જનમ જનમ ગુના ક્રિયા ભરપૂર કે’

આ પ્રમાણે પોતાને અપરાધી માની પોતાના પાપોને ધોવા માટે પશ્ચાત્તાપ કરેશો તો તમે પણ નિષ્પાપ અને પવિત્ર બની શકશો.

મધ્યાએ રાગને કહ્યું કે, “ અજ્ઞાનને લીધે આ પ્રકારના અનેક જોરજુલો થયાં હશે, પણ હવે એ અજ્ઞાન શીટયું છે, અને જ્ઞાન પ્રગટ છે, તો એ જ્યાં જોરજુલોને દૂર કરી તમે પવિત્ર બનો અને પછી બીજાને પણ તમારા જેવા પવિત્ર બનાવો.”

રાગ કહેવા લાગ્યો કે, “ હે મધ્યા ! તમે એવા સત્યપુરુષ છો કે, સાક્ષાત્ ધશ્વર જ સામે ઉભા હોય એમ લાગે છે. જ્યારે તમને જોઉં છું ત્યારે ધશ્વરને જોતો હોઉં એમ લાગે છે. ખરેખર, તમે આત્મબળને પ્રાપ્ત કરી શક્યા છો.”

આ પ્રમાણે કહીને રાગ મધ્યાનો હાથ પકડી, “ રાન્ય સિદ્ધાસન ઉપર તમે બેસો અને હું તો તમારી સામે જમીન ઉપર બેસવાને યોગ્ય છું ” એમ તેમને કહેવા લાગ્યો.

મધ્યાએ કહ્યું કે, “ રાન્યનો ભાર મારી ઉપર લાદો નહિ, કારણ ? હું રાન્યનો ભાર માથે લઇશ તો હું જે સેવાનું કાર્ય કરી

મધાએ કહ્યું કે—આ કીડ છે, પણ આ કીડના પહેલાં તો તમે પોતે નિર્ભય કે પવિત્ર છો કે નહિ એ જોવાની જરૂર છે. જો તમે પોતે પવિત્ર નથી તો પત્રી બીજાને દેવા જ દેમ આપી શકો ? સિદ્ધાન્ત તો એવો છે કે,

“સત્ય શિવં સુન્દરમ”

જે સત્ય છે તે જ શિવ—કલ્યાણકારી છે અને જે શિવ છે તે જ સુંદર છે. જેનામા વિકાર નથી પણ સત્ય છે તે જ સુંદર અને કલ્યાણકારી છે. એટલા માટે બીજાના દોષો ન જોતા સત્યને પોતાના હૃદયમાં સ્થાન આપો તો જેટલા પ્રમાણુમા સત્યને સ્થાન આપશો તેટલા પ્રમાણુમા કલ્યાણ પણ અવશ્ય થશે.

રાજાએ મધાને કહ્યું કે, ‘ આ રાજ્યની લગામ તમે તમારા હાથમાં લો અને રાજ્યશાસન કેવી રીતે કરવું’ તે મને બતાવો.”

મધાએ જવાબ આપ્યો કે, “હું ! રાજાજી, તમારે રાજ્યશાસન કેમ ચલાવવું તે જ જોવું છે ને ! તો કીડ છે. હું જરૂર બતાવીશ.”

આજે મધાના જેવા સાચા પ્રજાસેવક કર્મચારીઓ મળતા નથી અને શોધવા જરૂર નથી. આજના કર્મચારીઓ તો સર્વપ્રથમ પોતાના બગલાને સુશોભિત કરે છે. આવા લોકો રાજ્યની સેવા કરે છે ! પોતાના પેટની સેવા કરે છે એ કહેવું મુશ્કેલ છે, પણ એટલું તો કહેવું જોઈએ કે, જેઓ પોતાના પરિશ્રમથી ઉપાર્જન કરી ખાય અને પ્રજાની સેવા કરે છે તેવા કર્મચારીઓની રીતિનીતિ તો કો જુદા જ પ્રકારની હોય છે.

રાજાએ મધાને પોતાનો પ્રધાન બનાવ્યો અને મધાના ૩ શબ્દોને કર્મચારી બનાવ્યા એવો ગ્રન્થોમાંથી ઉદ્દેશ્ય મળે છે.

વ્યાખ્યાન : માનવધર્મ*

પ્રાર્થના

ચેતન બાણ કલ્યાણ કરન કે, આન મિલ્યો અવસર રે,
શાસ્ત્ર પ્રમાન પિછાન પ્રભુ ગુન, મન ચંચલ ચિર કર રે,
શ્રેયાંસ નિહંદ સુમર રે ॥ ૧ ॥

શ્રી શ્રેયાંસનાથ ભગવાનની આ પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે. આત્માએ પરમાત્માની પ્રાર્થના શા માટે કરવી જોઈએ? એ વિશે યથાસાધ્ય હું કાંઈક કહેતો જ રહું છું. આજે જો કે મારે ‘માનવધર્મ’ એ વિષય ઉપર બોલવાનું છે પણ પ્રાર્થના એ મારા આત્માનો વિષય છે અને પ્રાર્થના કરવી એ પણ માનવધર્મ છે, એટલા માટે એ વિશે થોડુંક કહું છું.

આ પ્રાર્થનામાં ‘હે! આત્મા ઉઠ! જાગ! અને પરમાત્માનું સ્મરણ કર’ એમ કહેવામાં આવ્યું છે તો એ ઉપરથી એવો પ્રશ્ન ઉભો થાય છે કે, પરમાત્માની પ્રાર્થના શા માટે કરવી?

* સાં ૧૯૬૨ના આવણ શુદ્ધ ૮ ને રવીવારના રોજ શ્રી રાજકોટ દેશા શ્રીમાળા વાણીક ભોજનશાળામાં પૂજ્યશ્રીએ આપેલું નહેરુ વ્યાખ્યાન

પ્રાર્થના પાતાના આત્મામાથી જ નીકળી છે, અને પોતાના આત્મામા પ્રાર્થના મંત્રીના જેવો માસ્તર વ્યાખ્યાન કરે તેમ આપેલી છે, એમ માનીને જે પરમાત્માની પ્રાર્થના અનન્ય ભાવે કરવામા આવે તો તે પ્રાર્થનાથી બહુ જ જ્ઞાન થાય છે અને આથી પ્રાર્થનાથી આત્મા પાતાનું કલ્યાણ પણ સારી રીતે છે ! અને શું કહીએ ? એ પ્રમાણે એના નિગરા ચલાવી કાંઈ બદલ નથી. જે નિગરા ધરે તો કાંઈ પણ બની શકે નહિ.

જે મહાત્માઓએ આત્મામાથી પ્રાર્થનાની કહીએ કરી છે તેઓ જ પ્રાર્થના કરી શકે અને અને કાંઈ કરી ન શકીએ, જે એમ જ નિગરા ધરે કાંઈ કરે નહિ તો વાસ્તવમાં તમે કાંઈ કરી શકો. પણ સાદસ અને પ્રયત્ન કરવાથી જેમ શેરડીમાંથી સાકર કાઢી શકાય છે, અને જે એમ બની ન શકે તો શેરડીનો જ ચૂસી તેના મીઠા સ્વાદનો આનંદ લઈ શકાય છે, તેજ પ્રમાણે તમે પણ પ્રાર્થનાનો આનંદ અનુભવી શકો છો. જે તમે પોતે પ્રાર્થનાની કહીએ બનાવી ન શકો તો પણ જે મહાત્માએ પ્રાર્થનાની કહીએ બનાવી છે તેમને હૃદયમાં ધારણ કરી પ્રાર્થના કરવાથી આત્માનો આનંદ લઈ શકો છો. પણ જે કાંઈ યશે તે બધું પ્રયત્ન કરવાથી જ બનશે. પ્રયત્ન વિના કાંઈ બની શકશે નહિ.

કાંઈ માણસ શેરડીના સાંકાને હાથમા જ લઈ એકો રહે તો શેરડીનો મીઠો સ્વાદ આખી શકશે નહિ પણ જે તે પ્રયત્ન કરે તો શેરડીમાંથી સાકર પણ કાઢી શકે છે અને છેવટે તેને ચૂસી તે મીઠો સ્વાદ તો આખી જ શકે છે. એટલા માટે પ્રાર્થના આત્માનો આનંદ લેવાનું બુદ્ધિ નહિ. કહેવત પણ છે કે, યાદ આવાદ ઔર મૂલસે વરવાદ અર્થાત્ પરમાત્માને યાદ કરવા આળાદી અને તેમને ભૂલી જવાથી બરબાદી થાય છે. આમ સર્વ પરમાત્માની પ્રાર્થના કરે તો કલ્યાણ છે.

પણ, આગિને જાનવાના વિશે દેવાય તે મનુ કહેવાય છે અને તેનાં મંતાનો તે જાનવાના નામનો જાનવાના સંતાનો તે માનવો કહેવાય છે. કહેવાનો આગમ એ છે કે, તમે પોતે જ જાનવાનની પાળ તમે જેનાં સંતાનો છો તે તમારા પૂર્વજો પણ જાનવાન હતા. જમવાન મનુષ્યોનાં મંતાનોમાં મનુ નામના કુન્ડયુરુ પણ હતા. એ મનુના સંતાનોને માનવ કહેવાય છે; અથવા મનુસ્મૃતિના કર્તા પણ મનુ કહેવાય છે. તેમના મંતાનો પણ માનવના નામે ઓળખાય છે. મુસલમાનો પણ આદમને માને છે અને આદમનાં મંતાનોને ઈન્સાન કહે છે. આ પ્રમાણે પોતપોતાની માન્યતા અનુસાર માનવની વ્યાખ્યા કરવામાં આવે છે. પણ ગદ્યનો કહેવાનો સ્પષ્ટ એ જ છે કે, જે જાનવાનનાં સંતાનો છે તે માનવો છે તમે પણ એ જાનવાનનાં જ સંતાનો છો માટે તમે તમારા પૂર્વજોને ભૂલી ન જાઓ ! વંશ પરપરાથી તેમના ઊતરી આવેલાં સંસ્કારોને લીધે જ આજે તમે છો.

માનવનું મહત્ત્વ વેદાન્ત અને ઉપનિષદમાં બહુ જ બતાવવામાં આવેલ છે. તેમાં મનુષ્યને અગ્નિ તરીકે વર્ણવેલ છે. જેને અન્ન અને પાણી કહેવામાં આવે છે તે અન્ન અને પાણી પણ મનુષ્યના પેટમાં જઈ ભસ્મ થઈ જાય છે. એ કારણે મનુષ્યને અગ્નિ પણ કહેવાય છે. પેટમાં જઈ અન્ન અને પાણી કેવી રીતે ભસ્મ થઈ જાય છે અને રસભાગ અને ખલભાગ કેવી રીતે જુદો જુદો થઈ જાય છે એ વિષય બહુ લાંબો છે, એટલે એ વિષે કાંઈ ન કહેતાં ટુકમાં એટલું જ કહું છું કે, મનુષ્યના પેટમાં અન્ન અને પાણી પણ ભસ્મ થઈ જાય છે. એટલા માટે મનુષ્યને વેદાન્ત અને ઉપનિષદમાં અગ્નિ પણ કહેલ છે. ડૉક્ટરો પણ કોઈ બીજાર માણસની પહેલાં અગ્નિ તપાસે છે. મનુષ્ય એક જીવિત અને હરતી ફરતી અગ્નિ

૧૦૧]

ભાગને જોના નથી, તેનામાં માનવતા પણ રહેતી નથી. જે મોનાના
મોનાનો 'ન' નથી અને કોણ મોનું કંઈક અને ખરીદે ? આ ન
પ્રમાણે જેમનામાં માનવધર્મ માનવતા નથી તેને માનવ પણ
કોણ કંઈકે ? એટલા જ માટે માનીએ છીએ કે, કેવળ કંઈ
માનવતામાં જીવી માનવધર્મની ઉપેક્ષા ન કરો !

આજે દેશમાં થોડોને ધર્મ એક ભારરૂપ અને અનાવશ્યક
જણાય છે; પણ એમ માનવાનું કારણ એ છે કે, તેઓ ધર્મને
બરાબર મમળી રાખ્યા નથી. વાસ્તવમાં ધર્મ વિના જીવન પણ કશી
શકતી નથી અને આજના યુવકો સુધાર કરવા ચાહે છે પણ ધર્મની
સહાયતા વિના સુધાર થવો શક્ય નથી. ધર્મની આવશ્યકતા બધી
જગ્યાએ છે.

આજે ધર્મને ભારરૂપ માનવાનું એક એ પણ કારણ છે કે
લોકો ધર્મનું ફળ રૂપિયાની માફક તાત્કાલિક અને પ્રત્યક્ષ જોવા
ચાહે છે અને દલીલ કરે છે કે, ધર્મનું ફળ પરચોકમાં મળે તેથી
અમને શો લાભ ! જેમ અહીં અમે એક રૂપિયાનો સવા રૂપિયો
કરીએ છીએ તેવો ધર્મદ્વારા લાભ મળતો હોય તો લાભ કહેવાય,
નહિતો તે ભારરૂપ જ છે. આ પ્રમાણે લોકો ધર્મને ભારરૂપ માને છે
પણ એટલું વિચારતા નથી કે, જીવનમાં ધર્મનો ઉપક્રમ ક્યાં વિના
તે મનુષ્યનું જીવન જ અસરકારી બની જાય છે જેમ કોઈ માણસને
શરીર ઉપર કપાસ લપેટવાનું કહેવામાં આવે તો કોઈ એમ કરતું
નથી પણ એ જ કપાસનો સંસ્કાર કરવામાં-ઉપક્રમ કરવામાં આવે
અર્થાત્ એ કપાસમાંથી રૂ કાઢી, સૂતર બનાવી કપડા બનાવવામાં
આવે અને તેને ધૃજાનુમાર શીવડાવવામાં આવે તો એ જ કપાસ
શરીર ઉપર ધારણ કરી શકાય છે. તે જ પ્રમાણે બાળકને જન્મ્યા
બાદ સંસ્કાર-ઉપક્રમ કરવામાં ન આવે તો તેનું જીવન કાચા કપાસ

ઉપક્રમ ન હોવાને કારણે ભારતીય દેશમાં કોઈ ખીચડી પકડી નહોતી નહિ. જ્યારે ભારતીય પરિક્રમ યજ્ઞ—ભારતીયી સામ્ય જનાવસામાં આવે ત્યારે જ તેનાં ખીચડી પકડી શકાય. તે હોય તો ભારતીયી જ જનાવસામાં આવે છે પણ કુમારના પ્રયત્ન વિના જાહેર નથી, એ જ પ્રમાણે મનુષ્યગરીર પણ ભારતીય મમાન જ છે; અને તેનો પરિક્રમ કરવામાં આવે તો એમાં પણ શક્તિનો એવો વિચાર થઈ શકે કે જેને જોઈ આશ્ચર્યચકિત થઈ જાય.

કહેવાનો આશય એ છે કે, કેવળ આકૃતિ કે ઇન્દ્રિયોને કારણે જ કોઈ માનવ થઈ શકે નહિ પણ જેમનામાં માનવધર્મ હોય અને એ માનવધર્મનો પરિક્રમ કરવામાં આવ્યો હોય, ત્યારે જ ‘માનવ’ બની શકે! “પરિક્રમ” એ શાસ્ત્રીય પારિભાષિક શબ્દ છે. અત્યારે એ પરિક્રમને અનુશીલન કે વિકાસ કહેવામાં આવે છે. જેમનો પરિક્રમ કરવામાં આવેલ હોય છે તે પ્રત્યેક કામને સરલતાથી જ કરી શકે છે. એ વાત જાણી છે કે જેનો પરિક્રમ જે બાળુ થયો હોય તે તે જ કામ સરલતાથી કરી શકે, પણ કોઈપણ કામ તે જ કરી શકે છે કે જેમનો પરિક્રમ થયેલો હોય. જેમકે તમે ભણેલા ગણેલા છો એટલે તમે ઘણા કાગળો લખવા હોય તો થોડીવારમાં લખી શકો છો અને તેમાં ખુબ મહેનત માનતા નથી; પણ જેઓ ભણેલા નથી તેઓને એક અક્ષર લખવાનું પણ કહેવામાં આવે તો લખી શકતા નથી. આનું શું કારણ? એ જ કે તમારો લખવામાં પરિક્રમ થયેલ છે અને તેમનો એમાં પરિક્રમ થયેલ નથી. આજે ભણેલાગણેલાઓની સંખ્યા વધી ગઈ છે એટલે એ પરિક્રમની ખુબ કદર થતી નથી નહિ તો એ પણ આશ્ચર્યચકિત કરે એવો પરિક્રમ છે. ધર્મ, મર્મ અને કર્મ લખવામાં લખનારે એવું ધ્યાન રાખવું પડે છે કે, પહેલા કયો સ્વર લખવો, કયો વ્યંજન લખવો અને કેવીરીતે લખવું?

આનું મંપૂર્ણ વર્તન માનવના આપવામાં આવ્યું છે તેનું
 વિશ્વાસપૂર્વક વર્તન કંઈક અંશે અસાધ્ય નથી. અત્યારે કેવળ
 એટલું જ કહેવાનું છે કે, પહેલાં મનમાં જે કંઈક મૂકી, અર્થથી
 અને કર્મથી શિક્ષા આપવામાં આવતી હતી. અત્યારે હાથકેસ
 અને કોલેજોમાં આપવામાં આવતી શિક્ષામાં અને પ્રાચીન સમયના
 આપવામાં આવતી શિક્ષામાં જેટલું અંતર રહેલું છે તે કંઈક
 ઉતરી જુઓ તો જણાશે કે, અત્યારે જે પુસ્તકો લખાવવામાં
 આવે છે તેનું મુખ્ય શિક્ષણ આપવામાં આવતું નથી અને તેના
 કારણે આજે શિક્ષાની દુર્ઘટિયા યત્ના પામી છે. આજના વિદ્યાર્થીઓને
 અમુક ચીજ કરી આપવાનું કહેવામાં આવે છે તો તેનો ઉત્તર એ
 મળે છે કે, 'એ ચીજ કેમ બને છે એ અમે પુસ્તકમાં
 વાંચ્યું છે-લખ્યા છીએ પણ અમે બનાવી શકતા નથી.' આવી
 શિક્ષાથી ઉગતી પ્રજાને શુભાભ પહોંચતો હશે એ એક વિચારના
 જેવી વાત છે।

શાસ્ત્રમાં મેથેમાટિક્સની શિક્ષા વિશે કહેવામાં આવ્યું છે કે, તેણે
 પહેલાં સૂત્રરૂપે શિક્ષા લીધી, બાદ અર્થરૂપે અને પછી ક્રિયારૂપે
 શિક્ષા લીધી. અત્ત ક્રેવીરીતે પેદા કરવું, ક્રેવીરીતે તેને ખાવા
 ચોગ્ય બનાવવું અને ક્રેવીરીતે અત્તને પકાવવું. આ પ્રમાણે સૂત્ર
 અર્થતઃ અને કર્મતઃ એમ ત્રણ પ્રકારે શિક્ષાનો ઉપયોગ કરવાથી
 શિક્ષા જીવનમાં સાર્થક નીવડી શકે છે.

ભણેલી શિક્ષા ને ગણવામાં ન આવે, અર્થાત્ જ્ઞાનને સર્વ
 બનાવવામાં ન આવે તો તે શિક્ષા સાર્થક નીવડી શકતી ન
 એટલા માટે યુવાનોએ સમજવું નેહએ કે, કેવળ પુસ્તકો વાંચી
 માત્રથી જ અભિમાન ન કરો પણ સક્રિય કાર્ય કરો એમાં
 શિક્ષાની સાર્થકતા રહેલી છે. પણ જે કાંઈક વાંચો, જે કાંઈક

જાણને બેઠી રહી જા ને અને માથે કડકાને અને તેથી વિદેશ માં દેખાને પણ નુકસાન પડેલું. આ માટે નારી પત્રે થતું કે જ્યાં તે નાચ પૂરેલોના થઈને રહે છે."

અમેરીકા, યુરોપ આદિ પાશ્ચાત્ય દેશોના ધનિકોની આવી દશા છે. ત્યારે ભારતના ધનિકોની તથા સિક્ષિત શ્રેણીની દશા છે કે તેઓ બીજાને માટે ભારતીય થઈ પડે છે. એ તો ભારતનું સહભાગ્ય છે કે અર્ધના ખેડૂતો બીજાને કમવાની શિક્ષા લઈ શીખ્યા નથી. નહિ તો ભારતને ઘણી મુશ્કેલીઓમાંથી પસાર થતું પડે. અસ્તુ.

કહેનાનો આશય એ છે કે, શાસ્ત્રમાં જે પરિક્રમની વાત કહી છે તે જુઓ. શાસ્ત્રમાં જે ૭૨ કલાતું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે તે દ્રવ્ય પરિક્રમ છે. તમે કહેશો કે, એ દ્રવ્ય પરિક્રમ અને વસ્તુ વિનાશ તો દુનિયામાં ચાલ્યા જ કરે છે. આપ તો ભાવપરિક્રમની વાત કહો. પણ એ ભૂલતું ન જોઈએ કે, દ્રવ્યોત્પત્તિ વિના ભાવોત્પત્તિ પણ થઈ શકતી નથી. જેમનું શરીર અને મન દુર્બળ છે થું તે ધર્મનું આરાધન બરાબર કરી શકશે? અને ધર્મને જીવનમાં સ્થાપ આપી શકશે? આજે શરીરનો પરિક્રમ કરવામાં આવતો નથી અને તેથી શરીર પણ સશક્ત થતું નથી. બાળકના શરીરનો શારીરિક પરિક્રમ કરવાથી જ વિકાસ થઈ શકે છે અને શરીર સશક્ત બને શકે છે.

અહમદનગરમાં રામમૂર્તિ પહેલવાને કહ્યું હતું કે, મને ગમે તેવો નખો અને અશક્ત પાંચ વર્ષનો છોકરો સોંપવામાં આવે તે વીથ વર્ષની ઉંમરે તેને બીજા રામમૂર્તિ બનાવી શકું છું. આ પ્રમાણે ભાવ પરિક્રમ કરવા માટે દ્રવ્ય પરિક્રમની પણ જરૂર રહે છે

જોઈ રહ્યું છે કે, જનતાને જોડવાથી જ એમ પડીઆળ સાધુ થઈ
 નવ જે ને ન પ્રત્યક્ષ પાંચે જુઓનું માન નિહાન થવાથી આ શરીર
 પણ જોઈ નું નાનું થઈ જાય છે. એમ પડીઆળનાં મયાઓ જુના
 યજ્ઞ જગતથી પડીઆળ બંધ પડી જાય છે તેમ આ શરીર પણ
 પાન જુઓ જુના યજ્ઞ જગતથી જોડી સાક્ષી શકતું નથી। એટલા
 માટે પચ્છાદ ૬ આત્માને માનવાની શી જરૂર છે ?

મયાઓને જોડવાથી પડીઆળ સાક્ષી છે એ તો કીક છે પણ
 એ મયાઓને જોડ્યા કાણે અને જનાવ્યાં કાણે ? આ મકાન તો
 છે પણ તેને જનાવ્યું કાણે ? જો કે મકાન જનાવવામાં ઇટ-સુતો
 વગેરે કારણભૂત છે પણ એથી કાંઈ ઇટ-સુતાને કોઈ મકાન કહેવું
 નથી, પણ બ્યારે કોઈ કારીગર ઇટ-સુતાવડે મકાન જનાવે છે
 ત્યારે જ તે મકાન કહેવાય છે આ જ પ્રમાણે કર્તા કારીગર હોતો
 ત્યારે જ મકાન બની શક્યું. કેવળ ઇટ સુતો વગેરે કારણોથી મકાન
 બન્યું નહિ। ઇટ સુતાના કારણતો કારીગરે ઉપયોગ કર્યો ત્યારે જ
 મકાન બની શક્યું જે ઇટ-સુતો આદિ કારણોમા કારીગરની
 શક્તિનો ઉપયોગ કરવામા આવ્યો છે તે પછી ઇટ-સુતો કહેવામા
 આવતો નથી પણ મકાન કહેવામાં આવે છે। આ જ પ્રમાણે શરીર
 પણ પાંચ ભૂતોથી બનેલું છે એટલે પચ્ચભૂતને શરીર કહી શકાય
 નહિ પણ પચ્ચભૂતોથી બનેલું આ શરીર છે એમ કહી શકાય. જે
 પ્રમાણે ઇટ અને સુતા વડે મકાન બને છે પણ તેને જનાવનાર
 કોઈ અવશ્ય હોય છે, તે જ પ્રમાણે પચ્ચભૂત શરીર બનેલું છે
 પણ તેને કોઈ જનાવનાર છે કે નહિ ? મકાનને કારીગર જનાવે છે
 અને ઘડીયાળને પણ કોઈ કારીગર જનાવે છે તો પછી શું શરીરને
 કોઈ જનાવતું નથી, આ શરીરનું કારણ પચ્ચભૂત છે અને કાર્ય
 શરીર છે પણ આ કાર્યનો કર્તા તો કોઈ હશે જ ને ? તમે શરીર

અમર - ને આત્માના છે. આ પ્રમાણે આત્મા છે એ વાત નિઃ
 સંશયે આત્માને જે ધર્મની આવશ્યકતા રહે છે તેનું જ નામ
 માનવધર્મ છે.

માનવધર્મને જૈન, બૌદ્ધ, વૈશ્ણવ કે ખ્રીસ્તી વગેરે સામ્પ્રદાયિક
 ધર્મની દૃષ્ટિએ ન ગતાવતા માનવધર્મ સામાન્ય ધર્મ છે એ હું
 ગતાવું છું. સામાન્ય ધર્મમાં કોઈને કોઈ પ્રકારનો વિરોધ હોતો
 નથી. જે ધર્મ ઉપર સામ્પ્રદાયિકતાનો કંઈ રંગ ચડેલો નથી અને
 જે ધર્મને બધા સોડો સ્વીકારે છે તેને સામાન્ય ધર્મ કહે છે.
 સામાન્ય ધર્મ વિશે બધા સમ્પ્રદાયનાઓએ ઘણો વિચાર કર્યો
 છે. સામાન્ય ધર્મના સ્વભાવ મસારનો વિચાર કરી શકાય છે પણ
 તે બધાનું વર્ણન થઈ શકતું નથી. એટલા માટે “થાલીપુત્રાક
 ન્યાયે” ફેટલીક એવી વાતો ગતાવું છું કે જે બધાં શાસ્ત્રોમાં મળે
 છે અને બધાના કામમાં આવે છે.

જે શાસ્ત્રમાં સામાન્ય ધર્મની વાતો નથી તે શાસ્ત્ર પણ નથી,
 તેને એકપક્ષીય શાસ્ત્ર કહી શકાય, પણ માનવજાતિને માટે તે
 શાસ્ત્ર ઉપયોગી થઈ શકે નહિ.

સામાન્ય ધર્મનું વર્ણન બધાએ કર્યું છે એ ગતાવવા માટે હું
 પહેલાં કુરાનની સાક્ષી આપુ છું કુરાનમાં કહ્યું છે કે -

‘લા તો અજેવો કલકુલા’

અર્થાત્ હે મુહમ્મદ ! દુનિયાને વિશ્વાસ આપી દે કે, અલ્લાની
 દુનિયાને કોઈ સતાવે નહિ !

હવે જોવાનું એ છે કે, અલ્લાનાં સંતાનો કોણ છે? શું હિન્દુઓ
 અલ્લાના સંતાનો નથી? જો કેવળ મુસલમાનો જ અલ્લાનાં સંતાનો

મજાતને નવસેવ સત્યમક્તોવ પવ વ

સ્વેયુ દાર્મ્યુ મનોપાઃ શોન વિચાનસ્યિતા

તાત્ત્વગ્રાન નિતિદ્વા ન ધર્મઃ સાધારણો વૃષ ।

પણુ ના ત્રણ મનને કહે કે કે, " હે ! સગવડ હુ મનુ ।
માનના સામાન્ય ધર્મ કહું છું, જે આ પ્રમાણે છે — અહા સખતી,
મનુષ્ય કરવું, તપ કરવું, સત્ય બોલવું, ક્રોધ ન કરવો, પોતાની
સ્ત્રીમા સતોષ માનવો, પતિન ગેહવું, વિદ્યાધ્યયન કરવું, દામા સખતી
અને કોઈની સાથે દૈર ન આવવું એ મનુષ્યમાત્રનો સામાન્ય ધર્મ
છે. " આ ધર્મનું જે ઘરમા પાલન થતુ નથી, તે ઘરમાં હાહાકાર
મચી જાય છે.

આ માનવધર્મની વ્યાખ્યા થઈ. હવે કોઈ કદાચ એમ કહે
કે, અમે જન્મથી મનુષ્ય તો છીએ જ તો પછી અમારે આ
સામાન્ય ધર્મને પાળવાની શી જરૂર છે ? આ તો જે વૃક્ષની છાયામા
તમે બેસા છો તે જ વૃક્ષને કાપવા જેવી જ વાત છે ! આમ કહેનારે
વિચારવું જોઈએ કે, તેમની પોતાની રક્ષા પણ ધર્મદ્વારા થઈ
રહી છે. માનો કે તમારી માતા સાધારણ ધર્મનું પાલન ન કરતા
તમારો જન્મ થતાં જ બહાર ફેંકી દેત તો શું તમારું જીવન ટકી
શકત ? માતામા સાધારણ માનવધર્મ હતો એટલે જ તેણે તમારું
પાલન કયું અને તમારું જીવન ટકી શક્યું ! આમ હોવા છતાં
તમે માનવધર્મની શી જરૂર છે એમ કહો છો ? જીવનમાં વસ્ત્ર અને
ભોજનની જેટલી જરૂર છે તેથી વિશેષ માનવધર્મની જરૂર છે.

તમારું લગ્ન થયું હશે ! તમે કેવી સ્ત્રી ચાહો છો ? જે તમને
અનુકૂલ વર્તે તેવી સ્ત્રી ચાહો છો કે પ્રતિકૂલ ચાલે એવી ? બધા
પોતાને અનુકૂલ વર્તે એવી સ્ત્રી ચાહે છે પણ જે સ્ત્રી પોતે સાધારણ

જલુએ હતો કે અહીં સંકટ છે હતા તેને એમ જ વિચાર્યું કે
વચ્ચના સમયે નરે બચાવી આપે તેવું એ જ ઈ છે સંકટ આવે
૫ જે ત્યારે મારું મરવું માનશે

આ પ્રમાણે વિચાર કરી ડાન પણ ત્યાં કમુનરોની સાથે ગયો
કમુનરોએ જોખાના ત્યાં તો ખાધા પણ બધાના પગ જાળમા
પ્રસાદ મળ્યા ૧૧ ન સંક્રાયા ત્યારે બધા કમુનરો પેના જુવાન
કમુનરને દપમે આપવા લાગ્યા તે જાનુ મરવું માન્યું નહિ
બને બચાને જાળમા દસા યા જાનએ ત્યાં કમુનરોને સાતન
આપવા મુકે જે થવાનું હતું તે થકુ દવે તેને દાન ન આપતા
જાળમાથી નીઘરાનો રસ્તો શોધે દપમે આપવાથી કાલ આપણું
નહિ વડા!

જાપશમપાતન્તીનામ્ હિતાડપિ યાતિ હનુતામ્ ।

માતૃવધા હિ ઘત્સસ્ય સ્થમીભવતિ વધન ॥

યારે આપણે માથે આવી પડે છે ત્યારે નિરાશી પણ થયું
કામ થઈ જાય છે આ સાધારણ નિરાશ છે આ કમુન નો વિચાર
આપણને દસાવવાનો નહિ પણ આપણને બધાને જોજન મમે એ
હતો પણ એમા જાનક આ આપણે આવી પગે એના એનો
જે દાન દવે એને દે દેરાથી આપે કાલ છૂતી તો સંક્રાયા
નથી, માટે તેને દપમે આપવાથી શો લાભ?

જાળના લોક જીનને દપમે આપવાનું રવારે જાય છે આ
ખરામ છે તે ખરામ છે એમ ખીનજોને કહે છે પણ પોતાનામા
કંઈ કંઈ ખાની છે તેનો વિચાર સરખા પણ કરતા નથી એ
એક લેખના જોયું હતું કે એક વ્યક્તિ બારણ તો ખૂબ લાખા
લાખા આપે છે પણ પોતે બનિચારના દોષથી મુજબ રહી સંક્રા
નરી બધા લોકોથી યુ સુધાર થઈ શકે ખરો!

નગરોએ જ્યાં ક્યુતરોને કંપું કે, એને ઉપાત્તમ ન આપતાં આ નગરમળી એ રૂઢી મકામ એનો વિચાર કરે. આ મામળી જ્યાં ક્યુતરો કરે ત્યાં જાય છે, આપ ન એનો કોઈ ઉપાય બતાવે. નગરોએ કંપું ન, “મારું કંપું તો જ્યાં માનસોને? જ્યાં કહેવા લાગ્યા કે, પહેલાં આપનું કરેનું ન માન્યુ તેનું કરું કદાચ અત્યારે ભોગવડ પડે છે. દરે આપનું કહેનું અવશ્ય માનીશુ અને આપ કહેશો તે પ્રમાણે કરીશું.”

સંકટ પાણુ ગિજ્ઞાનો બોધપાઠ આપે છે. રાગરોએ કંપું કે, જ્યાં એકમત યદ્ય મત્તો તો સંકટથી મુક્ત યદ્ય શકાય. જો એક પણ ક્યુતર જુદો રહે તો સંકટથી મુક્ત યદ્ય શકાય નહિ માટે જ્યાં હળીમળી એક સાથે ઉડે અને આ જાળને પણ સાથે ઉપાડે તો જાળથી પણ છૂટી શકશે.

આજે ભારતમાં કુમંપ છે અને તે જ કારણે પારધીઓ ભારતની મજા માણી રહ્યા છે. જો કુમંપ ન હોય તો ભારત કોઈની જાળમાં ફસાઈ પડ્યો ન રહે.

જ્યાં ક્યુતરો હળીમળી એક સાથે જાળને લઈ આકાશમાં ઉડ્યા. પારધી ક્યુતરોને ઉડતાં જોઈ તેની પાછળ દોડ્યો અને વિચારવા લાગ્યો કે, હું તો આ ક્યુતરોને જાળમાં ફસાવવા ચાહતો હતો પણ આ તો મારી જાળને જ લઈ ગયાં અત્યારે તો આ જ્યાં ક્યુતરો એક મતના છે એટલા માટે નીચે પડતા નથી, પણ જ્યારે તેમનામાં કુમંપ પડશે ત્યારે તેઓ જ્યાં નીચે પડશે આ પ્રમાણે વિચાર કરી પારધી પાછળ પાછળ દોડવા લાગ્યો. પારધીને પાછળ દોડતો જોઈ રાગ જ્યાં ક્યુતરોને કહેવા લાગ્યો કે, જુઓ! પાછળ આપણો શત્રુ આવી રહ્યો છે, માટે પરસ્પર લડશો નહિ અને એમ પણ વિચારશો નહિ કે જ્યાં ઉડ્યામાં પોતાના

દમ્ભા આ દારો અનાસ્ત્રા દનાં, કે મર્યા દોષ આપેતિ આવી પડે
તો આમ દાર્યો અનાસ્ત્રા નીકળી ગયા. કમુતરોને લોધ તે એકદમ
દમ્ભા ભગમ મળે.

હિરણ્યકના દર આગળ આવી ચિત્રગ્રીવે કહ્યું કે, મિત્ર હિરણ્યક !
અનાસ્ત્રા નીકળે તં તો તમારો મિત્ર શું. મિત્રનો અનાસ્ત્રા ઓળખી
હિરણ્યક અનાસ્ત્રા નીકળ્યો અને ચિત્રગ્રીવને કહેવા લાગ્યો કે, તુ આવી
પુદ્ધિમાન હોવા છતાં જળમા કેમ દસાધ ગયો ! મનએ જવાબ
આપ્યો કે, એ તો કાળની અપિહારી છે. મનએ એમ ન કહ્યું કે
આ કમુતરોએ મારું કહ્યું માન્યુ નહિ એટલે જળમા દસાધ ગયો.
હિરણ્યક આ માંગળી ચિત્રગ્રીવ મિત્રની જળા કાપવા તેની પામે
આપ્યો. પણ ચિત્રગ્રીવે કહ્યું કે, મિત્ર ! પહેલાં આ મારા સાથીઓનાં
અધન તોડ. ચિત્રગ્રીવ ધારત તો પહેલાં પોતાનાં અધનો તોડાવી
શકત પણ તેણે તેમ ન કરતાં પોતાના સાથીઓનાં અધન તોડવાનું
હિરણ્યકને કહ્યું. હિરણ્યકે કહ્યું કે, મિત્ર ! હું તો અહુ નાનું પ્રાણી
છું. મારાથી આટલા અધાના અધનો કેમ કાપી શકાશે ? મારા
દાંત પણ એટલા અધા મજબૂત નથી કે અધાના અધનો તોડી શકું
માટે પહેલાં તારા અધનો કાપી આપુ. પછી જો મારા દાંતમા
શક્તિ હશે તો ખીજનાં અધનો પણ તોડી આપીશ.

હિરણ્યકે આમ કહ્યું પણ ચિત્રગ્રીવે એ વાતનો સ્વીકાર ન કર્યો.
નીતિ તો એમ કહે છે કે :—

આપદર્થે ધન રક્ષે-દારાન્રક્ષેઽનૈરપિ ।

આત્માન સતત રક્ષે-દારૈરપિ ધનૈરપિ ॥

ભાવાર્થ—આપદ વખતે ધનની રક્ષા કરવી અને ધન ખોઈને પણ
સ્ત્રીની રક્ષા કરવી; પરંતુ આત્માની રક્ષા વખતે દારાની કે ધનની ખોટ
પણ જોવી નહી જ્યારે નીતિ આમ કહે છે તો પછી ચિત્રગ્રીવે

નિત્ય તો વિચારવું કે, હું પદેલાં માગ બધોતો ન
રાખતાં માગ આપીતોનાં મનનો કાપતાનો આગ્રહ શા માટે કરું
છું તે નિઃશય :—

જાતિદ્રવ્યગુણનાદ્ય ચ સામ્યમેષાં મયા સદ્ ।
મત્પ્રભુત્વફલં વૃદ્ધિ કદા કિં તદ્ ભવિષ્યતિ ॥

હે ! મિત્ર ! જાતિથી તો હું પણ કયુતર છું અને તેઓ પણ
કયુતર છે. દ્રવ્યથી તેમને પણ જે પાંખો છે અને મને પણ જે
પાંખો છે. ગુણની દૃષ્ટિએ પણ અમે સમાન છીએ. તેમ છતાં તેઓ
મને રાજા માને છે તો તેનો તેમને શા લાભ ?

આજે બળીયાના જે ભાગ એમ કહેવામાં આવે છે શુ રાજા
પણ જે ભાગ લેનારો હોય છે ? વાસ્તવમાં જે એમ કહે છે તે
બળવાન નથી, પણ પોતાના ભોગે જે પોતાના આશ્રિતોની રક્ષા
કરે છે તે જ સાચો બળવાન છે.

ચિત્રગ્રીવે કહ્યું કે, મિત્ર ! બ્યારે હું રાજા છું તો રાજા તરીકે
આશ્રિતોની રક્ષા કરવી એ મારું કર્તવ્ય છે કે નહિ ? એટલા માટે
મિત્રતાના સબધે માગ આશ્રિતોનાં બધનો તોડી મારા બધનો
તોડવાની તારી ફરજ છે. મિત્ર ! મારા આશ્રિતોનાં બધનો પહેલા
તોડી મારા આ ભૌતિક શરીરના ભોગે પણ મારા યશશરીરની
રક્ષા કર. આ ભૌતિક શરીર તો નાશવાન છે પણ યશશરીર
અવિનાશી છે. માટે હે ! મિત્ર ! આ અવિનાશી યશશરીરની રક્ષા
માટે આ ભૌતિક શરીરના ભોગે પણ મારા આશ્રિતોના બધનો
તોડી તેમની રક્ષા કર

આજના વૃદ્ધો પણ સ્વાર્થમાં કુબેલા છે અને તેથી યુવાનો
પણ અમને વૃદ્ધોની શી ગરજ છે એમ કહે છે.

વ્યાખ્યાન : પ્રાર્થના *

પ્રાર્થના

કુંડ જિનરાજ વ એસો, નરિ કોઝ દેવ તો જૈસો, ।
નિલોચનાય વ કટીએ, હમારી બાંહ દંડ ગહિએ; ॥ કુંડ ॥

શ્રી કુંડુનાથ ભગવાનની આ પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે પરમાત્માની પ્રાર્થના કેવીરીતે કરવી જોઈએ એ વિષે જ્ઞાનીઓ અને ભક્તોએ પોતાના હૃદયગત ભાવો વ્યક્ત કરી જનતાની સમક્ષ અનેક માર્ગો બતાવ્યા છે. તેમ છતાં બધા લોકો સરળ રીતે પ્રાર્થના કરી શકે એ માટે કોઈ સાધારણ નિયમ હોવો જોઈએ. મહાત્મા જ્ઞાનીઓ અને ભક્ત લોકો ગમે તે રીતે પ્રાર્થના કરે, તેમનો માર્ગ તેમના પોતાના માટે સુલભ અને સરળ હોઈ શકે પણ જન સાધારણ માટે એમનો માર્ગ સરળ હોઈ શકે નહિ । એટલા માટે સાધારણ જનતા માટે ભગવાનમાં તન્મય થવાનો સરળ માર્ગ કયો છે તે જોવું જોઈએ. આ પ્રકારની જીજ્ઞાસા ધણા લોકોને થાય છે. જો કે આજે કેટલાક લોકોને તો પરમાત્માના નામથી ચીક ચડે છે અને ઈશ્વર તો બહુ જ ઉપાધિ કરનારો છે એમ કહે છે. અજ્ઞાનને

* રાજકોટ દશા શ્રીમાળી વણીક ભોજનશાળામાં સાં ૧૯૬૨ના આવળ શની ૧૫ ને ગીવાગ્ના રોજ પ્રજ્ઞયશ્રીએ આપેલું બહેન વ્યાખ્યાન

નિર્મળાત્મા એ તારું તેમની પ્રાર્થના વિના જીવનનથી શેષરૂ' દુઃખ અને એન કષ્ટ છે, તારું નો પ્રત્યક્ષ જીવોપયોગી જણાય છે, પણ તે તારા પ્રત્યક્ષ દેખાતા નથી, આવી દુઃખમાં ધ્રુવર છે અને 'જ્ઞાનને માટે તેમની પ્રાર્થના કરવા ઉપયોગી છે એમ અને કેવીરીતે માની જાતીએ ?

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં જાનીઓ જણાવે છે કે, તમારી ચર્મ-ચક્ષુઓથી પરમાત્મા જોવામાં આવતા નથી એથી થુ થુ ! ચર્મચક્ષુ મિત્રાય હૃદયચક્ષુ પણ છે અને તે દ્વારા પરાક્ષ વસ્તુ જણી નકાય છે અને તે ઉપર વિશ્વાસ ડરી શકાય છે । પરમાત્માની પ્રાર્થના વિગે જાનીઓ પણ એમ જ કહે છે કે, તમે ચર્મચક્ષુઓ ઉપર જ આધાર રાખો નહિ પણ અમારી વાત ઉપર વિશ્વાસ રાખો ! તમે નાનપણમાં ઘણી વસ્તુઓને જોઈ હોતી નથી પણ માતાના કહેવા ઉપર વિશ્વાસ રાખવાથી તમને લાભ થયો કે હાનિ થઈ ? જ્યપણમાં તમે કદાચ સાપને પણ સાપ માનતા નહિ હો, પણ માતાના કહેવા ઉપર વિશ્વાસ રાખવાથી તમે સર્પને સર્પ માની શક્યા અને સર્પના ડંશથી પણ દૂર રહી શક્યા ! જ્યારે માતાના કથન ઉપર વિશ્વાસ રાખવાથી તમને લાભ થયો, સર્પના ડંશથી બચી શક્યા—તો જેઓમાં માતાના જેવી દયા રહેલી છે એ જાનીઓ ઉપર વિશ્વાસ રાખવાથી તમને હાનિ કેવી રીતે થશે ? જાનીઓ ઉપર વિશ્વાસ રાખવાથી તમને હાનિ નહિ પણ લાભ જ થશે । એટલા માટે જાનીઓ જ્યારે એમ કહે છે કે પરમાત્મા છે, અને તેમની પ્રાર્થના કરવાથી જીવનમાં શાન્તિ મળે છે, તો તેમના કથન ઉપર વિશ્વાસ રાખો તેથી તમને હાનિ નહિ પણ લાભ જ થશે.

પરમાત્મા પ્રત્યે વિશ્વાસ કેમ સ્થિર રહેતો નથી ? એવા પ્રશ્ન ઘણાને થાય છે તો એના ઉત્તરમાં જાનીઓ કહે છે કે, સાધનની

નદનુજાનો મમાંગ ચતુર્માસ જે અને જે દિવાદાગ એ ગુણેની પ્રાપ્તિ થાય છે તે ક્રિયાનું નામ 'ચર્ચ' છે. આ પ્રમાણે જે ગુણે અને જે માનવોદ્ધાન આત્માનો નાશાત્કાર થાય તે અહચર્ચ કહેવાય છે.

ન્યાયોક્તિમાં જતુરસામીને કહે છે કે, "અહચર્ચ, તપનિયમ, જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, સમ્યક્ત્વ અને વિનયનું મૂળ છે. જે પ્રમાણે વૃક્ષમાં યડ, ઝાળી, ફળ-ફુલ-પાંદડા વગેરે હોય છે પણ એ બધાનો આધાર તો મૂળ જ હોય છે. મૂળ છે તો તેના આધારે વૃક્ષ શકેકુંચે છે, પણ જો મૂળ જ ન હોય તો વૃક્ષ પણ ટકી શકતું નથી. આ જ પ્રમાણે અહચર્ચ પણ બધી ઉત્તમ ક્રિયાઓનું મૂળ છે જ્યાં અહચર્ચ છે ત્યાં જ બધી ઉત્તમ ક્રિયાઓ પાર પડી શકે છે." શુભ ક્રિયાઓમાં પહેલા તપ જતાવવામાં આવ્યું છે પણ એ તપ પણ અહચર્ચ વિના સાર્યક સિદ્ધ થતું નથી. કહ્યું છે કે:—

તપો વૈ વ્રહ્મચર્યમ્—ઉપનિષદ

અર્થાત—અહચર્ચ એ જ તપ છે. જે તપમાં અહચર્ચને સ્થાન નથી, વાસ્તવમાં તે તપ જ નથી; કારણ કે જ્યારે મૂળ જ નથી તો વૃક્ષ ક્યાંથી હોય ! અહચર્ચ એ તપનું મૂળ છે. આ જ પ્રમાણે નિયમ, જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, સમ્યક્ત્વ, વિનય વગેરેનું પણ મૂળ અહચર્ચ છે. યમ-નિયમમાં પણ અહચર્ચ પ્રધાન છે. યમ અર્થાત મહાવ્રત અને નિયમ અર્થાત ત્યાગ-પ્રત્યાખ્યાન. જે પ્રમાણે પર્વતોમાં હિમાલય પર્વત પ્રધાન છે. તે જ પ્રમાણે યમનિયમમાં પણ અહચર્ચ પ્રધાન છે.

આપે કહાવ્ય હિમાલય પર્વત ન પણ જોયો હોય પણ તેને કારણે તમને જે સુખશાન્તિ મળ્યા રહી છે તેનો વિચાર કરો તો તેના ઉપકાર આગળ તમારું માથું નીચે નમી જશે આ જ પ્રમાણે

માનવી જાતના જ નથી. જ્યારે ભૂમધ્યરેખાની ભાગ્ય જ નથી તો પછી તો ક્યાંના ક્યાં જવાના આવે છે અને તે શા માટે જવાના આવે છે ! આવે નાતે એમ કહેવામાં આવે છે કે, ભૂમધ્યની રેખા ગળાગળા વિના-નેની ક્યાંના ક્યાં વિના-આગળ કામ જ આવી શક્ય નથી.

આ જ પ્રમાણે પૂર્ણ અહ્યારીને ગંધી શક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે, તેને કોઈ શક્તિ પાડી મેંડેની નથી. ભયે તે શક્તિ પ્રત્યક્ષ દેખાતી ન હોય પણ તેની પાછળ શાસ્ત્રની કંપના હોય તો એ કંપનાને માનવામાં તમને કાંઈ નુકશાન નથી. ભયે તે કથન કંપનાયુક્ત હોય તો પણ જો તમે એ કંપનાને દૃષ્ટિમાં રાખી તે તરફ ગતિ કરો તો તમને લાભ જ થશે ! જેમ રેખાગણિતમાં ભૂમધ્યરેખાને માનવાથી જ કામ ચાલે છે તે જ પ્રમાણે અહ્યાર્યમાં પણ પૂર્ણ અહ્યાર્યનો આદર્શ માનવો આવશ્યક છે. પછી ભયે તે આદર્શ કંપનાનો જ કેમ ન હોય !

આ પૂર્ણ અહ્યાર્યની વાત થઈ. હવે અપૂર્ણ અહ્યાર્ય કેવું હોય છે અને અપૂર્ણમાંથી પૂર્ણમાં કેમ જઈ શકાય એ વિષે વિચાર કરીએ.

જ્ઞાનીઓ કહે છે કે, સમસ્ત ઇન્દ્રિયો ઉપર કાબુ રાખવો અને વિષયભોગમાં ઇન્દ્રિયોને પ્રવૃત્ત થવા ન દેવી એ પૂર્ણ અહ્યાર્ય છે, અને વીર્યની રક્ષા કરવી તે અપૂર્ણ અહ્યાર્ય છે. આજે અહ્યાર્યની સીમા વીર્યરક્ષા સુધી જ માનવામાં આવે છે પરંતુ વાસ્તવમાં સમસ્ત ઇન્દ્રિયો અને મનને વિષયો તરફ જવા ન દેવાં એ જ પૂર્ણ અહ્યાર્ય છે. વીર્યરક્ષા તો અપૂર્ણ અહ્યાર્ય છે. આ અપૂર્ણ અહ્યાર્યનું પાલન કરીને પૂર્ણ અહ્યાર્યમાં પણ પહોંચી શકાય છે.

ચીજું દ્રવ્ય અભયર્થ છે. શારીરિક શક્તિ વગેરેને માટે જે અભયર્થ પાત્રન કરવાનાં આવે તે તે દ્રવ્ય અભયર્થ છે. આ દ્રવ્ય અભયર્થની શારીરિક શક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે. કહ્યું છે કે :—

વ્રજચર્યપ્રતિષ્ઠાયાં વીર્યલાભઃ ।—યોગસૂત્ર

દ્રવ્ય અભયર્થના પાત્રનથી વીર્યની રક્ષા થાય છે. જેમનામાં વીર્ય હોય છે તે વીર્યવાન કહેવાય છે.

આજે દેશમાં રોગ, શોક, દરિદ્રતા વગેરે જ્યાં ત્યાં જેવામાં આવે છે તે બધાનું મૂળ કારણ કેવળ વીર્યનાશ છે. આજે નકામી યીજની માફક વીર્યનો દુરુપયોગ કરવામાં આવે છે. વીર્યમાં કેટલી બધી શક્તિ રહેલી છે એ ન જાણવાને કારણે જ લોકો વિષયભોગમાં વીર્યને નષ્ટ કરી રહ્યા છે અને તેમાં જ આનંદ માની રહ્યા છે. અને જ્યારે સંતાનોત્પત્તિ વધારે થાય છે ત્યારે ગભરાઈ જાય છે સંતાનો વધારે થવાથી તે લોકો ગભરાઈ તો જાય છે, પણ તેમનાથી મૈથુનનો ત્યાગ થઈ શકતો નથી. ભારતીયોને માટે આ વાત બહુ જ વિચારણીય છે. ભલે પરદેશના લોકો અભયર્થનું મહત્ત્વ જાણતા ન હોય, કે માનતા ન હોય, પરંતુ ભારતમાં તો એવા એવા મહાન અભયારીઓ પેદા થયા છે કે જેમણે અભયર્થદ્વારા મહાન શક્તિને પ્રાપ્ત કરી જગતને એવી શિક્ષા આપી છે કે, આ અભયર્થના માર્ગે ચાલવાથી જ માનવસમાજનું કલ્યાણ થવાનું છે અભયર્થ એ કલ્યાણનો માર્ગ છે એ જાણવા છતાં વિષયભોગમાં જ આનંદ માનવામાં આવે અને જ્યારે સંતાનો પેદા થાય છે ત્યારે તેના નિરોધ માટે કૃત્રિમ ઉપાયોનો ઉપયોગ કરવામાં આવે એ ઘોર અન્યાય છે. વીર્યને વ્યર્થ વેડેશી નાખવા જેવો ખીન્ને કોઈ અન્યાય નથી.

ભાવની કિન્નરે કે, મારે ફર તિર્થાન અને જગતનુ ક્યાણ
 રંગારંગે ગન! તમે કહેમા ન, આ પ્રમાણે ભાવના કરવાથી શો
 સામ? પણ ભાવના ભાવનાથી પણ જરૂર જ સામ થાય છે. તમે કોને
 જે અર્ધી બેઠા જે તેમાં તમને જુદાં જુદાં સ્વપ્નો આવતાં હશે.
 તેનું શું કારણ? તેનું એ જ કારણ છે કે, જધાની ભાવના જુદી
 જુદી હોય છે. એ તો તમે માળો જ છો કે, જેવી ભાવના હોય
 છે, સ્થાન પણ તેવું જ આવે છે. આ જ પ્રમાણે મંતાનના વિષયમાં
 માતાપિતાની જેવી ભાવના હોય છે, સંતાનના વિચારો પણ
 તેના જ થાય છે, અને જે પ્રમાણે ભાવનાથી સ્વપ્નનું નિર્માણ થાય
 છે, તે જ પ્રમાણે ભાવનાથી મંતાનોનાં વિચારોનું અને કાર્યોનું
 નિર્માણ થાય છે નીચ વિચાર કરવાથી શું ખરાબ સ્વપ્ન આવતું
 નથી! આવે જ છે, આ જ વાત સંતાનના વિષે પણ સમજો.
 સંતાન વિશે તમે જેવી ભાવના ભાવશે આગળ જતાં સંતાન પણ
 તેનાં જ બનશે, એટલા માટે સંતાન વિષે તથા તમારા પોતાના
 વિષે બ્રહ્મચર્યની જ ભાવના ભાવો.

બ્રહ્મચર્યનો ખીન્ને નિયમ ભોજનના વિવેક વિષે છે. કેટલાક
 લોકો એમ સમજે છે કે જે ખાનપાનમાં આનંદ આવે તે જ
 ભોજન છે, પણ આ ભૂલ છે. બ્રહ્મચારીના ભોજનમાં અને
 અબ્રહ્મચારીના ભોજનમાં ઘણું અંતર હોય છે. ગીતામાં રજોગુણી,
 તમોગુણી અને સંતોગુણીનું ભોજન જુદું જુદું બતાવ્યું છે. વૈદિક
 શાસ્ત્રમાં પણ બ્રહ્મચારીનું ભોજન જુદું બતાવ્યું છે, પણ આજે
 ઘણાય લોકો જીભને વશ થઈ ભોજનના ગુલામ બની રહ્યા છે!
 ને તમે તમારી જીભ ઉપર પણ કાણ મેળવી શકશો નહિ તો
 આગળ કેમ વધી શકશો! વિદ્યાભ્યાસ અને શાસ્ત્રશ્રવણનું ફળ
 એ જ છે કે ખરાબ કામોમા પ્રવૃત્તિ ન કરવી, પણ આજે ખાન-

નિહિત નૂને રાત નિશ્ચિત ગજના ગંગી ત્યાં
 નાચવું તે હસામ ડોઢર મારને તે વસ ક્યાં,
 ને ન્યાયના દાવાર ન્યાયાધીશ પણ દુઝને વ્યાં.
 રિયાત તારી ક્યાં કહી સારને તેં તો વસ ક્યાં.
 બૂઝો તને કું દોષ દેતાં તું જિવારી શું કરે,
 ત્યાં તલસત્તા જન અંધ યજ્ઞે દોષ લઈ કુરે પડે
 સપ્ત છછેડયો સૂતેલો તો કરડતાં વાર શું ?
 છેડી તુંને વળની પરી ત્યાં દોષ તુજ લગાર શું ?

ચારે તરફ ઘોર અંધકાર પથરાએલો છે અને એ અંધાધૂંધીમાં
 લોકો અલીતલી ભટકી રહ્યા છે. કોઈ માણસ નાગણને માળા
 સમજી ગળામાં પહેરે અથવા ઘરમાં સંઘરી રાખે તો તે માણસ
 હજી અંધકારમાં પડેલો છે એમ કહી ન શકાય? તમે કહેશો કે, એવો
 કયો માણસ હશે કે, જે ઝેરીલી નાગણને પોતાના ઘરમાં સંઘરી
 રાખે, પણ હું પૂછું છું કે શું આ નાગણની માફક ઝેરીલી નથી ?
 જે સમયે પ્રભુની પ્રાર્થના કરવાની હોય છે અને પોતાનો દૈનિક
 કાર્યક્રમ ગોઠવવાનો હોય છે તેવા સમયે ચાનો જાપ કરવો ક્યાકુધી
 યોગ્ય છે તેનો વિચાર કરો ! તમે કહેશો કે, આ તો લાલ પહોંચાડે
 છે તો તમે કોઈ દાકતરને પૂછી જુઓ કે, આ લાલ પહોંચાડે છે
 કે હાનિ પહોંચાડે છે ? જે ચાનો ગુલામ હશે તે દાકતર ભલે ચાને
 સારી કહે બાકી ચાની કોઈ પ્રશંસા કરતું નથી જ્યારે ગરમાગરમ
 આ બાળકોના પેટમાં જતી હશે ત્યારે બાળકોની ધાતુઓને ફેટલી
 બધી હાનિ પહોંચતી હશે ! અને ધાતુ ક્ષીણ થવાથી ફેટલા બધા
 રોગો પેદા થતાં હશે ! જે ચાથી થએલી હાનિનો ઇતિહાસ જોવામાં
 આવે તો ઘણું રહસ્ય જાણવામાં આવે. આજે ચૂડેલનો વહેમ તો
 લોકોમાંથી ઓછો થવા પામ્યો છે પણ આ આ ચૂડેલ એવી છે કે

આજે આમ અને એવું ખાનપાન પણ એક મનુષ્ય થઈ ને એ એક જોડો પાળાયેને પોતાની માથે જ બોજન કરવા નાંદે બેભારે છે અને કંઈ છે ન, પાળાયેને સાથે એમાડ્યા વિના બોજન ન થાયે! પણ તે દસી એટલું વિચારતા નથી કે, જે બોજનમાં મરી-મગાડો વાપરવામાં આવ્યો છે, જે બોજન ગરિષ્ઠ છે અને જે બોજન વચારે તામિડ છે એ આજકોને માટે કેમ ચોગ્ય કહી શકાય! એમાં બોજનથી તો આજકોની ધાતુઓનો ક્ષય થાય છે.

આ જ પ્રમાણે સ્ત્રીઓએ પણ ખાનપાનમાં વિવેક કેળવવાની જરૂર છે. સંધ્યા અને વિધવા, વિવાહિતા અને કુમારી સ્ત્રીઓએ પણ બોજનમાં વિવેક રાખેલો જોઈએ. ખાન-પાનનો વિવેક ન રાખવાને કારણે તથા ભાવના શુદ્ધ ન રાખવાને કારણે આજની કુમારિકાઓ નાની વયમાં ઋતુમતી બની જાય છે અને પછી તેમના સંતાનો નિર્જળ પેદા થાય છે. એટલા માટે બ્રહ્મચર્યની ભાવના કુમારિકાઓમાં પણ ભરવી જોઈએ આજના માતાપિતા પોતાના પુત્ર-પુત્રીઓને “તારા માટે કેવી વહુ લાવીએ,” કે “તારા માટે કેવો વર લાવીએ” વગેરે વાતો કહી પોતે પ્રેમ કરે છે એમ માને છે પણ વાસ્તવમાં આવા ખોટા પ્રેમદ્વારા તેઓ પુત્ર-પુત્રીઓમાં નાનપણથી ખરાબ સરકારો પાડે છે. આજે સ્ત્રીઓતુ અધિક મરણ પ્રસૂતિગૃહમાં થાય છે તેનું કારણ નાની ઉંમરે સગર્ભા થવું એ પણ છે.

પ્રસવવેદના વધવામાં પુરુષોનો અત્યાચાર પણ એક કારણ છે. મન ઉપર કાળુ ન રાખવાથી તથા ખાનપાન વગેરેનો વિવેક ન રાખવાથી જ આવી ખરાબ સ્થિતિ પેદા થવા પામી છે! આજે જે કેટલાક લોકો ધનવાન છે તે લોકો એમ વિચારે છે કે, અમે તો મોજ કરીએ! જો સ્ત્રી મરી જશે તો ખીજી સ્ત્રી ક્યાં મળતી નથી!

તે સમયે જ્યારે ગાનના સ્વાદ એટલા માટે તેમણે પંચજાને નેત્રાંગી તથા પંચજા નહિ, પણ જનતાનું જીવન નવી શકે તેની નવી પ્રકારની જાણ પણ યાચનાદિ એવી ખાદી કરાવતાવી. જાણીપ્રખ્યાતિસૂચના કરે છે કે, જાગરાન યજ્ઞમનાથે જે કરાવતાવી તે ગ્રાણદિયદુષ્ટાણ અર્થાત-જનતાના દિત માટે જતાવી. ભગવાન પંચજાને એક પ્રકારનું તોડાન માનતા હતા એટલા માટે તેમણે એ કરાવતાવી નહિ પણ જનતાના જીવનનો નિર્વાહ સારી રીતે થઈ શકે એવી ખાદી કરાવતાવી.

કહેવાનો ભાવાર્થ એ છે કે, પહેરવેશમાં પણ વિવેક રાખવાની જરૂર રહે છે. માત્ર પહેરવેશ અને ચમકીલાં પહેરવેશ પહેરનારની ભાવનામાં પણ અંતર હોય છે. જે લોકો મીઠાનાં ચમકીલા વસ્ત્ર પહેરે છે તેઓ ખાદી પહેરી જુઓ તો તેમને જણાશે કે, વાસ્તવમાં વસ્ત્રની સાથે ભાવનાનો કેટલો બધો સંબંધ છે. કદાચ કોઈ કહે કે, કેટલાક ખાદી પહેરનારાઓ પણ લુચ્ચા અને નકારા હોય છે. તો આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ કે, સાધુવેશ ધારણ કરનારાઓમાં પણ કેટલાક લોકો ખરાબ નથી હોતા શું ? સાધુઓમાં કોણ સારો અને કોણ ખરાબ છે તેનો નિર્ણય જેમ કરો છો તેમ ખાદી પહેરનારાઓમાં પણ સારા-નરસા માણસનો નિર્ણય કરી શકો છો. કોઈ ખાદી ધારણ કરનારો માણસ લુચ્ચો કે ખરાબ હોય એથી કાંઈ બધા ખાદી ધારણ કરનારાઓ ખરાબ કે લુચ્ચા છે, એમ કહી શકાય નહિ. કહેવત છે કે, 'દેશનંતી કાસી અને સાદાઈ આઝાદી' અર્થાત દેશનથી બંધન વધે છે અને સાદાઈથી આઝાદી મળે છે. એટલા માટે વીરરક્ષા માટે સાદાઈ ધારણ કરી પોશાક પહેરવામાં ધ્યાન રાખવું પરમાવશ્યક છે.

વીર્યાનાશનું એક કારણ 'એક જ ઓરડામાં એક જ પથારી ઉપર બી-પુરુષે શયન કરવું' એ પણ છે એક જ મકાનમાં એક જ પથારી

જગતનુ ડયામુ કર્યો. ગંગકુમારનો વિચાર પદેત્રાં અભયર્ષ પાળ-
વાનો ન હતો પણ તેમણે વિચાર્યું કે, ત્યાંસુધી હું અભયર્ષ પાળતો
નથી ત્યાંસુધી પિતાની ઇચ્છાની પૂર્તિ થઇ શકતી નથી. એટલા
માટે પિતાની ઇચ્છા પાળવા માટે તેમણે આજીવન અભયર્ષનું
પાલન કર્યું આ કથા ઉપરથી પિતાનો ધર્મ શું છે અને પુત્ર
શું કર્તવ્ય છે તે પણ જાણી શકાયો.

સત્યવતી જેનું બીજું નામ મત્સ્યગંધા કે ચોજનગંધા છે તેને
જોઇ રાજા શાન્તનુએ તેની સાથે વાતચીત કરી નિશ્ચય કર્યો કે, એ
કન્યા સર્વોત્કૃષ્ટ હોવાથી તેની સાથે વિવાહ કરી તેને પોતાની રાણી
બનાવવી; પણ પોતાના એ નિશ્ચયને પાર કેવીરીતે પાડવો એ વિશે
વિચાર કરવા લાગ્યા. રાજાએ તે કન્યાને પૂછ્યું કે, “તું કોની પુત્રી
છો?” કન્યાએ ઉત્તર આપ્યો કે, “હું સુદાસની કન્યા છું.”

રાજા હુકમ કરી સુદાસને પોતાને ત્યાં બોલાવી શકતો હતો,
પણ કેવળ હુકમ કરવો એ તો બુદ્ધિનુ કામ છે, હૃદયનું કામ તો
ધર્મનો વિચાર કરવો એ છે. શાન્તનુ રાજા ધર્મનો વિચાર કરી,
પોતે યાચક બની સુદાસની પાસે ગયો. તેને દાતા બનાવ્યો અને
રાજા પોતે યાચક બન્યો. હવે અન્ન એ જોવાનું છે કે, કન્યાના
પિતાનું શું કર્તવ્ય છે! સુદાસ એમ વિચારી શકતો હતો કે, જો
હું મારી કન્યા રાજાને આપીશ તો મારો વૈભવ પણ વધશે અને
હું ધનવાન પણ થઇ જઇશ, પણ તે પ્રસોભનમાં પડતાં કન્યાનું બ
ભાવિ હિત જોયું અને રાજાએ કન્યાની માંગણી કરવા છતાં તે
રાજાને કહ્યું કે, “હું આપને મારી કન્યા આપી શકું એમ નથી.
આપનો પુત્ર ગંગકુમાર બહુ વીર છે. રાજ્યનો માલિક તો તે
બનશે અને મારી કન્યાને જો પુત્ર થાય તો તેને રાજ્ય મળે નહિ
અને અહીંતહી તેમને ભટકકુ પડે એટલા માટે હું મારી કન્યાને

મંગલની દ્રષ્ટિએ તને પણ મારા માતૃપિતા (અન્ન) ગતો છે. 'જ્યા તમે આ મંગલના વિષે મારા પિતાને ના કેમ પાડી' સુદામે ઉત્તર આપ્યો કે, એ મંગલમા તમે જ ગાથક કારણ છો! જે તમે એની પ્રતિજ્ઞા કરે કે સત્યવતીનો પુત્ર જ રાજ્યાધિકારી અત્યે નો મંગલની સાથે મારી કન્યાનો વિવાહ કરતી આપવામાં મને કોઈ પ્રકારની આપત્તિ નથી.

સુદાસનું કથન સાંભળી ગંગકુમાર વિચારવા લાગ્યા કે, વાસ્તવમાં આજે યજ્ઞનો સમય છે લોકો યજ્ઞનો અર્થ કેવળ અગ્નિમાં લી હોમનું એટલો જ કરે છે પણ વાસ્તવમાં યજ્ઞ એટલે શું! એને માટે હૃદયમાં આવ્યું છે કે:—

શ્રોત્રાદીનીન્દ્રિયાન્યન્યે સંયમાગ્નિષુ જુહતિ ।
 શબ્દાદીન્વિષયાનન્ય ઇન્દ્રિયાગ્નિષુ જુહતિ ॥
 સર્વાણીન્દ્રિયકર્માણિ પ્રાણકર્માણિ ચાપરે
 આત્મસંયમયોગાગ્રૌ જુહતિ જ્ઞાનદીપિતે ॥

આજે શ્રોત્રાદિ જ્ઞાનેન્દ્રિયને હું પિતાના હિત માટે યજ્ઞમાં સમર્પણ કરું છું. “હે! કાન! તેં ઘણીવાર સાલબ્યું છે કે, ગંગકુમાર યુવરાજ છે પણ હવે એ કથનને પિતાના હિતની આગમાં સમર્પણ કરું પડશે અને સત્યવતીનો પુત્ર યુવરાજ છે એ કથન સાંભળવામાં જ આનંદ માનવો પડશે. હે! આંખો! આ રાજસી પોશાક જેઠ આનંદ માનતી હતી પણ હવે એ ધમ્મજાને યજ્ઞમાં હોમી લાઇને રાજ તરીકે જેવામાં આનંદ માનવો પડશે. હે! જીભ! તું પણ તારા વિષયો તરફ નિર્મમત્વ કેળવી લે કારણ કે તારા વિષયોને પણ હું પિતાના હિતના હોમમાં હોમી દઇશ. હે! મસ્તક! તું ઘણા દિવસો સુધી ઉન્નત અને અણુનમ રહેલ છે પણ હવે સત્યવતીના

મોંઘળી મુઠ્ઠામાં કંઈ જ નાહ્યો કે, “નાસ્તમાં આપ વીરપુરુષ છો ! આપના જેવી બીજા પ્રતિભા કોઈ બીજો કરી શકે નહિ ! પણ હું બૂઝો ! આપનો પુત્ર પણ આપના જેવો જ પરાક્રમી થશે. આપ તો રાજ્ય કર્યો નહિ પણ આપનો પુત્ર મારી પુત્રીના પુત્રને રાજ્ય ઉપર બેસતા ક્યાંથી દેશે ? તે તો એમ કહેશે કે, રાજ્ય તો મારા પિતાના અધિકારમાં છે એટલા માટે રાજ્યનો સ્વામી હું છું. મારા પિતાએ રાજ્ય ન કર્યું તેથી મું થયું ? પણ રાજ્યના ઉત્તરાધિકારી તરીકે હું મારો અધિકાર શા માટે છોડી દઉં ? આ પ્રમાણે આપનો પુત્ર મારી પુત્રીના પુત્રને રાજ્યગાદીએ બેસવા ન દે એટલા માટે હું મારી કન્યાને આપના પિતાને આપી કેમ શકું ?”

જે લોકો પોતાની કન્યાનો વિક્રય કરી દે છે તેમણે સુદાસના કથન ઉપર વિચાર કરવો જોઈએ કે, એક સાધારણ માણસ પણ પોતાની પુત્રીના અધિકારની રક્ષા માટે આટલા ઉત્તમ વિચારો રાખે છે, તો પછી તમારે તમારી પુત્રીના અધિકાર વિષે કેટલા ઉત્તમ વિચારો રાખવા જોઈએ !

સુદાસનું આ કથન સાલળી ગગકુમારે કહ્યું કે, “તું કીક કહે છે. તને મારા ભાવિ સંતાનનો ભય રહે છે પણ જો હું વિવાહ જ ન કરું તો સંતાન ક્યાંથી થશે ! એટલા માટે હું દેવ, ગુરુ અને ધર્મની સાક્ષીએ પ્રતિજ્ઞા કરું છું કે, હું જીવનપર્યંત વિવાહ જ કરીશ નહિ. આજીવન બ્રહ્મચારી રહીશ.”

ગગકુમારે તો વિવાહ કરવાનો પણ ત્યાગ કર્યો પણ આજે એથી વિપરીત વિવાહ કરીને પણ નૈમિત્તિક લગ્નસંબંધ જોડવામાં આવે છે, પણ યુરોપમાં તો એમ કહેવામાં આવે છે કે, “વિવાહ કરી બંધનમાં શા માટે પડવું જોઈએ ! વિવાહ કરવો એ તો સ્વેચ્છાએ બંધનમાં પડવા જેવું છે !” આ પ્રમાણે કહી ત્યા

વ્યાખ્યાન : સંતતિનિયમન *

‘સમુદ્રવિનય’ સુત શ્રી નેમીશ્વર, જદવ દૂલકો ટીકો, ।
રતનકુખ ધારણી ‘સિવાદેવી,’ તેહનો નન્દન નીકો; ।
શ્રી જિન મોહનગારો છે, જીવનપ્રાણ હમારો છે ॥ ૧ ॥

શ્રી અરિષ્ટનેમિનાથ ભગવાનની આ પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે. આજે મને જે વિષય ઉપર બોલવાનું કહેવામાં આવ્યું છે તે વિષય ભગવાન અરિષ્ટનેમિની પ્રાર્થનામાં જ જોઈ રહ્યો છું.

મહાપુરુષોએ સંસારની દશા સુધારવા માટે જે આચરણ કર્યું છે અને જે માર્ગે તેઓ ગયા છે તે માર્ગે આવવા માટે તેઓ આખી દુનિયાને આજ્ઞાહન કરી ગયા છે કે, “હે! જગજીવો! કાળની વિચિત્રતા અને વિપરીતતાને કારણે તમારી સામે એવી એવી પરિસ્થિતિ ઉપસ્થિત થશે કે, તે સ્થિતિમાં થું કરવું તેની તમને સૂઝ પડશે નહિ પણ તમે લોકો અમારા આચરણને દૃષ્ટિમાં રાખી, જે માર્ગે અમે ચાલ્યા છીએ, તે માર્ગે તમે ચાલશો, તે માર્ગને છોડી બિલટા માર્ગે જશો નહિ, તો તમારું કલ્યાણ જ થશે,

* રાજકોટ દશા શ્રીમાળી વણીક ભોજનશાળામાં સં' ૧૯૯૨ના આસો વદી ૧૦ ને રવીવારના રોજ પૂજ્યશ્રીએ આપેલું બહેર વ્યાખ્યાન

કોઈ એવી માન્યતા પ્રચલિત થઈ છે કે, આ ગરીબ ભારત ઉપર સંતાનોની વૃદ્ધિ થતી એટલે ભારસ્વરૂપ છે; આ ભારથી ભારત જાળાવવા માટે એવો ઉપાય જોઈતો ઝાઝામાં આવ્યો છે કે, સંતાનો ઉત્પત્તિરચનાને જ નાબૂદ કરી નાંખવામાં આવે તો પછી સંતાનોત્પત્તિ યથે કેવી રીતે ?

આ ઉપાયને સંતતિનિયમન કે સંતતિનિરોધ કહેવામાં આવે છે. આ જ વિષય ઉપર મને થોડું કહેવાને માટે કહેવામાં આવ્યું છે. આ વિષય ઉપર મારો વધારે અભ્યાસ કે મારું અધ્યયન નથી પણ સમાચાર પત્રો અને ફેટલાંક પુસ્તકોદ્ધારા જાણી શકાય છે કે, ફેટલાંક સોલોનુ એવું કયન છે કે, વધતી જતી સંતતિનો અટકાવ કરવા માટે શસ્ત્ર કે ઔષધદારા સ્ત્રીઓની જનનશક્તિનો નાશ કરી નાંખવામાં આવે, તેમના ગર્ભાશયનું ઑપરેશન કરી નાખવામાં આવે, કે તેમના ગર્ભાશયને શક્તિહીન બનાવી નાંખવામાં આવે કે જેથી સતતિ પેદા થઈ શકે જ નહિ ! આ પ્રમાણે સતતિનો નિરોધ કરવાની આવશ્યકતા તેઓ એટલા માટે જણાવે છે કે :—

“અત્યારે દુનિયામાં બેકારી વધી રહી છે અને બેકારીના ભારથી દુનિયા ઘ્યાઈ રહી છે. આવી અવસ્થામાં વિશેષ ખર્ચ વધારવું ઉચિત કેમ કહી શકાય ? અને સતતિ વધવાથી ખર્ચ પણ વધે છે. સત્તાનો પેદા થાય છે ત્યારે પણ ખર્ચ થાય છે અને તેના ખાનપાન, તથા શિક્ષાદિ માટે પણ ખર્ચ કરવું જ પડે છે બ્યારે પોતાનું કે પોતાની સ્ત્રીનું પેટ ભરવું પણ મુશ્કેલ થઈ રહ્યું છે તો પછી સંતતિને પેદા કરી ખર્ચમાં વધારો કરવો એ તો આર્થિક સંકટને વધારવા જેવું છે આર્થિક સંકટને કારણે દુખ પણ વધી જાય છે એટલા માટે સ્ત્રીઓની જનનશક્તિને નષ્ટ કરી સત્તાનોત્પત્તિને રોકવામાં આવે તો કોઈ પ્રકારનું દુઃખ જ રહેવા પામે નહિ !”

જનતામાં ને રોગ કેસાય છે ને રોગથી જનતાને ડેનીરીને અચરસી નેનકમે' ને મિત્રોભાઈ એક મિત્ર કહ્યું કે, "આમાં આગાના ઝાડનો મો અપગાય છે! જાઃ શુ કરી રાકે" તેના કળકાગ જનતાની ને હાનિ થઈ રહી છે તે હાનિથી જનતાને ગયાવવાનો ભાર બુદ્ધિમાન લોકો ઉપર છે, એટલા માટે બુદ્ધિમાનોએ એવો મોછ ઉપાય શોધવો નેનકમે કે, જેથી આ મુદર ગણાતુ જાડ પણ નષ્ટ ન થાય અને તેનાં કળકાગ જનતાની ને હાનિ થઈ રહી છે તે હાનિ પણ ન થાય." "

બીજા મિત્રે કહ્યું કે, "હું એક એવી રાસાયણિક દવા જાણુ છું કે, જે દવા આ વૃક્ષના મૂળમાં રેડવાથી વૃક્ષમાં ફળ જ આવવાં બધ થઈ જશે અને એ રીતે બધો ઝગડો પણ મટી જશે. તે દવાના પ્રયોગથી તે વૃક્ષમાં ફળ જ આવશે નહિ એટલે લોકો તે કળ ખાવા પામશે નહિ અને તેથી લોકોની હાનિ પણ થશે નહિ।"

ત્રીજા મિત્રે કહ્યું કે, "વૃક્ષમાં ફળ જ આવવા ન દેવા એ સ્વાભાવિકતાનો જ નાશ કરવા બરાબર છે. આમ કરવાથી તો આંખાના ઝાડનું નામ પણ રહેવા પામશે નહિ! એટલા માટે એ ઉપાય ઠીક જણાતો નથી."

ચોથા મિત્રે કહ્યું કે, "હું એક એવો ઉપાય જતાવુ છું કે, જે ઉપાયદ્વારા વૃક્ષમાં વધારે ફળ નહિ આવે પણ જેટલાં ફળોની આવશ્યકતા હશે તેટલાં જ ફળો આવશે બાકીનાં ફળો નાશ પામશે"

પાંચમા મિત્રે કહ્યું કે, "એથી શું લાભ થશે? જે ફળો વૃક્ષ ઉપર આવશે તે તો હાનિ કરનારાં જ આવશે ને? તે પણ નિઃસત્ત્વ અને બરાબર જ હશે ને? તો પછી એ ઉપાયથી દુનિયાને શું લાભ થશે! હું એક એવો ઉપાય જાણુ છું કે, જે ઉપાયદ્વારા આ વૃક્ષ

દ્વારા થઈ રહ્યો છે, ખર્ચનો બાર વધી રહ્યો છે અને બેઠારી વધી જવાને કારણે સંતાનો પણ દુઃખ પામી રહ્યા છે.

આજના સુધારકો જેઓ પોતાને દુનિયાના અને મનુષ્ય-સમાજના હિતીથી માને છે, તેઓ આ વાત સમજ્યા અને એ વાતનો નિકાલ લાવવા માટે ઉપાય વિચારવા લાગ્યા.

એક કહે છે કે, “અને વિજ્ઞાનદ્વારા એવો ઉપાય શોધ્યો છે કે, જે ઉપાયદ્વારા મનુષ્યશ્રી વૃક્ષ તો સારું રહે, તેના સુખસૌંદર્યને હાનિ ન પહોંચે અને સાથે સાથે તેગની ઉપર અતિ સંતતિશ્રી બોલે પણ પડે નહિ. એના માટે ગર્ભાશયને જ શસ્ત્ર કે ઔષધના પ્રયોગથી નષ્ટ કે શક્તિહીન કરી દેવામાં આવે કે જેથી સંતતિ જ પેદા થવા ન પામે.”

સંતતિનિયમન માટે એક તો ગર્ભાશયને જ શક્તિહીન કરી દેવાનું કહે છે. બીજો કહે છે કે, આગ કરવાથી તો મનુષ્યજાતિનો જ વિનાશ થઈ જશે. એટલા માટે આ ઉપાયને જ કામમાં લાવવો તે ઠીક નથી. આ ઉપાયનો ઉપયોગ તો આવશ્યકતાથી વધારે સંતાનો થતાં હોય ત્યારે જ કરવો જોઈએ.

આજના સુધારકો વધતી જતી સંતતિને રોકવા માટે આને જ એક અંતિમ ઉપાય માને છે. ઘણા લોકોને આ ઉપાય પસંદ પણ પડ્યો છે અને તેઓ આ ઉપાયનો પ્રચાર પણ કરે છે. એવું પણ સાંભળવામાં આવ્યું છે કે, સરકાર પણ આ ઉપાયના પ્રચારમાં સહાયતા આપી રહી છે.

લોકો એમ વિચારે છે કે, “આ ઉપાયના પ્રયોગથી અમારા ત્રિપથલોગને પણ બાધા પહોંચશે નહિ તથા અમારા ઉપર સંતતિનો

આજે જે દષ્ટિએ મંત્રાનિયમનને માટે ઉપાય કામમાં ક્ષેત્રમાં આજે જે અથવા એ ઉપાયને માટે માનવામાં આવે છે એનું જાણિ પશ્ચિમમાં તેનાં એમ જ કરી ગયાય ન, એ નાશનો માર્ગ છે.

તેમને એમ વિચારે છે કે, વિષયભોગ છોડી શકાતો નથી. આ વિચારને કારણે વિષયજ્ઞાનમાયી સ્ત્રીનો સંગ કરવામાં આવે છે. સ્ત્રીનો મંગ કરી વધારેમાં વધારે વિષયભોગ સેવવામાં આવે એવી ઇચ્છા હોદ્દા કરે છે અને આ ઇચ્છાની પૂર્તિ માટે મદનવર્ધક ગોળા, યાકુતી ગોળા આદિ જીવનભ્રષ્ટ કરનારી કામોત્તેજક યીજોનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. અત્યારે વિષયભોગની લાલસા એટલી બધી વધવા પામી છે કે, જીવનભ્રષ્ટ કરનારી કામોત્તેજક યીજોનાં વિસાપનોનો તો અટકાવ તો કોઈ કરતું નથી અને જીવંતું સંતતિને રોકવા માટે કૃત્રિમ ઉપાયોનો પ્રચાર કરવામાં આવે છે.

કહેવાનો ભાવાર્થ એ છે કે, સ્ત્રીનો સંગ કરવાથી કામવાસના જાગે છે અને તેથી ક્રોધ પેદા થાય છે કારણ કે જેઓ કામભોગમાં બાધા જોઈ કરે છે તેની ઉપર ક્રોધ આવે એ સ્વાભાવિક છે કામભોગને કારણે જ સંતાનો ઉપર પણ ક્રોધ આવે છે અને પોતાનાં સંતાનોને પણ શેતાનરૂપે માનવામાં આવે છે. એટલું જ નહિ પણ સંતાનો ખર્ચમાં વધારો કરે છે અને કામભોગમાં બાધા જોઈ કરે છે માટે સંતાનો જ પેદા ન થાય એવાં ઉપાયો ચોજવામાં આવે છે. પણ જે વાતને દષ્ટિમાં રાખીને આજે સંતાનો પ્રતિ ક્રોધ કરવામાં આવે છે, તેમના પ્રતિ દ્રોહ કરવામાં આવે છે અને તેમની ઉત્પત્તિનો નાશ કરવામાં આવે છે એ દષ્ટિ ઉપર જોડો વિચાર કરવામાં આવે તો જણાશે કે, આ દષ્ટિએ તો વૃદ્ધો કે જેઓ કાંઈ કામ કરી શકતા નથી એટલે ભારણ હોવાથી તેમનો પણ નાશ કરવાની વૃત્તિ પેદા થશે. અને જે પ્રમાણે સંતાનો પ્રતિ

જિવંતો નવરૂપે પ્રાપ્ત થાય છે તે પ્રમાણે જહો રૂપિ પડ
જિવંતો નવરૂપે ક રાત્રી જાગતા પદા થયા આ જ પ્રમાણે
જાગે એમ વિચારણ કે આ ના પતિ જવ આપ્ત અને આપા
કે રૂપ કે એક મા માટે ન આ રૂપ આત ન થાય કે ના
રૂપ નુરૂપ થા ન કે રાત્રી ન આપ આ જ પ્રમાણે જાગતા પડ
જાગેને અતરૂપ કે અરૂપ ન હી તેના નાસ રાત્રી છે ન
કે આ પ્રમાણે રૂપ કે આરવનો જ ઉપાસ ખમ્બ ના થી
મથક કે સત્યનિયમનના કામના વારવાર આપ કે ન જ
ઉપાસ આ કે પુ રાત્રી ના કે રાત્રી ના પત નાવવાના
જરૂર પડીને અદિનાના પડ ન કે થા અને ન કે આ ન
કે રૂપ કે કે કે પડ ન જા જ આપા ન

કે રાત્રી આરવ એ છે કે કોરૂપી નનોડ પદા થઈ ના આપ
અનુન પદા થયા આપ આ નાના છે કે પતિપતિ છે કે માતાપિતા
કે એક વિવર રહેતા નથી પડી ના ખમ્બે થી કન નવી રૂપા
અને પાનાના વિરપખાનના માત્ર કન નિરેખ અને ખમ્બ ના ન કે ન
રૂપિ રહે છે આ પ્રમાણે નમોદી પતિ નટ થયા નુક ખટ
રૂપે અને પડીને વિનાસ જ થયા વિરપખાનની રાધાના કારણે
આ પ્રમાણે અનથ પડ આ થાય છે

સત્યનિયમન નાટ રાત્રી પ્રમાણના ઉપાસ વિચારણા
જાગ છે પડ આ ઉપાસના વિષ આપા અને પડ વિચારી થો
કે નાનાના કા ખુ ન આપા અજાણ્ય આપરણ કરવાના
અરે છે એરથા ખાટ અને રાજકિયાથી અજાણ ન કે સત્યન
પેદા થયા ન કે ના નાસ કેટલા અપારે રાજકિયાના
સત્યનિયમ ઉપાસિ રાત્રી રૂપ કે અને આ પ્રમાણે સત્યને ક્રી
કારણ રહેથી રાજા નાસ કરવાના આપ કે રૂપે કે ને રૂપ

એન પાપ મળી શકે કે એ સંતાનો વૂર્ણા વર્ગમાં છે કે અવિનીત છે તો એનો પાપ નાગ કરતાં તોકો અચકાગે નહિ ! આ પ્રમાણે સંતતિનિયમનને માટે કરવામાં આવતાં કૃત્રિમ ઉપાયોને કારણે ઘોર અનર્થ ફેલાવા પામશે અને સંસારમાંથી દયાભાવનો હાસ થવા પામશે.

કદાચ કોઈ કહે કે, કોઈ પેદા થએલ સંતાનને મારી નાંખવાં એ તો પાપ છે અને અમે તો સંતતિનિયમનને માટે કેવળ ગર્ભાશયનું ઑપરેશન કરવાનું જ કહીએ છીએ જે પાપરૂપ નથી !

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં જણાવવાનું કે, માનો કે કોઈ એક માણસ એક નૌકામાં કે જેમાં અનેક માણસો બેઠેલાં છે તેમાં કાણું પાડી રહ્યો છે. તે નૌકામાં બેઠેલાં માણસોને તો મારતો નથી કેવળ નૌકામાં કાણું પાડે છે. આ ઉપરથી નૌકામાં કાણું પાડનાર માણસ નૌકામાં બેઠેલાં માણસોને મારતો નથી એમ કહી શકાય નહિ. જો એમ કહી શકાય તો પછી ઉત્પત્તિસ્થાનને નષ્ટ કરી પોતાના વિષય-ભોગ ચાલુ રાખવામાં હત્યા કરવામાં આવે છે એમ કેમ કહી શકાય નહિ ? આ સિવાય બ્યારે મનુષ્યની પરોક્ષ હિંસાથી ઘૃણા થશે નહિ પણ જાણી જોઈને જ તેમની હિંસા કરવામાં આવશે તો પછી પ્રત્યક્ષ હિંસાથી પણ ઘૃણા થશે નહિ અને તે પણ કરવામાં આવશે.

હવે કોઈ એમ કહે કે, તો પછી વધતી જતી સંતતિનો અટકાવ કેવી રીતે કરવો જોઈએ ! જો સંતતિનું નિયમન કરવામાં ન આવે તો શું કુતરાંનાં ગણડીયાંની માફક સંતતિનો વધારો કરતાં જ જહું શુ ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં સૌથી પહેલાં અમે એ જ કહીએ છીએ કે, વિષયવાસનાને સદાને માટે જ શા માટે શાન્ત કરી દેવામાં ન આવે ! કામવાસનાને વધારવામાં જ શા માટે આવે અને શા

બગવાન નેગિનાયે પણ સંસારની સમજા અભયર્થનો આદર્શ ઉપરિચિત્ત ઝોં દત્તો. તેઓ સંતતિનિયમનના ઉપાયો પણ જાણતા હતા અને બગવાન પુત્રો પણ ઉત્પન્ન કરી શકતા હતા તેમ છતાં તેઓ અભયર્થને જ સારું સમજતા હતા અને એટલા જ માટે તેમણે વિવાદ ન ઝોં પણ મસારની સામે અભયર્થનો આદર્શ ઉપરિચિત્ત કર્યો. આ જ પ્રમાણે જો તમે પણ વિવાદ ન કરો પણ અભયર્થનું જ પાલન કરો તો શુ વાઘો છે! જો તમે અભયર્થનું પાલન કરો તો પછી સતતિનિયમનનો કોઈ પ્રશ્ન જ પેદા થવા પામતો નથી.

આ ઉપરથી કોઈ એમ કહે છે કે, અમે ભીષ્મ કે ભગવાન અરિષ્ટનેમિની માફક અભયર્થનું પાલન કરી શકીએ નહિ એટલા માટે વધતાં જતાં સંતાનોનો નિરોધ થાય એવો ઉપાય બતાવો? આના માટે મેં પહેલાં આંખાનું જે ઉદાહરણ આપ્યું છે તેને જુઓ. જે પ્રમાણે આંખાનું ઝાડ પણ સારું રહે, તેને ફળો પણ આવશ્યકતાનુસાર આવે અને તે ફળો સુદર તથા બધાને લાભકારી થાય તેને માટે જે ઉપાય આગળ વિચારવામાં આવ્યો હતો તે જ પ્રમાણે સંતતિ વિષે એવો કોઈ ઉપાય છે કે નહિ. તેનો વિચાર કરો. જો કોઈ એવો ઉપાય છે તો પછી એ ઉપાયને કામમાં ન લેતાં શસ્ત્ર કે ઔષધના પ્રયોગદ્વારા ગર્ભાશયને નષ્ટ શા માટે કરવામાં આવે?

સૌથી સારો ઉપાય તો એ છે કે, તે માટે પૂર્ણ અભયર્થનું જ પાલન કરવામાં આવે પરન્તુ જો એમ બની શકે એમ ન હોય તો ન્યાસુધી પોતાનામાં પોતાની સ્ત્રી અને પોતાનાં સંતાનોને પાળવાની શક્તિ ન આવે ત્યાં સુધી અભયર્થ પાળવાનો નિયમ હોવો જોઈએ. અથવા ન્યાંસુધી પતિપત્નિમાં સંતાનોનું પાલન કરવાની શક્તિ નથી ત્યાંસુધી સંતાનોની ઉત્પત્તિ નહિ કરતા અભયર્થનું પાલન કરવું જોઈએ. અથવા બે ચાર સંતાનો થયા બાદ સતોષ માની વિષયસેવનથી નિવૃત્ત થઈ અભયર્થમાં પ્રવૃત્ત થવું જોઈએ.

બીજા અને ભગવાન નેમિનાથ જેવા અભયારીનો ઉચ્ચ આદર્શ છે એ ભાવનામાં “ વિષયભોગને કાચુમા રાખી શકાતો નથી ” એવી દુર્ભાવનાનું મૂત ક્યાંથી ધુસી ગયું તેની કાંઈ ખગર પડતી નથી. “ અભયર્યનું પાલન કરવું એનું મુસ્કેન્ન છે, માધુ થયા વિના અભયર્યનું પાલન થઈ જ શકતું નથી અને ગૃહસ્થજીવનમાં અભયર્યનું પાલન કરવું શક્ય નથી.” આ પ્રકારની માન્યતા તદ્દન બુઝભરેલી છે જો મનોગળ મનખૂત હોય તો પૂર્ણ કે નૈષ્ઠિક અભયર્યનું પણ પાલન થઈ શકે છે અથવા વિવાહ કરીને પણ ગૃહસ્થજીવનમાં અભયર્યનું પાલન થઈ શકે છે. અભયર્યના પાલનથી કશું નુકશાન થતું નથી, લાલ જ થાય છે. કહ્યું પણ છે કે:—

બ્રહ્મચર્યપ્રતિષ્ઠાયાં વીર્યલાભ:—યોગસૂત્ર

અર્થાત—અભયર્યનું પાલન કરવાથી વીર્યનો લાભ થાય છે; અને વીર્યશક્તિ સુરક્ષિત રહે છે. નૈષ્ઠિક અભયર્યનું પાલન કરવાથી પણ વીર્યલાભ થાય છે અને વિવાહ કરીને અભયર્ય પાળવાથી પણ વીર્યલાભ થાય છે. આથી વિરુદ્ધ વિષયભોગને કાચુમા લાવી જ શકાતો નથી એવી જ ભાવના ભાવનામાં આવે અને એ દુર્ભાવનાને કારણે શસ્ત્ર-પ્રયોગાદિકારા સંતતિનો નિરોધ કરવામાં આવે તો તેથી પોતાની તથા બીજાની ઘણી હાનિ થવાનો સંભવ રહે છે.

કેટલાક લોકો એમ કહે છે કે, અભયર્યનું પાલન કરવાથી શરીરમાં રોગ પેદા થવા પામે છે! પણ અભયર્યનું પાલન કરવાથી કોઈને રોગ પેદા થયો હોય એવું અત્યારસુધી કોઈવાર સાંભળવામાં આવ્યું નથી તેમ તેનું ઉદાહરણ પણ જોવામાં આવ્યું નથી આથી વિપરીત જે લોકો વિષય હોય છે તેઓને જ રોગ પેદા થયેલો નજરે પ્રત્યક્ષ જોવામાં આવે છે. અભયર્યથી રોગ પેદા થતો નથી પણ વીર્યલાભ જ થાય છે.

પણ તમારા હૃદયનાથી કામજોગને કાચુમાં ગણવો અમંસવ જેનું છે એ વાતને કાઢી નાંખો તો તમને પણ વિધવજોગને કાચુમાં ગણવામા જગપણ મુશ્કેલી જણાશે નહિ !

હનુમાનની કથા

મર્યાદિત અન્નચર્યાનું પાલન કરી, પેદા કરવામાં આવેલાં સંતાનો કેમાં જળપાન હોય છે તેને માટે હનુમાનની કથા ઉપર વિચાર કરો. લોકો હનુમાન અમને જળ આપશે એમ માની હનુમાનની પૂજા કરે છે પણ શું હનુમાનને તેજ કે સિદ્ધર ચક્રાવવા માગતી જ જળની પ્રાપ્તિ યદ્ય જશે ? હનુમાનને જે જળ મળ્યું હતું તે બ્રહ્મચર્યાના પ્રતાપથી જ મળ્યું હતું. તે શીલના જ પુત્ર હતા. પવનજી મહાસુંદરી સતી અંજનાની સાથે વિવાહ કરી તેને ઘેર લાવ્યા પણ અંજના પ્રતિ તેમના હૃદયમાં થોડો મંદેહ પેદા થઈ જવાને કારણે પવનજીએ અંજનાને છોડી મૂકી અને પોતાના મનને વશમાં રાખ્યું. અંજના પણ સમજી ગઈ કે, પતિને મારા વિષે સદેહ પેદા થયો છે અને એ જ કારણે મનને વશમાં રાખી મારાથી દૂર રહે છે. અંજનાએ આ વાતને લક્ષ્યમાં રાખી પોતે પણ મનને વશમાં રાખવાનો નિશ્ચય કર્યો.

અંજનાની દાસીએ એકવાર અંજનાને કહ્યું કે, પવનજી તમારા માટે પતિ નથી પણ પાપી છે, કારણ કે પતિ હોય તો કાંઈ પોતાની સ્ત્રીને આમ છોડી મૂકે !

અંજનાએ જવાબ આપ્યો કે, દાસી ! તું મારા પતિની નિંદા કર નહિ. તે સાચા ધર્માત્મા છે. તે રાજપુત્ર છે અને અનેક કન્યાઓ સાથે વિવાહ પણ કરી શકે છે તેમ છતાં કેવળ મારા માટે તેઓ મનને કાચુમાં રાખી રહ્યા છે. મારા પાપને કારણે તેમને

પોતાના માટે નો એમ કરે છે કે, અને પુરુષ સ્ત્રીએ એટલે ગમે તે કરીએ, પણ આ એકપક્ષીય વાત છે એટલા માટે એમ કહીએ સ્ત્રીએ કે, સ્ત્રી અને પુરુષ-બંનેએ સીસાનું પાલન કરવું જોઈએ. માનવમાં પુરુષને માટે સ્વદારસંતોષ અને સ્ત્રીને માટે સ્વપતિસંતોષ મત ગતારામાં આવે છે. જો પુરુષો સ્વદારસંતોષમતનું પાલન કરે તો સ્ત્રીઓ સ્વપતિસંતોષમતનું પાલન કેમ નહિ કરે? પૂર્ણ અઘાચર્યનું પાલન ન થઈ શકે તો પણ આ મતનું જરાજર પાલન કરવામાં આવે અને સ્ત્રીપુરુષ સંતોષપૂર્વક મર્યાદિત જીવન ગાળે તો પણ સંતતિનિયમનના પ્રશ્નનો ઉકેલ થઈ શકે એમ છે.

બાર વર્ષ બાદ સુદને માટે જતાં પવનકુમારે જંગલમાં પડાવ નાંખ્યો. ત્યાં રાતના વખતે ઝાડ ઉપર એક ચક્રવાકી રોતી હતી. પવને પોતાના ગિન પ્રહસ્તને આ પક્ષી શા માટે રુવે છે તેનું કારણ પૂછ્યું. પ્રહસ્તે કહ્યું કે, “રાતના વખતે ચક્રવાક અને ચક્રવાકીનો વિયોગ થઈ જાય છે અને એ વિયોગદુઃખને કારણે આ ચક્રવાકી રોધ રહી છે.”

પવનકુમાર પ્રહસ્તને કહેવા લાગ્યા કે, “જ્યારે આ ચક્રવાકી કેવળ એક રાતના વિયોગદુઃખથી આટલો બધો કલ્પાંત કરી રહી છે, તો પછી મારી પત્ની કે જેને બાર વર્ષ થયા મેં છોડી મૂકી છે તેને કેટલું બધું દુઃખ થતું હશે! મને તેના પ્રતિ સદેહ પેદા થયો હતો અને તે કારણે મેં તેનો ત્યાગ કર્યો હતો.”

પ્રહસ્તે પવનકુમારને પૂછ્યું કે, “તે સતી તરફ આપને શો સંદેહ પેદા થયો હતો? તમે મને અત્યાર સુધી એ વિષે વાત કોઈ દિવસ કરી નહિ. વાત કરી હોત તો આપના સંદેહનું નિવારણ હું કરી આપત !”

પવનકુમારે પોતાનો સદેહ પ્રહસ્તને કહી સંભળાવ્યો. પ્રહસ્તે જવાબ આપ્યો કે, “તે તો સતી છે. તેના તરફ તમારો સંદેહ

જાણે જ માન મુજબ સીમાં ન હતો. દુઃખિનાનાં મુજબ મારું ગણતા નથી. મારા પતિ એવા મદાપુરના અને વીર છે કે તેમણે પિતાને મુકમાં જતા ન દેતાં પોતે પુરમાં ગયા નેઓ એના વીરપુરુષ છે અને મારા પાંચી યજ્ઞચર્ચનું પાતન કરી રહ્યા છે. એટલા માટે જો એવા સન્મરિન વીરપુરુષની છત નહિ થાય તો કેવી છત થશે ?”

આ પ્રમાણે અંજના અને તેની દાસી વચ્ચે થએલી વાતચીત પવનકુમારે શાંતચિત્તે સાંભળી અને સાંભળીને તે ગળગળા થઈ પ્રહરતને કહેવા લાગ્યા કે, “હે મિત્ર! મેં આ સતીનો બહુ જ અપરાધ કર્યો છે; એટલા માટે તેને કેવીરીતે મળવું !”

પ્રહરતે જ્યુ કે ‘થોડીવાર રાહ જુઓ !’ આ પ્રમાણે કહી પ્રહરતે અંજનાના ઘરનું બારણું ખખડાવ્યું. બારણાને કોઈ ખખડાવતું જોઈ તે જોરથી બોલી ઉઠી કે, “એ કોણ દુષ્ટ છે કે, જે કુમારને બહાર ગએલા જોઈ અત્યારે આવ્યો છે ? જે કોઈ હોય તે અહીંથી જલદી ચાલ્યા જાઓ નહિ તો તારું મૃત્યુ થઈ જશે.”

પ્રહરતે જવાબ આપ્યો કે, “બીજું કોઈ નથી. બીજો કોણ અત્રે આવવાની હિમત કરે ! એ તો પવનકુમાર છે અને તેમની સાથે હું તેમનો મિત્ર પ્રહરત છું.” આ સાંભળી અંજના પ્રસન્ન થઈ પણ તેણીએ ખાત્રી કર્યા વિના ઘરનાં બારણાં ખોલ્યાં નહિ, પણ પહેલાં પ્રકાશદારા બારી વાટે ખાત્રી કર્યા બાદ જ તેણીએ ઘરનું બારણું ખોલ્યું.

અંજનાએ અર્ધ-પૂર્ણ વડે પવનકુમારની આરતી ઉતારી અને પછી ‘મેં તમને બહુ કષ્ટ આપ્યું છે’ એમ કહેવા લાગી.

પવનકુમારે અંજનાને કષ્ટ આપ્યું હતું કે અંજનાએ પવનકુમારને કષ્ટ આપ્યું હતું ! વાસ્તવમાં તો પવનકુમારે જ અંજનાને

અનન્યતા આ ઉપાયથી મંત્રતિનુ નિયમન થશે. જે મંત્રતિ
યોગે ને પદ નાન્ય અને મયમ થશે અને તમે પણ સંગત સ્ત્રી
ગદગા.

અનન્યતા કે ઔપચના પ્રયોગદ્વારા મંત્રતિનુ નિયમન કરવાથી
પાતાની દાનિ થવાની સાથે પરંપરાએ પીગ્નતી પણ દાનિ થશે.
આ મિત્રાવ વર્તમાન સમયમાં સ્ત્રીપુરુષની સમાનતાનો પ્રશ્ન ઉભો
થવા પામ્યો છે; તો સ્ત્રીઓ તરફથી કદાચ એવો પ્રશ્ન પણ ઉભો
થવા પામે કે, સંતતિનિયમન માટે અમારા ગર્ભાશયનું શા માટે
ઔપચરજન કરવામા આવે ! પુરુષોને જ શસ્ત્ર કે ઔપચના પ્રયોગદ્વારા
એવા શા માટે બનાવવામાં ન આવે કે તેમની દ્વારા મંત્રાનોત્પત્તિ જ
થઈ ન શકે ! તેમની ઉત્પાદક શક્તિને જ નાશ શા માટે કરી
દેવામા ન આવે ! જે કૃત્રિમ સંતતિનિયમનના ઉપાયોને કારણે
ભવિષ્યમાં આવી ભયંકર સ્થિતિ ઉભી થવા પામે, એ ઉપાયોને
પહેલેથી કામમાં ન લેવા એ જ ઉચિત છે. કદાચ સરકાર પણ
સંતતિનિયમન માટે એવા કૃત્રિમ ઉપાયોને કામમાં લેવાનો કાયદો
કરે તો પણ સરકારના એ કાળા કાયદાને માનવો કે નહિ ! એ તો
તમારી ઇચ્છા ઉપર જ આધાર રાખે છે. જો તમારી દૃષ્ટિએ પણ
સંતતિનિયમનના કૃત્રિમ ઉપાયો અનુચિત છે તો એ ઉપાયોનો
ત્યાગ કરો અને સંતતિનિયમન માટે બ્રહ્મચર્યનો અમોઘ ઉપાય
કામમા લો તો તેમાં તમારુ, સમાજનુ અને દેશનુ કલ્યાણ રહેલું છે

વિવાહની એ બેમાં કોઈ નમ્દ મગરૂર ન ગણવો જોઈએ ગાંધીજી આવી પહેરના મન્ટે જે કાંઈ કહે છે તેની વિરુદ્ધ જૈનદષ્ટિએ આ દલીલ કુત્રામાં આને છે. આપણે તો અત્રે ગાંધીજીના કથન ઉપર આને આ દલીલ ઉપર તટસ્થ રહીને વિચાર કરવાનો છે.

એમ કહેવામાં આવે છે કે, ખાદીમાં જૂ પડે છે અને ખાદીને ધોવા માટે વધારે પાણી વાપરવું પડે છે, પરંતુ આ રીતે આગંબમમારંબ જોવા લાગશું તો અનેક અનિતિવાળાં કાર્યો થવાં લાગશે. દૃષ્ટાંતરૂપે એક માણસ કહે છે કે, “ હું બ્રહ્મચર્ય પાળી રાકતો નથી, પરંતુ જો વિવાહ કરું તો આરંભ થાય. વિવાહ કર્યાથી સંતતિ પણ થાય અને ધમાલમાં પડવું પડે એથી આરભ વધી જાય માટે રૂપીઓ, જે રૂપીઆ આપીને વેશ્યાગમન કરી મારી કામવાસનાને તૃપ્ત કરી લઉં કે જેથી આરંભના પાપમાથી બચી જઉં.” કોઈ માણસ આ પ્રમાણે કહે તો તમે તેને શું કહેશો ? એ જ જવાબ આપશો કે, તેમ કરવું ‘તે મહા પાપ છે.’ આ પ્રમાણે માન દેખીતા આરંભને પકડી રાખવામાં આવે અને પરોક્ષરૂપે મહા આરંભ વગેરે મોટા પાપ ન જોવામાં આવે તો નૈતિક-જીવન છોડીને અનૈતિક જીવનમાં પડી જવું પડે. સંસારમાં જેટલાં કૃત્યો થાય છે તે દરેકની સાથે પાપ અને પુણ્ય લાગેલાં જ રહે છે. પરંતુ પ્રત્યેક કૃત્યમાં પાપ અને પુણ્યનું વધતા-ઓછાપણું જોવું જોઈએ.

જે કૃત્યથી વધારે પાપ થાય છે તે કૃત્યને પહેલું જ તજવું જોઈએ. જે પ્રમાણે વેશ્યાગમન અને નૈતિક વિવાહના વિષયમાં જોવામાં આવે છે કે, વેશ્યાગમન એ ભયંકર પાપ છે અને નૈતિક વિવાહ કરવો તે ભયંકર પાપ નથી. આ વાત કાપડના સંબંધમાં પણ વિચારો. જો તમે કાપડના વિષયમાં વિચાર કરશો તો વેશ્યા-

ગીચી મંપા છે અને નિરાશી જાતી મંપા છે. જો તમે ચરખી લાગેલું કાપડ વાપરવાનું છોડી દે તો તે દેશમાં ચરખીને માટે થઈ રહેલી દિના અટકી જાય, તેમજ તે દેશના લોકોમાં જે ખરાબી આવી ગઈ છે અને જીવનનું જોડું ચૂમવાનું શીખી ગયા છે તે બંધ થઈ જાય. આ વાતોને સમજ્યા પછી તમોને જેવું વ્યાજખી લાગે તેવું તમે કરવાના જ; પરંતુ આ વાતોને સમજવાની આવશ્યકતા છે. આ વાતોને સમજીને તમે મહાઆરંભથી જાણી શકો છો. શાસ્ત્રોમા શ્રાવકને અદ્વારંભી, અદ્વારંભી કહ્યા છે અને પોતાની આજીવિકા પણ ધર્મને રાહો કરે છે તેમ કહ્યું છે. શ્રાવકોનું વર્ણન કરતાં એમ કહેવામાં આવ્યું છે કે, શ્રાવકોએ આરંભનો સર્વથા ત્યાગ કર્યો ન હતો પરંતુ તેઓ મહાઆરંભથી મુક્ત રહેતા. જેઓ મહા આરંભથી મુક્ત રહ્યા છે તેઓને અદ્વારંભી હોવા છતાં પણ શાસ્ત્રકારો ધર્મી કહે છે, પાપી કહેતુ નથી. માટે ચરખી લાગેલાં કાપડ અને ખાદીના સંબંધમાં એ જુઓ કે, અદ્વારંભ કોનાથી થાય છે અને મહા આરંભ કોનાથી થાય છે? આ વિવેક રાખીને જેમાં મહા આરંભ હોય તે વસ્તુનો ત્યાગ કરો.

ખાદીને ધોવામાં વધારે પાણી વપરાય છે તે કારણથી ખાદીની નિન્દા કરવી અને ચરખી લાગેલાં કાપડને ધોવામાં પાણી ઓછું વપરાય તેથી ખાદી કરતા તેને સારું માનવું અને તે પાછળના મહા-આરંભનો વિચાર ન કરવો તે વ્યાજખી નથી. ખાદી વાપરવાથી પાણીની વધારે વપરાશથી હિસા થાય છે પરંતુ ચરખી લાગેલાં કાપડથી તો મનુષ્ય સુધીની પણ હિસાઓ થાય છે.

હું એમ કહું છું કે, મહાઆરંભ અને અદ્વારંભને સમજીને મહાઆરંભથી છૂટો. અદ્વારંભથી પણ છૂટવાની ભાવના રાખો. પરંતુ અદ્વારં-

એમ કહેવામાં આવે છે ન, માયાજી જેનના મદાનતધારી નથી. માયાજી એમ કહેવામાં નથી કે "હું મદાનતધારી છું." પરંતુ માયાજી એમ કહેવામાં રાજામ કે, તમે તો "મદાનતધારી છો અને તેથી તમારું જીવદર્શન રેડિયોનો નિર્ણય કરેલાં જોઈએ અંશ છે, રેડિયો મુશ્કેલી કરીને કરે છે અને તેથી હવેની હિમાચલ છે. આ માટે તમારે તો એવા ઉપદેશ આપવો જોઈએ કે, રેડિયો ન જાતો " એ પ્રમાણે કહી રાજામ. પરંતુ એ ઉપદેશ ત્યારે જ આપી રાજામ કે, જ્યારે તમે કોઈ કપડાં ન પહેરતાં હો. કપડાં પહેરવાનું તમે છોડી રાજામ નથી અને એવી નિયતિમાં તમે રેડિયો ન જાતવાનું કહેવું એ તો ખીન મહા પાપમાં નાંખવાનું થાય. દાખલા તરીકે, કોઈ બાઈને એમ કહેવામાં આવે કે, "તમે ઘંટી ફેરવવી બંધ કરી દો." આ ઉપદેશ હું આપી શકું, પરંતુ તે બાઈને કોટનો જોરાક બંધ થયો નથી, તેથી ઘંટી ફેરવવી બંધ કરી દેશે તો મશીનથી ચાલતી ઘંટીનો આશ્રય લેશે અને તેમ કરીને અપારંભમાં મહાઆરંભમાં પડશે. પરંતુ જો હું એમ ઉપદેશ આપુ કે, મીઝનો દળેલો કોટ ખાવાનું છોડી દો તો એ બહેન કહેશે કે, હું મીઝનો કોટ ખાવાનું છોડી દઉં તો મારે ઘંટી ફેરવવી પડશે આ પ્રમાણે મીઝમાં દળેલો કોટ ખાવાનો ત્યાગ કરવાથી તેને ઘંટી ફેરવવી પડશે તો તે પાપ શું મને લાગશે? જ્યારે મારે મીઝમાં દળેલો કોટનો ઉપયોગ છોડી દેવાનો ઉપદેશ આપવો પડે ત્યારે મીઝ અને ઘંટી એ બન્નેથી થઈ રહેલાં પાપમાં શું અતર છે તે બતાવવું પડશે. એમ કહેવું પડશે કે, મીઝમાં દળેલો કોટમાં અને ઘંટીથી દળેલો કોટમાં નૈતિક દૃષ્ટિએ એ બંનેનું અતર રહે છે કે, જેનું અતર ઘી નીકળેલા દૂધ અને ઘી નીકળ્યા વગરના દૂધ વચ્ચે હોય છે દેખાવમાં તો બન્ને દૂધ એક સરખા રંગના લાગે છે પરંતુ ખરીરીતે બન્નેમાં તફાવત છે આ

પાત્રે કોઈ માન્ય નથી. બીજી, આપાર પત્રો નીતિ ઉપાયોથી
 જનન થતા નથી. તેથી જ એન નથી કહી શકો કે, તમે એ
 પણ કોઈની સાથે માનો. પરંતુ એન કહી શકો કે, પંદર કો-
 ણનો ત્યાગ કરો. આ પ્રમાણે માનીતના કહેવામાં રેડિયાના
 આનંદથી નોંધી મના પાપનો ત્યાગ થાય છે. અસ્પારલથી
 આનંદિકા નથી મના આનંદથી અને તેમાં મું ખમગ થાય છે?
 જો દષ્ટિએ એના ફલને કેમ ખસાય કહી શકાય? કોઈ એમ પૂછશે
 કે, રેડિયો કોઈએ કાલે હોય તેવું વર્ણન શાસ્ત્રોમાં આવ્યું છે?
 એને માટે એમ કહેવાનું છે કે તે માટે તમે શાસ્ત્રનાં દાખલાઓ તપાસો
 તો મળી શકશે.

શંકરભાષ્યમાં જે કાંઈ કહેવામાં આવ્યું છે તે દષ્ટિ સન્મુખ
 રાખીને જોઈ શાસ્ત્રો તરફ નજર કરશો તો જોઈશાસ્ત્રનું
 મહત્ત્વ જાણી શકશો. શંકરભાષ્યમાં અર્થવાદનાં ત્રણ ભેદ બતાવવામાં
 આવ્યા છે. અનુવાદ, ગુણવાદ અને ત્રીજો સદ્ભૂત અર્થવાદ. જે વસ્તુ
 ખીજા પ્રમાણથી પ્રસિદ્ધ છે તે વસ્તુના ગુણદોષ કહેવા, તે અનુવાદ
 છે. જેમ કોઈ કહે કે અગ્નિ શીતળતા મટાડે છે, પાણી તરસ
 છીપાવે છે. આ બન્ને વાતો અનાદિથી પ્રસિદ્ધ છે, તેથી આ
 પ્રમાણે કહેવું તે અનુવાદ છે. ખીજો ભેદ ગુણવાદ છે. જેમ કોઈ
 સ્ત્રીને ચંદ્રમુખી કહેવામાં આવે, જો કે તેનું મોહું ચંદ્ર હોતું નથી,
 પરંતુ તેના મોહા ઉપર શીતલતા અને સૌમ્યતા હોવાને કારણે ચંદ્રની
 શીતલતા અને સૌમ્યતાની અનુસાર બતાવવામાં આવે છે. ચંદ્રમાં
 રહેલી શીતલતા અને સૌમ્યતાને લઈને સ્ત્રીને ચંદ્રમુખી કહેલી છે,
 તેથી તે ગુણવાદ છે. ત્રીજો સદ્ભૂત અર્થવાદ છે. જેમ કોઈ માણસ
 કહે કે સ્વર્ગ અને નરક નથી; પરંતુ તેને એમ પૂછવામાં આવે કે
 તેનું શું પ્રમાણ છે, તો તે કહેશે કે કોઈ જોઈ આવ્યું છે? તેના
 જવાબમાં એમ કહેવામાં આવે કે, સ્વર્ગ અને નરક નથી એ શું
 તમે જોઈ આવ્યા છો? જો નથી જોઈ આવ્યા, તો પછી નિષેધ

આર્દ્રકુમાર નામિ પત્ની ગંગા દત્તા અને એક ગંગાએ ધ્યાન
 પાડીને ગંગા દત્ત. આ નકરના પત્ની પાળાઓ રમતી હતી. જેમાં
 તેમની નામની એક દેવાદારની પુત્રી પણ હતી. એ ગાળાઓ દોડી
 દોડીને ચાલતો પડડીને કહેતી હતી કે, “આ અમારો પતિ છે.”
 તોનનીએ આર્દ્રકુમારને માટે એન ન ગળ્યું કે, આ મનુષ્ય છે
 આર્દ્રકુમાર અધામગા ગંગા દત્તા તેથી શ્રીમતીએ દોડીને તેને ચાલ્યો
 અમળને પડડી લીના અને કહેવા લાગી કે, “આ મારા પતિ છે.”
 તેની સખીઓ નહેવા લાગી કે, “તુ કમાઇ ગઇ, તે ચાલતો નથી;
 પરંતુ પુરુષ છે.” કયામા એમ પણ કહ્યું છે કે, શ્રીમતી પૂર્વભવમા
 આર્દ્રકુમારની પત્ની હતી. પૂર્વ ભવના સંસ્કાર પણ રહે છે તેથી
 શ્રીમતીએ હડ પડડી કે, “હવે આ પુરુષ મારા પતિ છે.”
 શ્રીમતી હડ પડડીને ત્યાં બેસી ગઇ. તે હકીકત સાંભળીને
 તેના પિતા શ્રીમતીને સમજાવવા માટે ત્યાં આવ્યા અને
 શ્રીમતીને ખૂબ સમજાવી કે, “આ તારે યોગ્ય પતિ નથી,
 તેમજ મારા ઘરને લાયક જમાઇ નથી.” શ્રીમતીએ પિતાની વાત
 ન માની. છેવટે તેના પિતાએ વિચાર્યું કે “વિવાહ તો તે કરવાની
 છે, તો હું નકામી હડ શા માટે કરું? અને તેને શા માટે રોકું?”
 શ્રીમતીની દરેક રીતે પરીક્ષા કર્યા પછી તેના પિતાએ તેની ઇચ્છા
 મુજબ વર્તવાની છૂટ આપી તે વખતે ત્યાં સુવર્ણમહોરોની વૃષ્ટિ
 થઇ. ત્યાના રાજા સુવર્ણમહોરો જોઇને લલચાયા અને મહોરો
 લેવા લાગ્યા; પરંતુ દૈવી કોપ થયો અને તેથી રાજાને શાંત થવું
 પડ્યું. આ સઘળું જોઇને આર્દ્રકુમાર વિચારવા લાગ્યા કે, “જેની
 સહાયતા દેવતા કરે છે અને જે મને આ રીતે ચાહે છે તેના
 ક્ષેત્રી રીતે અસ્વીકાર કરવો?” આ પ્રમાણે વિચારીને તેણે શ્રીમતીને
 કહ્યું કે “હું દેવતાઓથી પણ મોહિત થઇ શક્યો ન હતો, પરંતુ
 તારી સરલતા અને પ્રેમથી હું મોહિત થયો છું તારા નિશ્ચયે મને

વિદ્યાર્થી ગણનામાં, તેથી માટે માટે તેમ રેડિયો કાનચો અને તેની નાજવાવાળી જાન વીતવાનું એ જ મારું છે. રેડિયોની મદાયતા વિદ્યાર્થી માટે ગાયબનું પણ મદાય ગમે અને માંગે મર્મ પણ રહેશે, વિવેચન મારી આગવિકા પણ આવશે. જો હું શ્રીમતી કામમા ગૃહાધીને રેડિયો થોડો કાંતીશ તો મને ખાતાનું પણ થોડું મળશે. જો મારે વધારે ખાતાની જરૂર થાય તો મારે રેડિયો વધારે વખત કાંતવો પડશે. તેથી હું મારે વખત શીજી રીતે વીતાવી શકીશ નહિ અને તેમ થતાથી વિદ્યાર્થી ગતી જમશે "

હું જે શબ્દો કહી ગયો છું તે કયામા નથી. પરંતુ જેવી રીતે શ્રીમતી પ્રસોનો વિતાર થાય છે તેવી જ રીતે મૂળ વાતનો આ વિતાર છે. શ્રીમતીએ વિકારોથી ગયવા માટે રેડિયોનો આશ્રમ લીધો. આજે વિધવા સ્ત્રીઓ ગમે તેટલું ખાવા-પીવા માંડશે તો કોઈ પણ તેની નિન્દા કરશે નહિ, પરંતુ જો તે રેડિયો કાંતવા માંડશે તો તેની નિન્દા કરશે. મતલબ એ છે કે, શ્રીમતીએ સાદું જીવન જીવવા માટે રેડિયોનો સ્વીકાર કર્યો હતો. આજે ગાંધીજી સાદું જીવન જીવવા માટે રેડિયોનો સ્વીકાર કરવાનું કહે છે, તો તેમા જૈનદષ્ટિએ શું તુકશાન થાય છે ? જે વસ્તુથી અહિં સાનું પાલન થતું હોય અને મહાઆરંભથી છૂટાતું હોય તે વસ્તુ જે કોઈ સ્વીકારે એ જૈનદષ્ટિથી વિરુદ્ધ નથી અને કદાચ કોઈ અહિંસાની વિરુદ્ધમાં કાંઈ વાત કહે તો તેનો અસ્વીકાર કરવો જોઈએ. પછી તે વાત કરનાર ગમે તે હોય. જે વાત અનુચિત હોય તેનો વિરોધ કરી શકાય. વાસ્તવિક વાતોને માન્ય રાખી શકાય અને અવાસ્તવિક વાતોનો તો વિરોધ જ કરવો જોઈએ.

ખાદી પહેરવાનો અને રેડિયો કાંતવાનો ઉપદેશ આપનાર ગાંધીજીની હબ્બુસુધી મારે મુજાકાત થઈ નથી. દિલ્હીમાં તેમની

મહાત્માના નેત્રોએ. મોટા માંભે કે જેઓ મોટા નામ રાખીને
દુર્ગુણો પ્રચાર કરે તે તેની અમે આપણે કંઈ મંત્રવ નથી.

મનુષ્ય એ કે જે, ગાંધીજી અદિસાને માટે જે કંઈ કહે છે તે
જેનાં નામને પુષ્ટિ આપે છે. તમારે અર્થિમાની વાતનો સ્વીકાર કરીને
દિંશાનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. ત્યાંગુની નમે શુદ્ધ છે. ત્યાંગુની
મહાઆરંભ છોડતા માટે અપારંભનો આશ્રય લીધા સિવાય સાક્ષી
મંત્ર નથી. જેમ કોઈ માંભાદારીને મામ છોડવાનું કહેવામાં આવે તો
તે વખતે તેને એમ ન કહી શકાય કે, તારે શ્રુષ્ટ મગ્ધું પરંતુ એમ
કહી શકાય કે, તારું હૃદય શુદ્ધ અને સાત્વિક આધારથી નભી શકે
છે. આ પ્રમાણે માંસનો ખોરાક છોડી દેનાર માટે અન્નનો આધાર
તો જોઈએ. આ રીતે ત્યારે મહાઆરંભ છોડવો હોય ત્યારે હૃદય-
નિર્વાહને માટે અપારંભનો આશ્રય લીધા સિવાય શુદ્ધ્યને માટે
જીવે કોઈ માર્ગ નથી.

ગાંધીજી મહાઆરંભને છોડાવનારા છે અને જે મહાઆરંભને
છોડે છે અને ખીજાઓને તેથી છોડાવે છે તે અહિંમક છે. આ
રીતે દિંસા ત્યાગવાની વાતનો સ્વીકાર કરવો એ જૈનદૃષ્ટિએ ખોટું
કે પાપમય નથી. આ વાતને સમજીને ખાદી અને ચરખી લાગેલું
કાપડ એ જન્મેમાં મહાઆરંભ કયા વસ્ત્રમાં થાય છે, તેનો વિવેક
રાખીને મહાઆરંભવાળા કાર્યનો ત્યાગ કરશે તો કલ્યાણ થશે.

એ સર્વના ચર્ચા બધા કે જે મંત્રાંક છે કે, ગઈ કાલે ગાંધી
 સ્વપ્નિનો નદેશ મંત્રામાનનાં પટેલ આલેખે કહ્યું હતું કે “રાજકોટ
 જે મોંઘા છે તે મોંઘાને મને આનંદ થાય છે, પરંતુ રાજકોટનાં
 જગા મોંઘાને ખેડ પણ થાય છે.” આ રાજકોટમાં ગાંધીજીએ તેમને
 આપ્યું ત્યાં ‘તીના’ઓ છે તેનું સ્મારક આજે પણ મોજુદ છે. આ
 રાજકોટમાં આપ્યું ત્યાં ‘તીના’નાર ગાંધીજી આજે કેવું સાદું જીવન
 વિતાવી રહ્યા છે! તેમને પોતાના માદા જીવનથી એ જતાવી આપ્યું
 છે કે, મંમાર આડંગરનો બૂખો નથી, પરંતુ તેને માદાજી અને
 સદાચારની આવશ્યકતા છે. સદાચારનું પાલન કરવા સાથે સાદા
 જીવનને જગતની સન્મુખ લેખા રહેવું એ સૌથી ઉત્તમ વાત છે.
 આવું વર્તન કરવાવાળા પુરુષ જો બોલે તો તો સારું છે; પરંતુ
 કદાચિત ન બોલે તો પણ તેમના દ્વારા જગતનું કલ્યાણ થાય છે
 અદક્યાણ થતું નથી. ગાંધીજી જેવા જગત્રસિદ્ધ પુરુષ જો
 રાજકોટમાં આપ્યું ત્યાંમાં રહ્યા હતા અને આજે સાદું જીવન વ્યતીત
 કરે છે તે પુરુષના કથનની રાજકોટના વતનીઓ ઉપર અસર ન
 થાય તે વાસ્તવિક રીતે પટેલ સાહેબના કહેવા મુજબ ખેદની વાત
 થઈ જાય છે. નારણદાસભાઈ કહેતા હતા કે, “આપ આરભ
 સમારંભનો વિચાર કરીને ખાદી અને મીલના કાપડનું અંતર
 જતાવો છો તે સાલળીને સહુ લોકો વાહવાહ કરવા લાગે છે, પરંતુ
 તેનો કોઈ ક્રિયાત્મક પ્રભાવ દેખાતો નથી. ખાદી સારી છે એમ
 માત્ર કહેવાથી શું ફાયદો થાય?” વાસ્તવિક રીતે જોવામાં
 આવે તો વાહવાહ કહેવાથી શું લાભ થવાનો છે? આવી
 વાહવાહને માટે એક કવિએ કહ્યું છે કે “રીઝ પરવાને કો વાહવાહ
 બનાઈ હે.” આવા લોકોએ પોતાના બચાવને માટે વાહવાહ
 શબ્દ બનાવી લીધો છે. ખાદી અને મીલના કાપડમાં શું તફાવત
 છે તે સાંભળીને ખાદીની પ્રશંસા કરી દેવાથી અને ખાદીને માટે

માનવનું કામજીવન જાળીલુંને માટે તારવાનું કરવાથી નહીં થાય. તેઓ દેવના કામનો જોડો બોલે છે તેટલો ભાર ઉપાડનાથી જ ભારનાનું કામજીવન યથા શક્યે એમ સાંભળ્યું છે કે, મારું જાતે પંદરા સાહેબે કામું હતું કે, વાતોત્તરમાં તો ઘણા દેવના ઉત્પન્ન થઈને ધૂંડે ધૂંડે કરવા ગામે છે પરંતુ ત્યારે તાપ પડવા માટે છે ત્યારે તેઓ અદસ્ય થઈ ગય છે. એ પ્રમાણે ત્યારે આદેશનો સમય હોય છે ત્યારે તો ઘણા માણસો એમ કહેવા ગામે છે કે, "અમે પણ દેશભક્ત છીએ" પરંતુ ત્યારે રચનાત્મક કાર્ય કરવાનો વખત આવે છે ત્યારે તે ભક્તો ક્યાં અદસ્ય થઈ ગય છે? તે વખતે જોવામાં પણ આવતા નથી.

આ પ્રમાણે ગાંધીજીની વાહવાહ કરવા તો ઘણા મનુષ્યો તૈયાર થાય છે, પરંતુ તેમના ઉપદેશ અનુસાર કામ કરવા ઘણા થોડા મનુષ્યો તૈયાર થાય છે. રાજકોટનિવાસીઓને હું એમ કહું છું કે, જો તમે કેવલ વાહવાહ કરવામાં જ રહો તો તે ઘણી શરમની વાત છે અને તમારી સાથે મારા માટે પણ શરમની વાત બનશે, કેમકે હું પણ ભારતમાં જ જન્મેલો છું. હું એ જાણુ તો ન હતો કે, કોઈ વખત હું રાજકોટ જઈશ અને પટેલ સાહેબની મારે મુલાકાત થશે. પરંતુ કોણ જાણે કુદરત શું કાર્ય કરી રહેલ છે! અત્યારે હું પણ રાજકોટમાં છું અને તેથી મારા માટે પણ એ શરમની વાત બનશે. જો તમે ચરખી લાગેલ મીલના કપડાનો ત્યાગ કરો તો તમોને શું નુકશાન થાય છે? શું તેમ કરવામાં સરકાર તમને રોકે છે? સરકાર તરફથી એવી કોઈ અટકાયત નથી છતાં પણ, જો કોઈ સરકારની ખીકથી ચરખી લાગેલું કાપડ ન છોડે તો તેવા માણસો દેવાદિકના ઉપસર્ગ વખતે કેવી રીતે નિર્ભય રહી શકશે? જો તમે ચરખી લાગેલ કાપડ છોડી દો અને ખાદી પહેરવા લાગો

સરદાર શ્રી વલ્લભભાઈ પોતનું પ્રવચન

આપ સદુના દર્શન કરવાથી મને ઘણો આનંદ થયો છે. સાંતોની સામે બિભા રહીને ઉપદેશ આપવાની મને આદત પડી નથી અને મને અધિાર પણ નથી. હું આ સંસારમાં રહેવાવાળો છું અને મંસાર પાપથી ભરેલો છું. ભારતમાં જે એક મહાપુરુષ જન્મે છે તેનો હું શીપાછી છું અને તેમનો મંદેશો ગામડે ગામડે પહોંચાડવું ફરું છું. અત્યારે તો હું તીર્થસ્થાનમાં આવેલો છું. આ રાજકોશિર તેમના વસવાટનું સ્થાન છે અને ખચર ન હતી કે મારે અહીં આવવું પડશે અને સંતોના મુખે આ ઉપદેશ સાંભળવાનું મળશે પરંતુ આપણુ ઉપદેશ સાંભળવું એવું ન થવું જોઈએ કે, “કયા સુણીને ફૂટયા કાન તોય ન આવ્યુ હૃદયે જ્ઞાન” આ જાતનો ઉપદેશ તમે રોજ સાંભળો છો, પરંતુ “મુંખમાં રામ બગલમેં છૂરી” એ કહેવત અનુસાર વર્તન ન હોય તો આ બધી બહેનોના શરીર પરના વસ્ત્રો પરદેશી કેમ જોવામાં આવે? ભારતની એ પદ્ધતિ છે કે, પાપ ધોવા માટે ગંગાસ્નાન કરવામાં આવે છે, અથવા તો કેસરીયા નાથની યાત્રાએ જઈ આવે છે અને સમજે છે કે, અમારું પાપ ધોવાઈ ગયું છે પરંતુ એ વિચાર જૂલભરેલો છે. જે કર્મો કરવામાં આવે છે તે ભોગવવાં જ પડે છે. તેથી કેવળ ઉપદેશ

પણ મદદમાં અર્હિનાનું પાલન કેવી રીતે થાય? આ દશામાં તમે અર્હિના પાલનમાંથી દેન રહો એ! માત્રા અર્હિસક માણમે રેડીયો મશીનની રીતે કોઈ પ્રયાસ કરો એકાએક કે, શુભે મરતા પણ વાપુનોને રોડમાં મળી ગયે.

જે દેશમાં વાદવાસ્થળો ચાલી રહેલ છે તે દેશના માણસો ભારતના આ તપસ્વીને માટે કહે છે કે, “તે કેવો વીર છે કે તત્તવાનંદુક વગર પણ આખી સત્તનનને ડુંગરી રહ્યો છે.” જગતને એ પ્રેમ કરવાનું શીખવે છે અને કહે છે કે, તે વગર કડ્યાણુ નથી. તેઓ એમ પણ માને છે કે, “આ વાદવાસ્થળોને અટકાવવા વાળો ભારતમાં એક જ મહાપુરુષ છે અને જ્યાંસુધી અમે તેણે અતાવેલા માર્ગે નહીં ચાલીએ ત્યાંસુધી અમારું કડ્યાણુ નહીં થાય.” આપણા માટે શાસ્ત્રમાં અર્હિસાના પાલન માટે અનેક આદર્શ અતાવેલાં છે પરંતુ તે પ્રત્યક્ષ નથી. અર્હિસાનો આવો પ્રત્યક્ષ આદર્શ, જે તમારી સન્મુખ રાખે છે તેની વાત ન માનશો તો તમારું કડ્યાણુ કેવી રીતે થશે? તમે આ વાત નથી સમજ્યા. માત્ર એક કે બે માણસોએ ખાદી પહેરવાની પ્રતિજ્ઞા કરી તો તેથી એ સ્પષ્ટ થાય છે કે, તમોને સંત કે ધર્મ પ્રત્યે ઘરાઘર શ્રદ્ધા નથી અથવા તો તમારામાં અશક્તિ છે. જે તમારામાં આવી અશક્તિ હોય તો જે ધર્મ શિર સાટે પાળી શકાય છે તે ધર્મ તમે કેવી રીતે પાળી શકશો? તમે જે ઉપદેશ સાંભળો છો તેને પાળવાનો અભ્યાસ કરશો ત્યારે જ ઉપદેશશ્રવણ સફળ થશે. આ પ્રમાણે સાધુસંતોનું આવાગમન અને ઉપદેશ આપવાનું ત્યારે જ સફળ થાય કે જ્યારે તમે, એ ઉપદેશનું પાલન કરો. ઉપદેશનું પાલન કરવાનો અભ્યાસ કરો.

ભારતની રક્ષા સદા સ્ત્રીઓએ જ કરેલી છે. સ્ત્રીઓ જે ભારતની રક્ષા હવે નહીં કરે તો પછી કોણ કરશે? પરંતુ આજે તો સ્ત્રીઓ

આ વિચાર સમીક્ષા નથી પડે તે ગરીબમાં એવા આત્માનો યાવ ને. ગરીબમાંથી જાતના માત્રા મળ્યા પછી બધા અસ્પૃશ્ય નથી બને તે તે પછી આત્મા હોવા છતાં કોઈનું પણ અપમાન કર્યું ને જીવિત અંગનું અપમાન કરવા અગત્ય છે.

આપણે મનુષ્ય સંસારમાં છીએ અને અત્યારે તો હું એવા તીર્થસ્થાનમાં આવેલા છું કે ત્યાં એ મોટા જૈન થયો છે કે જે જૈન ન હોવા છતાં પણ મન, વચન અને કાયાથી જૈનધર્મનું પાલન કરી રહ્યો છે. એ મહા પુરુષના હૃદયનું અનુકરણ કરીને તમારે જાંઘ પણ પ્રતિમા કરવી જોઈએ. તેમ કરવાથી તમારું માધુર્ય અને ઉપદેશશ્રવણ સફળ થશે. આટલું કહીને તમોને તેમજ મને એવી દૃઢતા પ્રાપ્ત થાઓ એ ભાવના સાથે હું વિરમું છું.

ગાંધીજીનું ઝાન ત્યાર સુધી અને તેમનું કાર્ય; એમ બે વિભાગોમાં
વહેંચાયેલું છે. આપણે જે લોકો તેમને જોવા ગયા હતા
તેમણે એ જોયું? આ વિશે તિયાર કરતાં મને એક ચોમંગી યાદ
આતી છે.

મંભારમાં આ પ્રકારના લોકો હોય છે:—એક તો એવા પ્રકારના
લોકો હોય છે કે જેઓ ગુણ જ જુએ છે, રૂપ જોતા નથી. બીજા
એવા હોય છે કે, તેઓ રૂપ જ જુએ છે, ગુણ જોતા નથી. ત્રીજા
એવા પ્રકારના હોય છે કે તેઓ રૂપ પણ જુએ છે અને ગુણ પણ
જુએ છે. અને ચોથા એવા પ્રકારના લોકો હોય છે કે જેઓ ગુણ
પણ જોતા નથી તેમ રૂપ પણ જોતા નથી. આ ચોમંગી ઉપરથી
જે લોકો ગાંધીજીને જોવા ગયા હતા તેઓ શા ઉદ્દેશે ગયા હતા
તેનો નિર્ણય કરી શકાય છે!

કેટલાક લોકો 'અમે ગાંધીજીની આગળ સારા લાગીએ' એ
માટે ખાદી પહેરીને પણ ગયા હશે! આ પ્રમાણે 'અમે સારા
લાગીએ' એમ જતાવવા માટે જ જે લોકોએ ખાદી પહેરી હશે
તેમને માટે એમ કહી શકાય કે, તેમણે રૂપ જ જોયું છે, ગુણ જોયો
નથી. કેટલાક લોકો એવા પણ હશે કે, જેઓ ગાંધીજીના શરીરને
જોઈને શું કરવું છે! તેમણે જે કાર્ય જતાવ્યું છે તે કરવું જોઈએ!
તેઓ અહિંસા અને સત્યના માર્ગે જવા માટે માસ, મદિરા તથા
ચરખી લગાવેલ વસ્ત્રોનો ત્યાગ કરવાનું કહે છે માટે આપણે તો
તેમણે જતાવેલાં કાર્યોને જ અપનાવવાં જોઈએ! આ પ્રમાણે
કહેનારાઓ અને વર્તનારાઓએ રૂપ નહિ પણ ગુણ જોયો છે એમ
કહી શકાય.

મેં ગાંધીજીની આત્મકથામાં વાંચ્યું છે કે, જ્યારે પહેલીવાર
તેઓ વિલાયત જતા હતા ત્યારે તેમણે મુનિશ્રી બેચરજીસ્વામી નામના

યામ જે અને અનિચ્છા પાતળ છે તે વાન ગાંધીજી પાસેથી નથી જે માટે તેમને જોડા અને તેમણે કોઈક કાર્યોને અપનાવવાં નેહ્યમે એમા કાળાનુ જે. પણ પ્રકારના સેત્રો તો આ પ્રકારના જોવા છે પણ જોવા પ્રકારના સેત્રો એવા હોય છે કે, તેઓ ગાંધીજીના ગરીબોને પણ દેખના નથી તેમ તેમના કાર્યને પણ અનુસરતા નથી તેમજ ગાંધીજીની નિંદા કરે છે અને ગાંધીજીએ જ અમારુ અહિત કર્યું છે એમ છાતી ડોકીને કલા કરે છે.

મંસારમાં આ ચાર પ્રકારના માણસો હોય છે એમ લગવાન કહી જ ગયા છે, પરંતુ તમે કદાચ ગ્રેણીમાં રહેશો એનો તમે પોતે વિચાર કરો.

જેમની પામે ત્યાગ સેવાથી ગાંધીજી માસ, મદિરા અને પરસ્ત્રીના સેવનથી બચી શક્યા અને એ કારણે ગાંધીજી જે મહાત્માનો ઉપકાર માને છે તેમના તમે શિષ્યો હોવા છતા પણ જો કેવળ શરીરના રૂપને જ જુઓ અને ગુણોને ન જુઓ તો એમ જોવા માનથી શું વળવાનું છે? તમે જેમને તમારા ગુરુ કહો છો તેમની પાસે ત્યાગ ધારણ કરી ગાંધીજી પોતાને સુરક્ષિત રાખી શક્યા અને એકવાર લીધેલો ત્યાગ તેમણે દૃઢતાપૂર્વક પાળી બતાવ્યો પણ તમે કેવળ ઉપદેશ સાંભળીને જ એકા રહો અને કાર્યમાં ન ઉતારો તો તમે કેવળ રૂપને જ જુઓ છો, ગુણને જોતા નથી એમ કહેવાય. ગાંધીજી પોતે પણ જે મહાત્માનો ઉપકાર માને છે એ મહાત્માના શિષ્ય હોવા છતા પણ જો તમે અહિસાને વધારનારી વાતોને જીવનમાં ન ઉતારો તો તમને શું કહેવું? તમે દિવસ અને રાત ઉપદેશ સાંભળો છો, અને એ માટે દૂરદૂરથી ઉપદેશ સાંભળવા આવો છો તેમ છતાં તમારા હૃદયમાં અહિસાને વધારનારી વાતો ઊતરતી નથી એનું શું કારણ? અને ગાંધીજીએ એક જ વારના ઉપદેશને સદાને માટે હૃદયમાં

મનગ્ને ત્યારે જ અદિમાનુ પાલન થઇ શકે છે અને તમારી પાસે ચરખીનાં વસ્ત્રોનો ત્યાગ કરાવી શકે છે. પણ વ્યાંસુધી પોતે જ ચરખીનાં વસ્ત્રો છોડે નહિ ત્યાંસુધી ખીમ્મને ચરખીનાં વસ્ત્રોને છોડાવી પણ કેમ શકે? અને તેમના ઉપદેશની અસર પણ શું પડે? ગાંધીજી નો પોતે ચરખીનાં વસ્ત્રો પહેરે અને ખીમ્મને તેનો ત્યાગ કરવાનું કહે તો શું તેમના ક્યનની લોટા ઉપર અસર થાય ખરી? આ જ પ્રમાણે સાધુ લોટા વ્યાંસુધી પોતે જ ચરખીનાં વસ્ત્રોનો ત્યાગ કરે નહિ ત્યાંસુધી તેમના ઉપદેશની અસર કાંઈ પડી શકે નહિ! કોઈ એમ કહે કે, સાધુ લોટા તો ગૃહસ્થોને ત્યાંથી કપડાં લાવે છે એટલા માટે તેમને જેવાં કપડાં મળે છે તેવાં જ તેમને પહેરવાં પડે છે, પણ વ્યારે ચરખીના વસ્ત્રો મળે છે ત્યારે શું તપાસ કરવાથી ચરખી ચિનાનાં ખાદીનાં વસ્ત્રો નથી મળતાં શું? મળે છે. એટલા માટે સાધુઓએ સર્વપ્રથમ ચરખીનાં વસ્ત્રોનો ત્યાગ કરવો જોઈએ અને પછી લોટાને ચરખીનાં વસ્ત્રોનો ત્યાગ કરવાનો ઉપદેશ આપવો જોઈએ. જે ચરખીના વસ્ત્રો માટે ઘોર હિંસા કરવામાં આવે છે એ વસ્ત્રોનો ત્યાગ કરો એ જ તમારા માટે ઉચિત છે. જે અહિંસા અને ભગવાન મહાવીરને તમે સમજ્યા છો તો તમારે ચરખીનાં વસ્ત્રોનો ત્યાગ કરવો જ જોઈએ. ચરખીનાં વસ્ત્રોનો ત્યાગ કરવાથી સ્વાર્થ સાથે પરમાર્થ પણ સધાય છે, જીવનમાં સાદાઈ આવે છે, અને અહિંસાનું પાલન પણ થાય છે. ચરખીનાં વસ્ત્રો માટે કેવા કેવાં હત્યાકાંડો થાય છે એ જાણવા છતાં એવાં વસ્ત્રોને વાપરવા તે અહિંસાની અવહેલના કરવા યોગ્યર છે.

કેટલાક લોકો એમ કહે છે કે, અમારી પાસે પહેલાંના મીઠાનાં કપડાં પડ્યા છે તેને તો અમે પહેરી નાંખીએ? પણ અહિંસાની આરાધના માટે શું એ વસ્ત્રોનો ત્યાગ થઈ શકે નહિ? એવાં કપડાંનો મમત્વભાવ ઉતરી ન શકે? જે બધા લોકો એમ કહેવા લાગે કે,